

sumari

Monogràfic sobre immigració

El procés immigratori a les Balears: característiques geodemogràfiques actuals i reptes de futur <i>Pere A. Salvà i Tomàs</i>	5
Migracions actuals a Europa i alguns models d'instal·lació <i>Alejandro Miquel Novajra</i>	23
L'autoavaluació en els equips d'intervenció social. Accions de millora contínua en el Programa Turmeda d'atenció a persones immigrades <i>Tòfol Sastre Ramis</i>	38
Projecte de retorn voluntari. Creu Roja. Illes Balears <i>Marcelo Unamuno Miera</i>	47
Els menors estrangers no acompanyats i els seus drets <i>Equip tècnic de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor (ODDM)</i>	54
Reagrupació familiar i immigració marroquina al municipi de Manacor. Els processos de reagrupació familiar com a instrument per planificar la intervenció social en l'àmbit local <i>Miquel Àngel Oliver Perelló</i>	68

Altres continguts

Els serveis socials: xarxa de seguretat en una societat més justa	87
Acord de la conferència sectorial en matèria de serveis socials. Desplegament de la Llei de Dependència	92
Les escales de detecció de maltractaments domèstics i comportaments autonegligents en persones grans (EDMA)	99
Primera edició del Premi Pere Mascaró	103
Normativa	104

Revista d'Afers Socials

febrer de 2009 / núm. 02

les persones primer

Revista d'Afers Socials

Edita: **Govern
de les Illes Balears**
Conselleria d'Afers Socials,
Promoció i Immigració

Dipòsit legal: PM 779-2008
Issn: 1888-8607
Imprès en paper reciclat

La **Revista d'Afers Socials** no s'identifica
necessàriament amb les idees exposades
en els continguts dels articles signats.

Monogràfic sobre immigració

El procés immigratori a les Balears: característiques geodemogràfiques actuals i reptes de futur Pere A. Salvà i Tomàs. Catedràtic de Geografia Humana de la UIB	5
Migracions actuals a Europa i alguns models d'instal·lació Alejandro Miquel Novajra. Antropòleg. Professor del Departament de Filosofia de la UIB	23
L'autoavaluació en els equips d'intervenció social. Accions de millora contínua en el Programa Turmeda d'atenció a persones immigrades Tòfol Sastre Ramis. Antropòleg i treballador social	38
Projecte de retorn voluntari. Creu Roja. Illes Balears Marcelo Unamuno Miera. Educador social. Director autonòmic de Cooperació Internacional i Inclusió Social Creu Roja-Illes Balears	47
Els menors estrangers no acompanyats i els seus drets Equip tècnic de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor (ODDM)	54
Reagrupació familiar i immigració marroquina al municipi de Manacor. Els processos de reagrupació familiar com a instrument per planificar la intervenció social en l'àmbit local Miquel Àngel Oliver Perelló. Treballador social especialitzat en migracions i professor associat del Departament de Treball Social de la UIB	68

Altres continguts

Els serveis socials: xarxa de seguretat en una societat més justa	87
Acord de la conferència sectorial en matèria de serveis socials. Desplegament de la Llei de Dependència	92
Les escales de detecció de maltractaments domèstics i comportaments autonegligents en persones grans (EDMA)	99
Primera edició del Premi Pere Mascaró	103
Normativa	104

El procés immigratori a les Balears:

característiques geodemogràfiques actuals i reptes de futur

Pere A. Salvà i Tomàs

Catedràtic de Geografia Humana de la UIB

1. Introducció: el procés immigratori a les Illes Balears

Les Illes Balears han passat de ser terres d'emigrants a convertir-se els darrers cinquanta anys en un territori definit fins aleshores pel seu potencial de crida per una important allau immigratòria. D'altra part s'ha passat d'una quasi exclusiva immigració d'origen d'altres comunitats autònomes espanyoles a una tipologia migratòria que és cada vegada més complexa, especialment amb la recent arribada d'un important nombre d'immigrants d'origen estranger. Aquesta immigració estrangera, que inicialment fou bàsicament de motivació residencial, s'ha diversificat amb l'arribada de nous immigrants de tipus laboral. L'etapa de la immigració peninsular ha estat superada per nous models migratoris en els quals cada vegada és més important la presència d'una immigració estrangera que s'ha diversificat en els seus tipus, orígens i motivacions.

El 2008 la xifra dels migrants nascuts a altres comunitats autònomes espanyoles empadronats a les Balears fou de 247.391 persones, que representen el 23,10 per cent de la població balear. Aquesta dada és el resultat de l'agregació dels migrants procedents d'altres indrets de l'Estat espanyol, que experimentaren un relatiu ressorgiment els darrers deu anys de bonança econòmica. El 2008 aquests migrants presenten una major complexitat en relació al seu origen i la darrera destinació de procedència, ja que una important part són migrants de segona i/o tercera etapa. Són persones que s'han mobilitzat segons l'atracció de les àrees econòmicament dinàmiques de l'Estat espanyol. Aquests immigrants espanyols han experimentat un canvi de perfil i característiques en relació a les primeres onades dels immigrants dels anys seixanta i setanta. Del migrant rural s'ha passat a un nou perfil de migrant de tipus interurbà que presenta una major qualificació. Els darrers immigrants arribats componen un tipus de flux migratori molt més dinàmic que es mou en funció del

dinamisme econòmic de les àrees de destinació i/o atracció.

Quant a la immigració d'estrangers, les Illes Balears es poden considerar com un laboratori d'anàlisi per l'estudi de fenòmens de convergència dual on conflueixen direccions i característiques distintes. Aquest model migratori dual es pot sintetitzar a través d'un seguit de jocs de dualitats de diferent significat econòmic i social:

- a) Per les direccions dels fluxos migratoris. Cal distingir dos corrents bàsics: El flux nord-sud i el flux sud-nord, el que es pot resumir a través de l'expressió de la migració de rics i pobres.
- b) Per les diferents motivacions per migrar. Fluxos migratoris de motivació residencial i fluxos migratoris de motivació laboral.
- c) Per la qualificació de les ocupacions en les quals treballen a les Illes. Migració laboral qualificada i migració laboral menys qualificada.
- d) Per la situació legal en la qual es troben els migrants. Migrants regularitzats i migrants no regularitzats o "sense papers". Aquesta situació és clau per a un important segment dels nous immigrants estrangers ja que un immigrant "sense papers" o indocumentat és un "mort civil", persones que no són ciutadanes sinó sols usuàries de serveis.
- e) Per la situació enfront de la població resident a les Illes Balears, que es pot sintetitzar a través de les situacions de complementarietat vs. competència. Una part significativa del col·lectiu dels migrants representa una situació de complementarietat. Bàsicament en el cas dels migrants de motivació laboral-econòmica del sud que representen un paper de complementarietat ja que treballen en aquelles ocupacions que els

residents rebutgen. L'altra part del migrants representen una situació de competència. Es tracta de manera generalitzada del migrants del nord, els procedents de l'Europa industrialitzada, generalment més qualificats, que competeixen en el mateix segment d'ocupacions que la població resident.

D'aquesta manera les Illes Balears s'han convertit en un espai de cruïlla en la qual conflueix una mobilitat humana, on conviuen immigrants rics i pobres. Són un exemple de la complexa mobilitat humana de la Mediterrània. D'una exclusiva immigració residencial d'europaus de tipus d'oci, descans i retir, arribada des de la dècada dels anys setanta, que conformava un model tipus "Nova Florida", s'ha derivat cap a un nou model migratori en el qual cada vegada és més important la presència d'immigrants laborals tant d'origen europeu com extraeuropeu, situació que es pot considerar com a manifestació del fenomen tipus "Nova Califòrnia". El fenomen de "Nova Florida" constitueix un model migratori en el qual domina la motivació residencial no laboral dels migrants. Bàsicament es compon de fluxos de migrants d'edats adultes madures i grans, majoritàriament rendistes i retirats que tenen com a motivació bàsica la recerca d'espais residencials on ubicar les seves residències. El flux dels migrants estrangers de la fase de "Nova Florida" s'inicia de manera significativa a partir dels anys setanta. La seva intensificació s'ha de relacionar amb la imatge de les Balears percebuda a través de les visites turístiques, que incideix sobre la decisió d'eligir-les com a lloc de residència per un important col·lectiu de rendistes i retirats, que en una primera fase empraren els habitatges actuals com de segona residència. Aquest flux migratori residencial es va intensificant els anys vuitanta i molt especialment a la dècada dels anys noranta. La composició de la immigració

estrangera canvia de manera important des de la dècada dels anys noranta. Comença una nova fase immigratòria, que denominem "Nova Califòrnia" que representa una evolució des de l'anterior model migratori basat en el consum cap a un nou model migratori, conseqüència de la conversió de les Illes en un espai d'alt creixement econòmic i d'increment de l'ocupació, d'alt dinamisme en les inversions i d'incidència de les noves tecnologies de les comunicacions. Aquests factors, d'una part, provoquen una important demanda d'ocupacions qualificades tant de tècnics com d'executius i empresaris i, d'una altra, conformen les Illes Balears com un territori amb importants dèficits de mà d'obra per a ocupacions menys qualificades.

L'anàlisi del pes de la immigració arribada a les Illes Balears ens mostra que fins ara representa un factor clau pel creixement absolut de la seva població total, sobretot els darrers decennis. La població de les Illes Balears l'1 de gener de 2008 fou, segons el Padró Municipal de Població, de 1.071.221 habitants, xifra que comparada amb la corresponent el 1996 representa un creixement absolut entre ambdues fonts de 310.842 habitants. Si tenim en compte que el creixement natural (diferència entre els naixements i les defuncions) al llarg d'aquest període ha estat de 32.465 persones, el saldo migratori assoleix la xifra de 278.377 habitants, que representen el 89,56 per cent del creixement absolut de la població balear.

2. De l'alt predomini de residents comunitaris europeus a la importància dels immigrants extracomunitaris

L'avaluació del nombre real d'immigrants estrangers arribats a les Illes Balears és una tasca difícil i complexa a causa de l'alta mobilitat, d'una part, i de la problemàtica de les

informacions estadístiques de les administracions oficials amb competència en la temàtica migratòria, de l'altra. D'aquesta manera el padró de població de l'1 de gener del 2008 registra contingent d'estrangers empadronats de 222.331 persones, xifra que representa el 20,75 per cent de la població total de les Illes Balears. Però si considerem les xifres que publica el Ministeri de Treball i Immigració que inclouen només aquelles persones estrangeres amb tarja o autorització de residència en vigor el 31 de desembre de 2007 la xifra es redueix a 166.936 estrangers.

L'evolució del nombre de nous immigrants estrangers ha experimentat un augment considerable els deu darrers anys. Paral·lelament s'ha incrementant el seu pes en relació a la població total. D'un 4,22% assolit el 1996 amb uns 32.000 estrangers ha passat a representar més d'una cinquena part dels residents el 2008 (vegeu quadre 1 i figures 1 i 2). Els increments esmentats impliquen que les Balears registrin el percentatge més alt de presència d'estrangers de totes les comunitats autònomes espanyoles. A pesar que la gran concentració dels estrangers en xifres absolutes es registren a les comunitats autònomes de Madrid, Catalunya i Comunitat Valenciana, el pes dels estrangers en relació a la població total implica que les Illes Balears, amb un percentatge superior al 20%, assoleixin el primer lloc, seguides per la Comunitat Valenciana, Madrid i Múrcia (vegeu fig. 3). Aquest índex ens mostra la pressió que pot exercir el fenomen de la immigració sobre l'increment de la demanda de serveis bàsics.

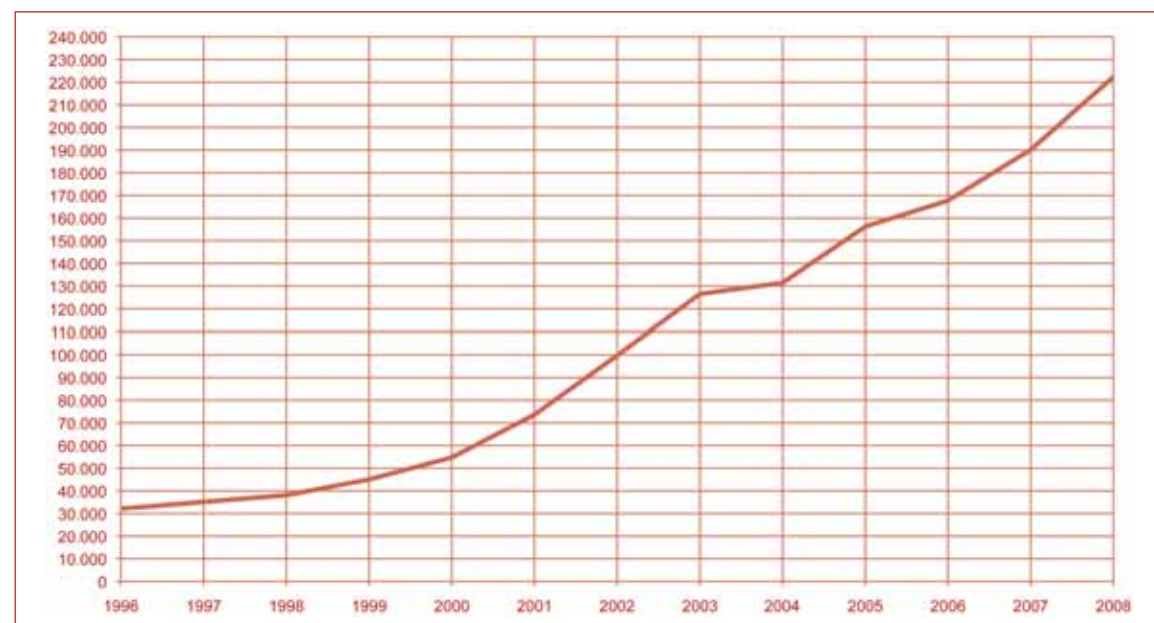
La taxa de presència de residents estrangers (nombre d'estrangers / total dels habitants no estrangers per cent) és de 26,19 estrangers per cada 100 habitants de nacionalitat espanyola. El col·lectiu d'immigrants estrangers de motivació econòmica i/o laboral es caracteritza endemés per la seva alta mobilitat. Es mou

Quadre 1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ESTRANGERA I EL SEU PES SOBRE LA POBLACIÓ TOTAL. ILLES BALEARS. 1996-2008

Anys padró / cens	Població total	Núm. d'estrangers	Percentatge estrangers / total
1996	760.379	32.102	4,22
1998	796.483	38.098	4,78
1999	821.820	45.017	5,48
2000	845.630	54.729	6,47
2001	878.627	73.614	8,37
2002	916.968	99.744	10,87
2003	947.361	126.505	13,35
2004	955.045	131.423	13,76
2005	983.131	156.270	15,89
2006	1.001.062	167.751	16,76
2007	1.030.650	190.170	18,45
2008	1.071.221	222.335	20,75

Font: Elaboració personal a partir de l'INE/IBAE.

Fig. 1. EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ ESTRANGERA EMPADRONADA A LES ILLES BALEARS. 1996-2008 (1 de gener de cada any)

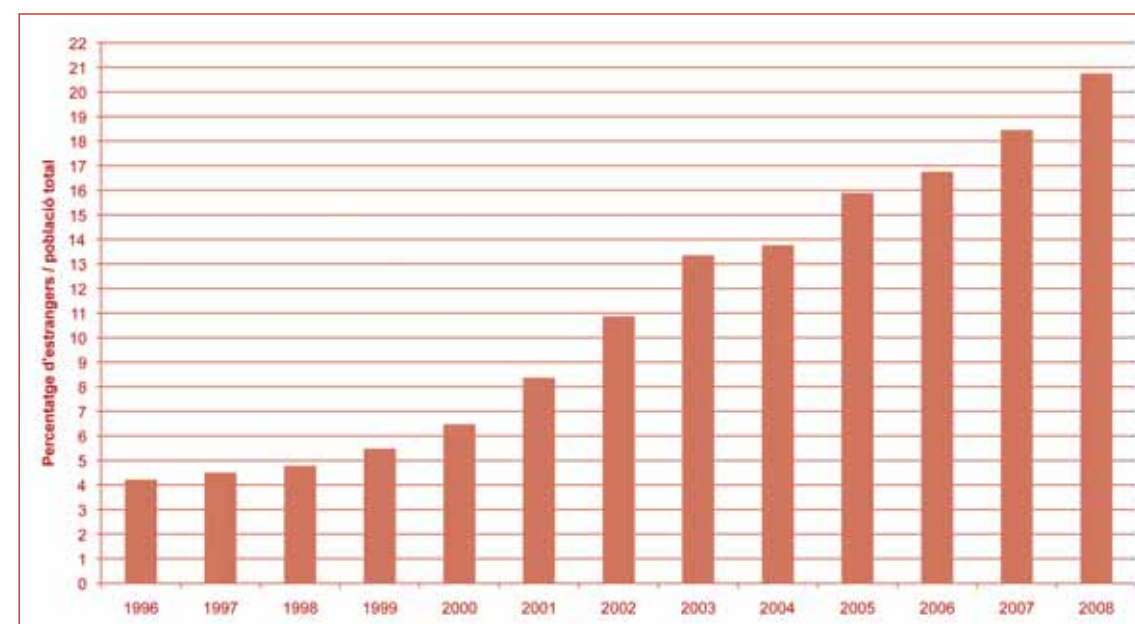

segons la dinàmica econòmica i molt especialment per la potencialitat de determinades àrees geogràfiques en les ofertes de llocs de feina. Està format bàsicament per persones que arriben a les Illes amb l'objectiu de trobar una ocupació laboral, però que poden implicar processos de canvis residencials i/o retorn als seus llocs d'origen i/o de major dinàmica econòmica si no gaudeixen de feina. Aquest

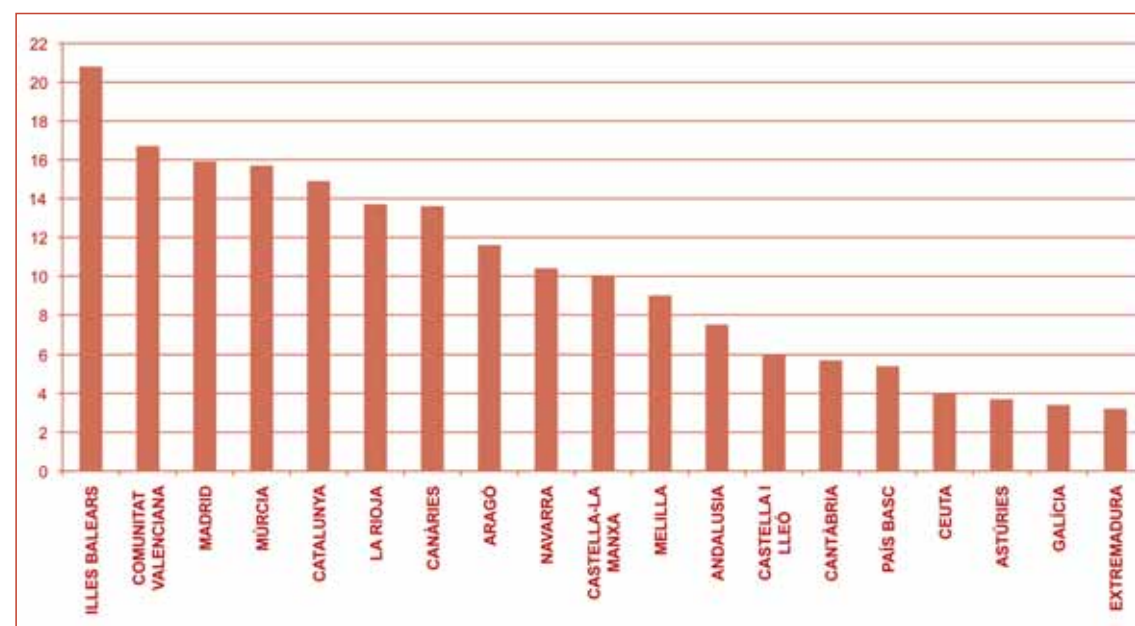
darrer és un col·lectiu que es troba en general en una situació no regularitzada.

A les Balears es pot observar un cert equilibri de pesos entre els originaris dels diversos països de la Unió Europea-27 i els procedents de països extracomunitaris. El 2008 113.330 persones eren originàries de països que conformen en l'actualitat la UE-27, xifra

Fig. 2. EVOLUCIÓ DEL PES DELS ESTRANGERS SOBRE LA POBLACIÓ TOTAL DE LES BALEARS. 1996-2008

Fig. 3. RELACIÓ DEL NOMBRE D'ESTRANGERS I POBLACIÓ TOTAL (PERCENTATGE) A LES COMUNITATS AUTÒNOMES ESPANYOLES. 2008

que representa el 50,97 per cent del total dels residents estrangers, índex que ha experimentat un important increment en funció de la importància dels col·lectius dels búlgars i romanesos residents a les Illes Balears. De tota manera cal assenyalar que si bé encara és significativa la presència del

col·lectiu dels europeus comunitaris, el percentatge de presència de residents de la Unió Europea a les Illes Balears ha experimentat una reducció progressiva des de mitjans de la dècada dels anys noranta del segle xx com a conseqüència de l'important increment de l'arribada d'immigrants africans i

llatinoamericans que registra un important creixement molt especialment des de 1996. L'arribada d'immigrants de diversos països llatinoamericans ha superat en el nombre global als provinents dels països africans. El col·lectiu d'immigrants africans, que fou dominant entre els extracomunitaris en la dècada dels vuitanta i principis dels noranta del segle xx, experimenta un recés dels percentatges en relació a la importància gaudida en èpoques anteriors. El 2008 els migrants africans empadronats representa-

ven el 13,51% del total de la població estrangera. Aquesta pèrdua de pes percentual es deu al constant augment de l'arribada de migrants llatinoamericans, que experimenta una intensificació important els deu darrers anys, i representa el 2008, el 30,07% del total dels estrangers residents a les Illes Balears (vegeu quadre 2 i figura 4).

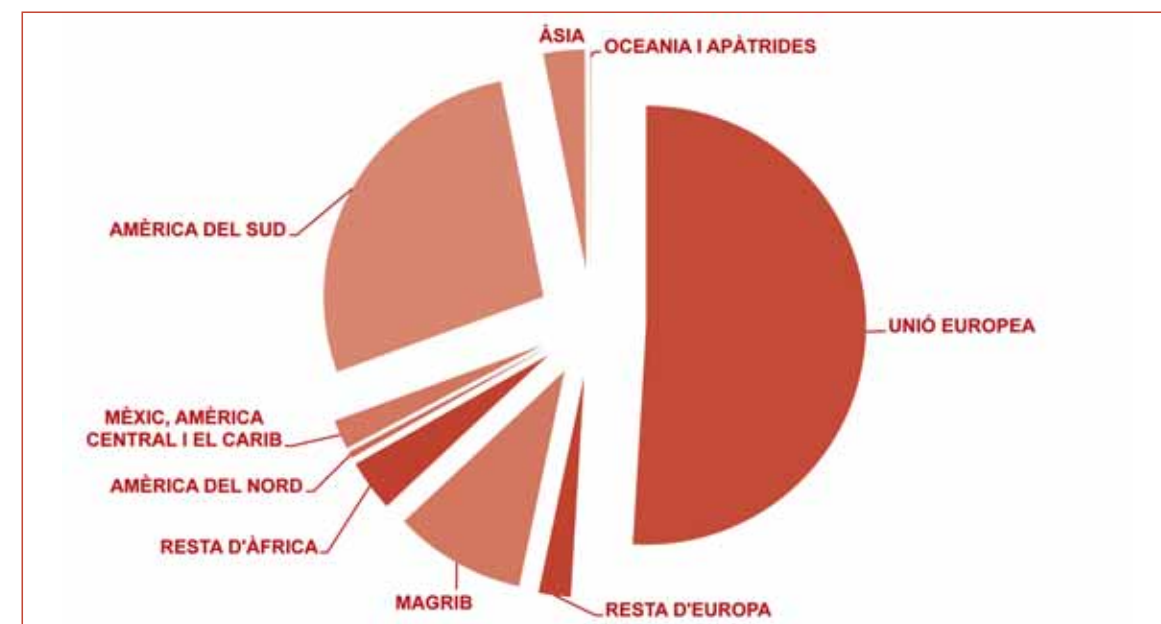
La distribució dels residents estrangers per nacionalitats ens mostra que el 2008 la suma dels immigrants de les quinze nacionalitats

Quadre 2. Procedència dels estrangers residents a les Illes Balears. 1 de gener de 2008

Àrees d'origen	Núm. d'immigrants	Percentatge total població
Unió Europea-27	113.330	50,97
Europa no comunitària	5.201	2,34
Total Europa	118.531	53,31
Magrib	21.592	9,71
Resta d'Àfrica	8.435	3,80
TOTAL ÀFRICA	30.027	13,51
Amèrica del Nord	998	0,45
Amèrica Central i Carib	4.818	2,17
Amèrica del Sud	61.041	27,45
TOTAL AMÈRICA	66.857	30,07
Àsia	6.726	3,03
Oceania	190	0,08
TOTAL ESTRANGERS	222.331	100,00

Font: Elaboració personal a partir del padró de població. 2008. INE.

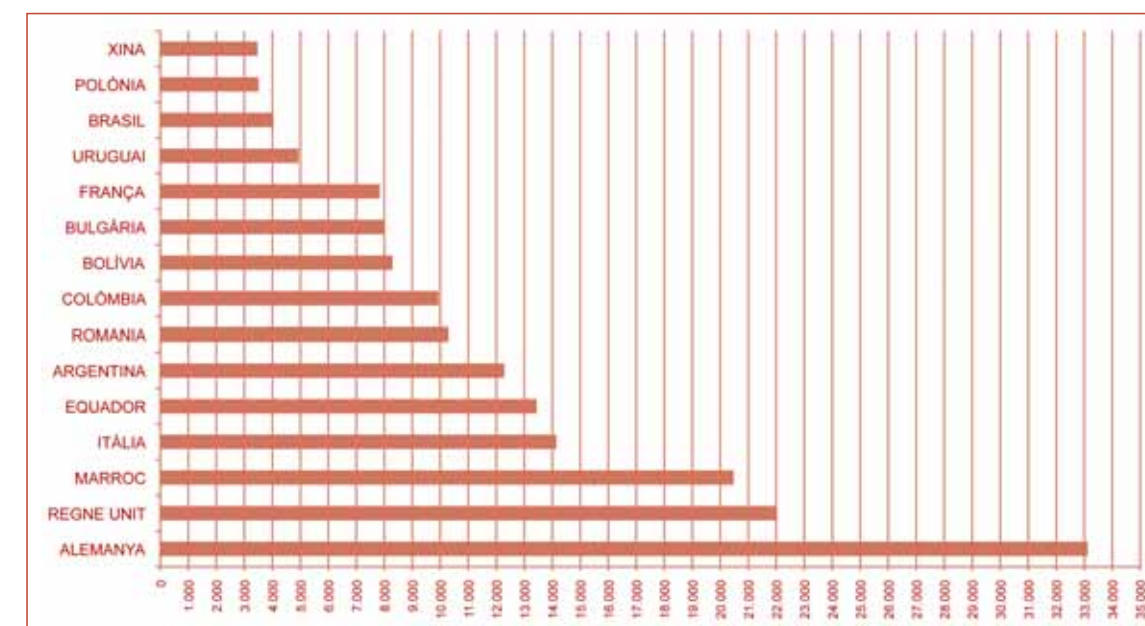
Fig.4. DISTRIBUCIÓ DELS ESTRANGERS RESIDENTS A LES ILLES BALEARS PER GRANS ÀREES DE PROCEDÈNCIA. 2008

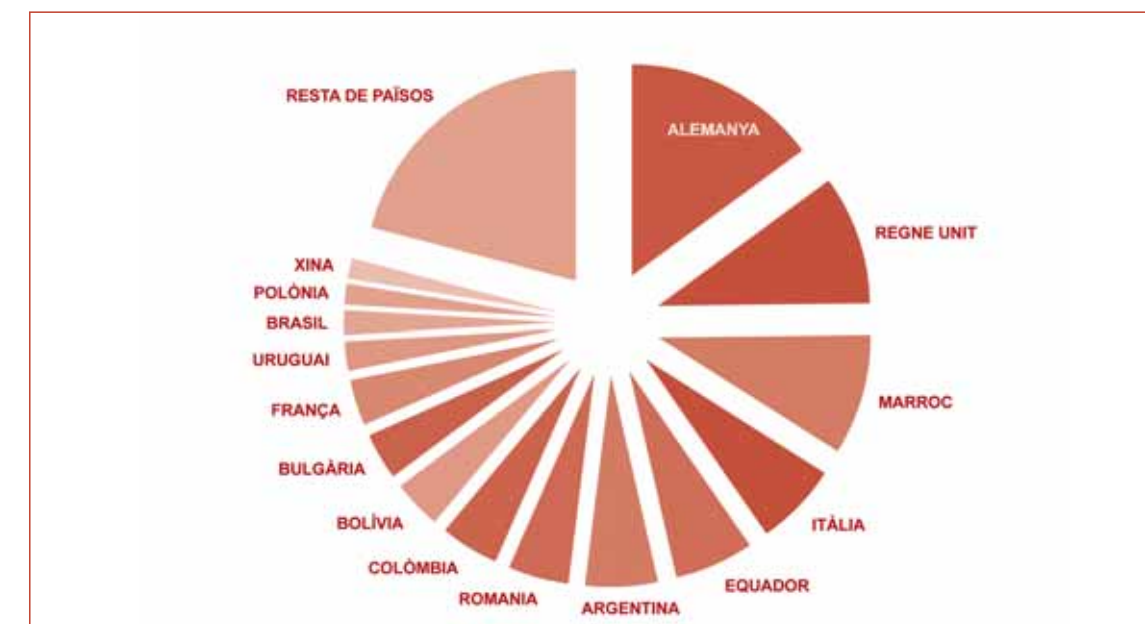
més nombroses concentra el 79,07% del total dels estrangers residents a les Balears (vegeu figures 5 i 6). Entre aquests existeix un predomini clar dels residents d'origen alemany que representen el 15,35% del total dels estrangers empadronats, resultat del seu increment progressiu a partir de 1986. El segon lloc és ocupat actualment pels residents estrangers originaris del

Regne Unit que assoleixen el 9,91%, seguits molt de prop pels originaris del Marroc amb un percentatge del 9,43%. Entre els altres quinze països principals destaca pel seu important increment el cas dels italians (6,36%), equatorians (6,05%) i argentins (5,53%). La resta del grup de les quinze nacionalitats principals registra percentatges inferiors al 5% i destaquen per ordre

Fig. 5. PRINCIPALS NACIONALITATS DELS RESIDENTS ESTRANGERS A LES ILLES BALEARS (TOP-15). 2008

Fig. 6. DISTRIBUCIÓ DELS ESTRANGERS RESIDENTS A LES ILLES BALEARS PER PRINCIPALS NACIONALITATS. 2008

d'importància els immigrants procedents de Romania, Colòmbia, Bolívia, Bulgària, França, Uruguai, Brasil, Polònia i la Xina (vegeu figura 6). Aquest patró de distribució dels estrangers per nacionalitats és prou diferent al que es registra a nivell global d'Espanya. Mentre que en el cas de les Illes Balears el model migratori de tipus "Nova Califòrnia" implica encara avui un predomini dels residents alemanys i britànics, entre els quals tenen una especial significació els migrants residencials no laborals que es combinen amb altres d'extracomunitaris de tipus laboral i econòmic, en el patró migratori de l'Estat espanyol sobresurten molt especialment els migrants procedents de països extracomunitaris de motivació econòmica i laboral.

3. La composició de la immigració estrangera per sexe i edat

La distribució dels migrants estrangers per sexes mostra importants contrastes segons els continents i/o grans àrees d'origen (vegeu quadre 3). El 2008 es comprova un important canvi en la composició per sexes, ja que dominen els homes en el conjunt dels residents estrangers a les Balears. El col·lectiu dels

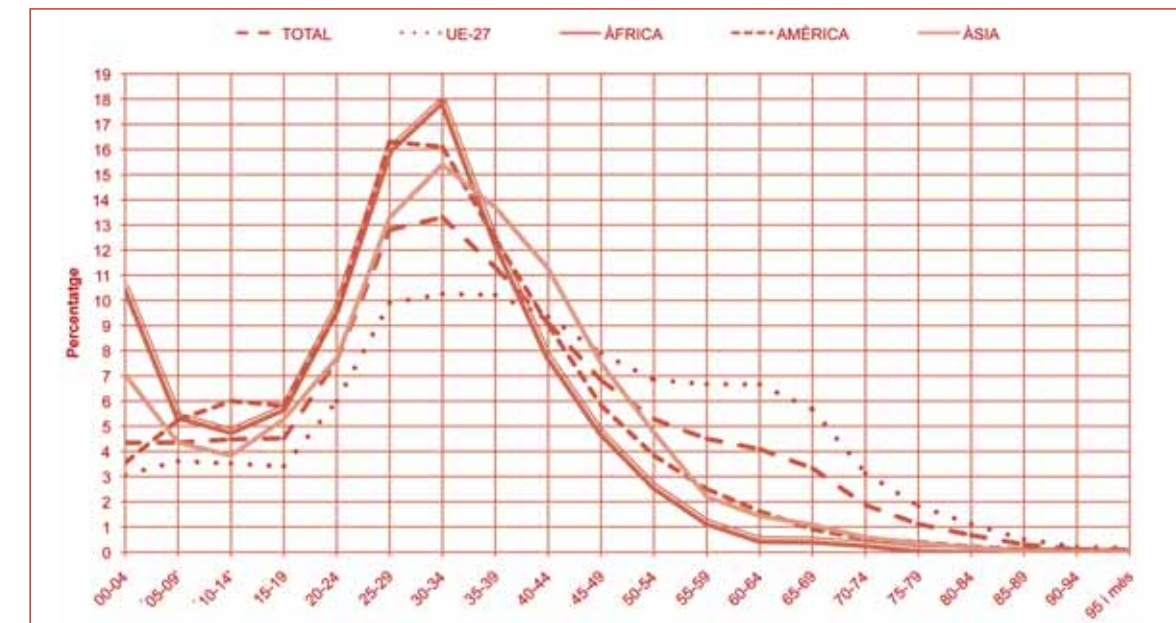
homes abasta el 52,06% del total dels estrangers. Aquest fet és conseqüència de la major arribada d'homes tant en el contingent procedent dels nous països europeus comunitaris (Bulgària i Romania) com del grup de països no europeus o extracomunitaris. En conseqüència, la composició per sexes dels immigrants procedents de la UE-27 registra una distribució en la qual el 50,88% del total són homes. Per tant s'ha superat el domini femení d'èpoques anteriors que es relacionava, d'una part, amb l'alt índex de feminització de les ocupacions en el sector turístic i/o complementari, i de l'altra, amb una major presència de dones d'edats madures i velles de més 55 anys entre els immigrants residencials no laborals pels efectes diferencials entre ambdós sexes en l'esperança de vida. El 2008 el domini femení sols és molt notable en el cas dels immigrants que provenen de diferents països d'Amèrica Central i del Carib, d'Amèrica del Sud i de l'Europa no comunitària. En el grup d'immigrants provinents d'Amèrica Central i del Carib el 59,92% són dones, mentre que atenyen el 52,51% en el cas de l'Amèrica del Sud. Ambdós casos s'han de relacionar amb una immigració laboral femenina dedicada de manera significativa a serveis personals i/o domèstics. Aquesta composició per sexes relativa als estrangers

Quadre 3. Distribució de la immigració estrangera per sexes. Illes Balears. 2008

Àrees de procedència	Homes	Dones
Unió Europea-27	50,88	49,12
Europa no comunitària	43,45	56,45
TOTAL EUROPA	50,56	49,44
Magrib	65,37	34,63
Resta d'Àfrica	72,93	27,07
TOTAL D'ÀFRICA	67,50	32,50
Amèrica del Nord	51,20	48,80
Amèrica Central i Carib	40,08	59,92
Amèrica del Sud	47,49	52,51
TOTAL AMÈRICA	47,01	52,99
ÀSIA	59,92	40,08
OCEANIA	45,26	54,74
TOTAL	52,06	47,94

Font: Elaboració personal

Fig.7. PERFILS D'EDATS DELS ESTRANGERS RESIDENTS A BALEARS. 2007

d'Amèrica i de l'Europa no comunitària es capgira completament en el cas de la immigració procedent de països africans i asiàtics en la qual dominen els homes. Destaca el pes molt significatiu dels immigrants estrangers originaris d'Àfrica on els homes atenyen el 67,50% del total, i destaquen especialment els migrants procedents de l'Àfrica subsahariana on els homes arriben a representar-ne el 72,93%. En el cas dels asiàtics els homes representen el 59,92%.

En el cas de l'anàlisi dels perfils per grups d'edats de la immigració estrangera també es detecten diferències segons les àrees de procedència i les tipologies dels residents segons les motivacions de la migració. Bàsicament es poden establir dos grans perfils bàsics que contraposen dues tipologies d'estructures per edats que corresponen als residents provinents de països desenvolupats i els migrants que conformen el corrent sud-nord, provinent de països extracomunitaris. El perfil global dels migrants residents a les Illes Balears presenta una corba en la qual els màxims es troben entre els 25 i 39 anys a la frontera entre els adults joves i adults madurs. És la compen-

sació entre el pes dels europeus amb el dels restants països extracomunitaris en els quals dominen les persones d'edats adultes joves (vegeu fig. 7).

El perfil per edats que representen els immigrants procedents de la Unió Europea-27 es conforma per una corba en la qual dominen els adults madurs i les persones grans, ja que l'edat mitjana supera els 45 anys. A pesar d'aquesta afirmació es pot observar que el perfil d'aquests immigrants europeus presenta dos màxims. Un primer, entre els 30 i els 44 anys, que correspon a l'augment progressiu de l'arribada de migrants europeus qualificats assalariats i dels menys qualificats de la darrera integració de Bulgària i Romania. El segon màxim es pot observar entre els 55 i els 64 anys, una part dels quals formen part del contingent internacional de migrants de retir i l'altra part són majoritàriament empresaris que han establert negocis a les Illes.

L'actual conformació dels perfils d'edats dels europeus ha registrat un cert rejuveniment en relació amb les anàlisis de les estructures de la població estrangera per edats corresponents

a anys anteriors. D'una estructura en la qual dominaven edats a partir dels 55 anys s'ha passat a l'actual perfil de doble màxim. És la conseqüència de l'augment de l'arribada d'immigrants europeus de tipus laboral. Actualment el 25,95% dels residents procedents de la Unió Europea-27 tenen 55 anys i més; el 24,10%, entre 40 i 54 anys; i un 30,36%, entre 25 i 39 anys. D'altra banda, els grups d'edats entre 15 i 24 anys representen el 9,40% i els joves de menys de 15 anys assoleixen un 10,20%, i experimenten aquests darrers una petita pujada a causa de l'arribada de parelles estrangeres adultes joves amb infants petits.

El primer grup correspon a un contingent important de persones d'edats adultes madures i velles entre les quals dominen els residents de tipus no laboral de motivació basada en l'oci, descans i retir. Aquest grup, compost per retirats, rendistes, pensionistes i prejubilats conformen el que es denomina la migració internacional de retir, si bé també inclouen grups d'empresaris, especialment en els grups d'edats més joves. Altrament, en el grup de 40 a 54 anys destaca una immigració empresarial constituïda per empresaris, agents immobiliaris, directius d'empreses de serveis i/o professionals que desenvolupen les seves activitats a través del teletreball. Àdhuc els integrants dels grups d'edats dels 25 als 39 anys corresponen essencialment als integrants d'una immigració laboral d'assalariats, generalment qualificada, si bé cal assenyalar els efectes dels nous immigrants laborals arribats de Bulgària i Romania, ara integrats a la UE-27. El perfil adult jove apareix clarament reflectit a la corba dels grups d'edats dels immigrants africans, asiàtics i llatinoamericans. És indicatiu d'una immigració de tipus laboral d'edats actives joves. El màxim registrat es troba en el grup d'edats de 25 a 29 anys i de 30 a 34 anys, intervals on es concentra el 60% dels migrants. En el cas dels africans i asiàtics des-

taca el pes dels joves d'edats inferiors als 15 anys, fet que s'ha de relacionar, d'una part, amb els processos de reunificació familiar amb l'aportació de fills i, de l'altra, amb l'increment dels naixements de fills de mares africanes.

Com a conseqüència del que s'ha esmentat en els apartats anteriors, les piràmides de població per sexe i edat de la població immigrant presenten grans diferències segons els llocs i/o les regions d'origen dels migrants. La piràmide que representa el total de la immigració estrangera presenta una forma en la qual destaca l'important bombament en els grups d'edats adultes joves i madures entre els 25 i els 54 anys, conseqüència de l'arribada d'una migració laboral important formada per adults joves entre els 25 i 39 anys. Al mateix temps destaquen els percentatges que es concentren en els paràmetres que representen les edats superiors, causa de l'agregació dels integrants de la migració internacional de retirats d'edats superiors als 55 anys. Emperò les majors diferències es registren en comparar les quatre piràmides que corresponen a les estructures per sexe i edat dels residents estrangers procedents de la Unió Europea-27, del col·lectiu africà, del contingent dels llatinoamericans i dels procedents de països asiàtics. La piràmide que representa els residents estrangers de la Unió Europea-27 presenta un cert equilibri entre les dones i els homes, però amb una presència de dos anells que alternen en paràmetres molt eixamplats. Destaca una incidència menor de la població jove de menys de 15 anys, però destaca la presència important d'immigrants d'edats entre els 30 i 39 anys. La importància del sexe femení es pot observar en el grup d'edats de 25 a 29 anys, en la qual la seva major presència correspon a ocupacions exercides molt generalment per les dones en el món del turisme i l'oferta complementària. La segona característica és la importància dels paràmetres a partir dels 55

anys, conseqüència de l'acumulació de residents d'edat avançada que de manera majoritària són europeus comunitaris i suïssos que formen part de la immigració de motivació residencial no laboral. La piràmide que representa els residents estrangers africans és característica d'una immigració dominada pels homes, que es troben de manera majoritària entre els 25 i 34 anys. Les bases ja mostren l'aportació de fills per l'agrupació familiar, fet que també es pot comprovar pels paràmetres que representen les dones entre els 20 i 34 anys. La forma global de la piràmide que representa els immigrants llatinoamericans és prou diferent. En aquest cas es pot observar que dominen els grups d'edats de 25 a 39 anys i, encara que les dones tenen un pes més important, és més equilibrada entre ambdós sexes. En el cas de la piràmide que representa els residents asiàtics també es pot observar el predomini dels homes sobre les dones, si bé més equilibrat que en el cas dels africans. Dominen també els grups d'edats entre els 25 i 39 anys. A les tres darreres piràmides corresponents als estrangers africans, asiàtics i llatinoamericans és dona una absència quasi absoluta de persones grans, que s'ha de relacionar que la gent emprenedora i, per tant, que decideix emigrar sempre és a les edats adultes joves.

4. La immigració des de la Unió Europea: de l'exclusivitat residencial a la complexitat de tipologies amb una important presència d'immigrants laborals

Els immigrants empadronats l'1 de gener de 2008 originaris dels diferents països de la Unió Europea-27 eren 113.330, xifra que representa la meitat del total dels estrangers residents a les Balears. A l'actualitat els fluxos migratoris provinents de la UE-27 es conformen en diverses tipologies immigratòries

de motivacions diferenciades. A la immigració residencial no laboral s'han anat agregant migrants laborals de tipus qualificat i d'altres de menys qualificats, especialment amb els originaris dels països de les darreres ampliacions.

La immigració de motivació residencial no laboral es pot diferenciar per les tipologies següents:

- a) La migració internacional de retir (MIR - Retirement International Migration) composta per rendistes, pensionistes, prejubilats, i retirats i/o jubilats, que poden ser residents permanents o temporals de llarga estada, sempre superior als tres mesos anuals. Es localitzen tant en urbanitzacions residencials noves com en els nuclis de població tradicional o àrees rurals. Existeix una interrelació alta entre l'evolució de les Balears com a destinació turística i l'evolució en els grups d'edats dels turistes que ens visiten. El desenvolupament turístic ha propiciat un creixement paral·lel del sector de la construcció que ha implicat un augment important de les oportunitats de tenir accés a una propietat residencial a través de l'oferta immobiliària. Aquest fet ha implicat que un segment dels estrangers arribats a les Balears com a turistes poguessin accedir a la compra de residències secundàries que en el moment de la jubilació s'han convertit en residències permanents habituals i/o principals. Es conformen d'aquesta manera les pautes del procés que mostra com ser turista més comprador d'un habitatge a les Illes implica convertir el turista actual en un futur resident estranger. És una forma de consum residencial nou, procés que implica que les Balears han passat a formar part d'una demanda lligada a noves tendèn-

cies de les preferències residencials i de comportaments territorials de la nova societat europea de finals del segle xx i inicis del xxi.

- b) Residents estrangers que canalitzen les seves activitats a través del teletreball, que ha registrat una expansió important com a forma de treball nova lligada a la introducció d'innovacions tecnològiques en el camp de la ciència informàtica i les telecomunicacions (Internet, telefonia mòbil, telefonia fixa, videoconferència, fax...). Aquesta modalitat permet treballar i/o fer el seguiment del control dels negocis i/o de les empreses des de la residència a les Illes Balears sense la necessitat de desplaçaments continus.
- c) Residents estrangers d'alt poder econòmic que implica la compra de grans propietats rurals i/o edificis urbans de valor historicomonumental important i/o localitzat en sectors de gran valor paisatgístic.

D'altra part, els efectes de la promoció turística també han implicat una intensificació del coneixement internacional de les oportunitats laborals i/o possibilitats de negocis que generen les Balears. El mercat laboral que genera el turisme i les activitats complementàries han propiciat d'aquesta manera l'arribada d'un important nombre d'immigrants estrangers provinents dels diferents indrets de l'Europa comunitària. En general es tracta d'una població que s'ocupa en tasques de certa qualificació professional en els quals podem distingir tres tipologies bàsiques:

- a) Immigrants laborals qualificats, d'alta mobilitat, que treballen en ocupacions diverses lligades al turisme, serveis a turistes i/o serveis als residents estrangers (empleats en cadenes hoteleres, animadors turístics, sales de festa, ex-

cutius estrangers, professions liberals).

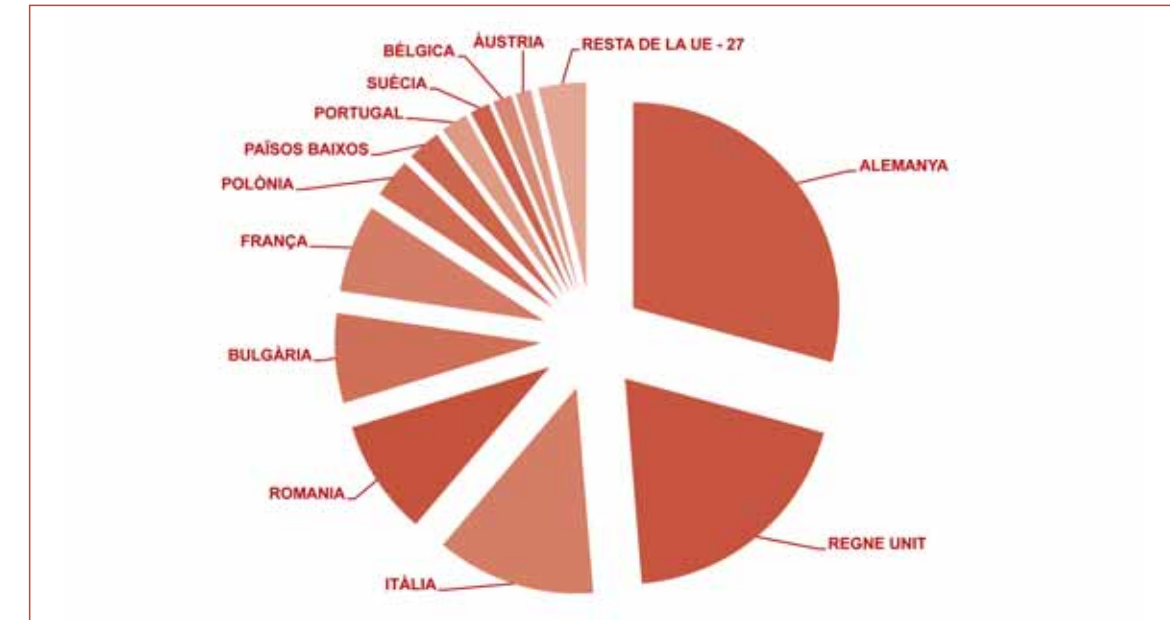
- b) Una immigració laboral d'empresaris composta per executius que han establert els seus negocis a les Illes.
- c) Immigrants laborals menys qualificats, molt especialment des de l'ampliació de la Unió Europea a 27 països. Implica una presència important, molt especialment, de migrants procedents de Romania i de Bulgària, que conjuntament superen les 18.000 persones, moltes de les quals, en una situació transitòria i irregular.

La distribució dels europeus comunitaris per nacionalitats és encapçalada pels alemanys que representen el 29,22% del total, seguits pels britànics que assoleixen el 19,44%. El migrants de nacionalitat italiana ocupen el tercer lloc, incrementats possiblement per persones de doble nacionalitat procedents originàriament de països llatinoamericans. Pel seu índex de presència destaquen també a continuació els romanesos, búlgars i francesos (vegeu fig. 8).

5. La immigració laboral extracomunitària: el domini dels corrents de l'Amèrica Llatina i d'Àfrica

Inicialment caldria establir una diferència entre els immigrants procedents de països europeus extracomunitaris d'economia desenvolupada d'aquells que presenten una situació econòmica menys desenvolupada. En el primer cas es troben els residents estrangers procedents de Suïssa, que d'una manera majoritària són de motivació residencial. Els països extracomunitaris restants del segon grup tenen poca importància percentual. Bàsicament són països de l'est d'Europa que els darrers anys han començat a tenir una certa presència a les Illes, possi-

Fig. 8. DISTRIBUCIÓ DELS ESTRANGERS DE LA UE-27 RESIDENTS A LES ILLES BALEARS PER NACIONALITATS. 2008

blement ofuscada en part pel domini dels residents de la Unió Europea-27. Es tracta d'una immigració que presenta alts índexs de migrants no regularitzats i que s'ocupen en el mercat laboral informal, realitzant tasques moltes vegades poc qualificades, no d'acord amb la seva qualificació professional en els països d'origen. Moltes vegades no poden certificar aquesta qualificació per la manca de reconeixement dels títols per part de l'Estat espanyol.

Les darreres dècades les Illes Balears han experimentat una intensificació notable en l'afluència d'immigrants laborals procedents d'àmbits extraeuropeus. Destaca el volum de nous arribats des de diversos països d'Àfrica, Amèrica Llatina i Àsia. Aquests fluxos d'immigrants estrangers de direcció sud a nord registren una acceleració important de la seva arribada a les Illes molt especialment des de la segona meitat dels anys noranta del passat segle xx. Inicialment aquest corrent apareix liderat per una immigració d'origen africà, que de manera significativa procedia del Magrib, convertint d'aquesta manera la costa sud mediterrània en

una àrea de partida de fluxos migratoris cap a l'àrea nord mediterrània, que es converteix en una important àrea d'atracció immigratòria des dels anys vuitanta del passat segle xx. La línia europea de la Mediterrània es conforma d'aquesta manera com la frontera sud de la Unió Europea, el que determina una presència important d'immigrant d'origen extraeuropeu.

Diferents factors incideixen en el procés d'aquesta immigració extraeuropea. Inicialment cal destacar factors relacionats amb el reptes demogràfics i econòmics que sofreixen els països emissors d'immigrants, relacionats tant amb els elements de tipus geodemogràfic com amb les fluctuacions econòmiques d'aquestes regions del món. Però en el cas d'Espanya, que posteriorment incideix en el de les Illes Balears, cal també assenyalar la incidència de factors relacionats amb l'accessibilitat. Aquest és un factor que facilita l'especialització turística d'Espanya i en concret de les Illes Balears. L'elevat nombre de turistes entrants facilita l'entrada d'immigrants a través de visats turístics. Aquests factors es

complementen amb la inexperiència fronterera que tenia l'Estat espanyol, obert tradicionalment a la vorera nord de l'Àfrica mediterrània per motivacions de proximitat geogràfica amb Àfrica abans de la seva integració a la Unió Europea. I en segon lloc, la tradicional obertura amb els països llatinoamericans per raons de caràcter històric. També el període de bonança econòmica que han registrat les Illes des del 1994 han convertit el territori en un espai de crida de migrants que obeeix a factors i motivacions diversos, entre els quals destaquen la intensitat de l'activitat turística de les Illes, la necessitat de mà d'obra en el sector de l'agricultura intensiva i la important demanda de treballadors en el sector de la construcció. Aquests factors han implicat un augment de la presència de treballadors que es troben en situacions diverses. Són els immigrants els que es troben en una situació de major feblesa, sobre els que poden impactar les conseqüències d'un alentiment de l'economia que implicaria processos d'atur sobre aquesta població immigrada que podria quedar-se al marge del món laboral en situacions d'exclusió social i fins i tot provocar retorns forçats i/o no desitjats. El conjunt d'aquests immigrants extracomunitaris representa el 49,03% del total dels estrangers. El col·lectiu dominant entre els immigrants extracomunitaris correspon actualment al col·lectiu originari de distints països llatinoamericans.

El contingent d'immigrants africans supera les 30.000 persones, de les quals un 72% procedeix dels tres països del Magrib. La gran majoria són originaris del Marroc, país que concentra el 89,19% de tots els africans. El segon lloc amb importància entre els africans és ocupat pels immigrants originaris de Nigèria als quals segueixen els provinents del Senegal i amb percentatges

molt més baixos els procedents d'Algèria i Mali. Altrament, el col·lectiu dels migrants procedents de diferents països llatinoamericans tenen una distribució més complexa. El 91,30% dels residents americans són originaris de països d'Amèrica del Sud, mentre que el 7,20% són d'Amèrica Central i del Carib. Globalment sumen més de 66.000 persones, de les quals una cinquena part són originàries de l'Equador. Segueixen als equatorians els procedents de l'Argentina seguits pels procedents de Colòmbia i Bolívia. Globalment aquests quatre països concentren el 65,74% del total del col·lectiu immigrant americà. Finalment, la immigració d'origen asiàtic és representada per 6.726 persones, dominants entre elles les originàries de la Xina, seguides per les de Filipines i de l'Índia.

6. Les implicacions geodemogràfiques de la immigració a les Illes Balears

Existeix una percepció diferencial del fet migratori per part de la societat receptora balear en funció de la tipologia, direcció i origen geogràfic. Des de la perspectiva social són els col·lectius de migrants laborals menys qualificats els que es troben en una situació que implica fenòmens d'amuntegament urbà, processos d'inestabilitat laboral, precarietat, vulnerabilitat i desprotecció. L'arribada d'aquests grups de migrants possiblement ha implicat una millora relativa de les seves condicions de vida en relació a la situació que tenien en els països d'origen, però les actituds socials de la societat receptora poden derivar cap a situacions d'indefensió, marginalitat i/o discriminació. Aquestes situacions afecten de manera més greu el col·lectiu d'immigrants no regulats envers els quals sorgeixen problemes de convivència que impli-

quen actituds racistes i/o xenòfobes. Si l'actitud dels immigrants deriva cap a una resocialització amb una adaptació al nou model d'estil de vida que troben a les Illes Balears es poden considerar fenòmens positius dels quals resulten processos d'enriquiment cultural en un marc de tolerància i universalisme i de vivència en un entorn més obert, especialment en el cas de les dones. Des de la perspectiva de la coexistència cal tenir en compte que la presència d'aquest grup de migrants pot ser percebuda com un factor d'incidència sobre l'augment de la competència pels recursos, l'assistència social, l'habitatge, la sanitat i l'educació.

La situació és prou diferent en el cas dels migrants estrangers procedents de països d'economia desenvolupada. Els migrants de tipus residencial d'oci, descans i/o retir consideren les Illes com un refugi on passar els darrers anys de la seva vida. Aquest procés migratori de tipus residencial no laboral presenta altres tipus d'implicacions territorials i socioculturals prou diferenciades de les del corrent sud-nord. Entre els impactes territorials destaquen els efectes sobre els canvis en el model d'ús del sòl, la seva incidència sobre el mercat immobiliari, l'augment de la demanda d'habitatges en àrees urbanes i rurals, l'increment del procés d'especulació i/o els impactes sobre els preus de les terres rurals i el valor de l'habitatge urbà. Entre les conseqüències socioculturals es poden assenyalar els impactes relacionats amb el sorgiment de mecanismes tipus "gueto" o d'enclavament ètnic de nacionalitats que poden provocar situacions definides pel sorgiment d'enclavaments residencials. La reacció d'aquests col·lectius de residents enfront d'un sentiment de sentir-se estranys a l'arribada a les Balears, implica reedificar un conjunt de xarxes de tipus social que no contribueixen

gaire envers una situació d'integració i/o apropament cultural. Les xarxes socials esmentades tenen un paper important a l'hora de superar el sentiment d'arribada a una destinació, des de la seva perspectiva estranya, fet que intenten fer a través de la proliferació d'activitats que són canalitzades a través d'associacions, clubs i/o altres tipus d'entitats a les quals l'accessibilitat està generalment limitada a persones de la mateixa nacionalitat. A molts només els preocupa per accedir als serveis bàsics de l'energia elèctrica, recollida de fems, aigua, clavegueram i seguretat ciutadana.

Entre els efectes de la intensificació de l'arribada de nous immigrants estrangers destaquen aquells que es refereixen a la demografia. El primer dels quals es refereix a la incidència de la immigració sobre la piràmide de població de les Illes de 2008. Aquesta piràmide presenta una forma que fa que es puguin definir les Balears com un territori d'adults, ja que mostra la incidència des de la perspectiva geodemogràfica dels fluxos migratoris que s'han convertit els darrers anys en un dels factors més influents que han fet canviar pautes, tendències i característiques de les seves estructures per sexe i edat. El procés d'envelliment de la població balear que es detectava a la dècada dels anys vuitanta i inicis dels noranta del passat segle xx es matisa per les incidències esmentades. D'una part s'assisteix a un augment dels naixements registrat des de 1997 que es tradueix en una lleugera ampliació de la base piramidal ja observable en el grup d'edats de 0 a 4 anys. Sobre aquest fet té una certa importància l'arribada dels migrants estrangers, com comentarem posteriorment. Aquesta incidència també és visible amb un augment global dels joves de menys de 15 anys a través dels processos de reunificació familiar lligada a la immigra-

ció. Aquest ressorgiment de la població jove representa un canvi amb relació a les tendències esmentades registrades fins els anys vuitanta que implicaren una reducció del nombre de joves tant en pes com en nombre total. Aquest fet té conseqüències que afecten bàsicament les demandes de serveis relatius als sectors de l'educació i la salut pública. D'altra part la mobilitat humana que han registrat les Illes Balears la darrera dècada les ha convertides en un territori de persones adultes (15-64 anys) que representen quasi el 70% del total de la població balear. Aquesta acumulació d'adults és el resultat de l'agregació del nou contingent d'immigrants a la important generació de persones nascudes en la fase del "baby boom" balear que actualment es troba entre els 27 i 39 anys. Els fluxos immigrants incideixen bàsicament en els grups d'edats adultes joves, entre els 25 i 45 anys, i donen lloc a una forma piramidal en la qual es pot observar un bombament important dels paràmetres que representen aquests grups d'edats.

A més, la immigració dels estrangers incideix directament en l'augment del nombre de naixements que registren les Illes Balears des de 1997. En aquesta circumstància tenen un pes important els processos de reunificació familiar i de formació de noves parelles mixtes entre estrangers i persones de nacionalitat espanyola. Aquest fet és clarament visible els darrers anys a través de l'augment dels percentatges de fills nascuts de mare estrangera. L'aportació de les dones estrangeres el 2007 representa el 28,16% del total dels naixements a les Illes Balears. Aquest percentatge representa un gran increment especialment si es compara amb el pes dels fills de mare estrangera nascuts el 1996 que fou del 6,58%. Aquesta xifra augmenta de manera progressiva al llarg dels anys

següents passant al 7,32% el 1997, el 10,77% el 2000, el 17,73% el 2002, el 21,43% el 2004, el 24,08% el 2005 i el 26% el 2006. La xifra actual assolida és prou superior a la mitjana d'Espanya i representa el 3,56% dels totals dels naixements de mare estrangera de tota Espanya. La distribució actual dels fills nascuts de mares estrangeres presenta un domini dels nascuts de mares dels països d'Amèrica Llatina que concentraren el 2007 el 38,39% dels naixements, seguits per l'aportació de les mares europees que fou a la mateixa data del 30,33%. Altrament, els fills de mares africanes representaren el 26,15%.

Així mateix l'increment del nombre de matrimonis amb un dels cònjuges estrangers, almenys, assoleixen el 33,03% del total dels matrimonis celebrats el 2007, i representa el 4,09% del total de l'Estat espanyol.

7. Com a conclusió

Els trets, les característiques i les estructures de la població de les Illes Balears han experimentat canvis importants les darreres dècades. Un dels elements més influents en els canvis s'ha de relacionar amb la mobilitat humana que ha convertit les Illes en un territori d'acolliment d'immigrants, molt especialment procedents de països estrangers. El desenvolupament del turisme de masses i el creixement d'altres sectors així com la necessitat de mà d'obra per part del món laboral en són causes, si bé tampoc no s'ha d'oblidar l'atracció de les Illes com a preferents per la residència d'un bon nombre d'estrangers de caràcter no laboral. En relació a la important presència d'estrangers a les Illes Balears destaquem:

1. Els fluxos immigrants han representat la major aportació de persones al creixement de la població absoluta de les Illes Balears els darrers 15 anys.
2. El model migratori d'estrangers es basa en un complex joc de dualitats que defineixen les Illes Balears com un territori de cruïlla (rics/pobres; empleats en ocupacions qualificades / feina en tasques no qualificades; regularitzats / sense papers; complementarietat/competència).
3. D'un model migratori tipus "Nova Florida" (de motivació i consum residencial) s'ha passat a un model migratori tipus "Nova Califòrnia" (mescla de consum i producció i/o de motivacions econòmiques laborals –tant d'originaris comunitaris com extracomunitaris– i residencials no laborals).
4. L'1 de gener del 2008 el nombre total d'estrangers empadronats era de 222.331 persones que representaven el 20,75% del total de la població de les Balears.
5. Del total dels estrangers empadronats el 2008 aproximadament la meitat procedeixen de països comunitaris (UE-27), increment que es deu bàsicament a l'agregació dels dos nous països, Bulgària i Romania.
6. En l'evolució recent de la presència d'estrangers es detecta un canvi en la procedència per grans àrees geogràfiques. Del predomini dels europeus comunitaris s'ha passat a una tendència en la qual la presència dels extracomunitaris s'apropa al total dels estrangers de la UE-27. Cal assenyalar l'important increment dels llatinoamericans (30,07%), que han superat els darrers 5 anys els procedents d'Àfrica (13,51%) i destaca així mateix l'emergència dels asiàtics, molt especialment amb l'increment dels xinesos.
7. Per països destaquen en primer lloc els procedents d'Alemanya, seguits a certa distància pels originaris del Regne Unit que presenten un pes molt semblant als procedents del Marroc. A major distància i completant els top-10 segueixen amb una tendència a l'increment els procedents d'Itàlia, l'Equador, l'Argentina, Romania, Colòmbia, Bolívia i Bulgària.
8. En els perfils per edats es detecten dos tipus de perfils molts clars: el perfil adult jove, propi dels estrangers residents procedents dels països africans, llatinoamericans i asiàtics (un màxim de 25-34 anys) i un perfil d'adult madur i vell, que correspon als originaris de la UE (dos màxims separats, un entre els 35-49 i un altre entre els 60-65 anys).
9. De l'arribada de nous immigrants resulten efectes diferents sobre les característiques geodemogràfiques de la població. D'una part afecten les formes de les piràmides de població amb un bombament considerable en els paràmetres d'edats joves adultes (25-45 anys), causa de l'increment de persones adultes joves. De l'altra destaca la seva contribució a l'increment del nombre de naixements, el que implica que el 2006 un de cada quatre nascuts és fill de mare estrangera.
10. Cal assenyalar també la incidència en el mercat laboral, on és prou significativa la presència d'estrangers en l'increment d'afiliats a la Seguretat Social, que el 2007 assoleix el 17,71% del total dels afiliats, si bé cal destacar l'existència d'un bon nombre d'estrangers, bàsicament extracomunitaris, ocupats en l'economia submergida i/o informal.

Els moviments migratoris han convertit les Balears en un exemple de mobilitat humana complexa, resultat de les diferents onades immigratòries que han anat arribant des de l'inici de la irrupció del turisme de masses a finals de la dècada dels anys cinquanta del passat segle xx. Els canvis socials soferts a les Illes s'han desenvolupat d'una manera molt ràpida, el que implica una sensació de desestructuració social. L'etapa tradicional d'una immigració peninsular espanyola ha estat superada per nous models migratoris en els quals cada dia té més importància la presència d'immigració estrangera. Les darreres dècades aquesta presenta endemés canvis en els tipus, orígens i motivacions. D'una exclu-

siva immigració residencial d'europaus de tipus d'oci, descans i retir (fenomen "Nova Florida"), arribada des de la dècada dels anys setanta, s'ha derivat cap a un altre tipus en el qual cada vegada destaca més la presència d'immigrants laborals d'origen europeu i extraeuropeu. La seva atracció s'ha de relacionar amb el mercat laboral influït pels efectes del desenvolupament turístic i la presència d'un important contingent de residents estrangers no laborals. És la manifestació d'un fenomen de "Nova Califòrnia". La presència d'immigrants estrangers de tipus vacacional obeeix d'altra part a motivacions no laborals. Perceben les Illes Balears com un refugi residencial.

Bibliografia

Rodríguez, V.; Salvà, P.; Williams, A.M. "Northern Europeans and the Mediterranean: a new California or a new Florida". Dins: King, R.; De Mas, P.; Mansvelt Beck, J. (ed.). *Geography, Environment and Development in the Mediterranean*. Brighton: Sussex Academic Press, 2001. p.176-195.

Salvà Tomàs, P. "Foreign immigration and tourism development in Spain's Balearic Islands" Dins: Hall, M.; Williams, A.M. (ed.). "Tourism and Migration: News relationships between production and consumption". Dordrecht-London: Kluwer Academic Publishers, 2001. p. 119-134.

— "The complex human mobility flows in the Mediterranean Region: The case of the Balearic Islands as phenomenon typ «New California»". Dins: Montanari (ed.). "Human Mobility in a Borderless World". Roma: SocietÀ Geografica Italiana, 2002. p. 243-258.

— "Tourist Development and Foreigner Immigration in Balearic Islands" Dins: *REMI: Revue Européenne des Migrations Internationales*. Université de Poitiers, 2002. (18) 1. p. 87-101.

— "Las Islas Baleares como espacio mediterráneo de encrucijada de la inmigración de extranjeros: De un fenómeno tipo «Nueva Florida» a un modelo inmigratorio de «Nueva California»". Dins: García Castaño, F.J.; López, C.M. (ed.). *La Inmigración en España. Contextos y alternativas*. Granada: Laboratorio de Estudios Interculturales, Universidad de Granada, 2002. Vol. II, p. 265-274.

— "La inmigración en Baleares: De un fenómeno tipo «Nueva Florida» a un modelo migratorio de «Nueva California»". Dins: Aubarell, G. (dir.). *Perpectivas de la inmigración en España. Una aproximación desde el territorio*, Barcelona: Icaria Editorial, 2003. p. 129-154.

— "The Mediterranean Region as crossroads of intercontinental human mobility: the Balearic Islands case". Dins: Ishikawa, Y.; Montanari, A. (ed.). *The new geography of human mobility. Inequality trends*. Roma: Home of Geography-IGU-SocietÀ Geografica Italiana, 2003. p. 7-19.

Salvà Tomàs, P. (coordinador); Albertí Huguet, P.; Bonnín Cortès, C.; Spínola López, M.A. "Una aproximació a la immigració d'estrangers a les Illes Balears". Palma: Sa Nostra, 2005.

Migracions actuals a Europa i alguns models d'instal·lació¹

Alejandro Miquel Novajra

Antropòleg

Professor del Departament de Filosofia de la UIB

Els estudis dels diversos centres de recerca sociològica oficials de la UE ens presenten llistes de preocupacions dels ciutadans. Si els comparem per països i períodes podem veure com l'atur, la situació econòmica, l'habitatge, la seguretat, la corrupció o la qualitat democràtica puguen i davallen. En ocasions (coincidint amb etapes de crisi o de creixement econòmic; després d'atemptats o d'escàndols urbanístics, financers, institucionals) algunes d'aquestes qüestions ocupen el primer lloc i el mes següent desapareixen del rànquing. Però, des de fa uns vint anys, hi trobam una que no abandona la seva posició entre el número u i el cinc: la immigració.

Si ens acostam a la cuina de les anàlisis podem comprovar una altra cosa: quasi sempre la immigració es correlaciona d'alguna manera amb la conformació de les

opinions sobre els altres "problemes", quan no hi intervé sovint com a part del problema mateix. La manca d'ocupació o la reducció salarial i de condicions laborals es vinculen a la competència del treballador estranger i a la seva tendència a l'acceptació de requisits més durs i exigents; la crisi econòmica palesa l'increment de familiars no productius de la migració (cònjuges, fills, de vegades pares i mares) i la consegüent absorció de recursos, subsidis, suports i serveis que "són dels nadius". La percepció de l'atur per part de qui ha estat cotitzant durant la situació d'alta laboral i n'ha assolit els requisits necessaris, és vista com un robatori de paràsit aprofitat quan és el treballador estranger el protagonista. Les ajudes per a l'adquisició o el lloguer d'habitatges atreuen migrants i minven les possibilitats dels locals; les seves cultures i els seus comportaments fan malbé cases,

¹ Aquest article no inclou notes. Naturalment que les idees i les referències aquí presentades tenen paternitats i maternitats prèvies a l'assumpció per part de l'autor. La breu bibliografia final en dona fe. La decisió de no posar referències al text ni d'afegir-hi notes, cerca la lectura més lleugera i fàcil.

llocs públics, barris i en degraden les condicions de vida. I així podríem arribar a la correlació entre inseguretats ciutadana, delinqüència, fins i tot terrorisme, i determinades procedències migratòries.

Quan el què miram són els estudis de les ciències socials (economia, politologia, sociologia, antropologia) i, per tant, si més no formalment ens acostam a la determinació de l'objectivitat, comprovam que també aquí les migracions contemporànies són més que un fenomen important: es tracta, en gran mesura, de l'epítom de les característiques de la moderna societat globalitzada. Les reestructuracions dels mercats de treball, els sistemes d'externalització, de deslocalització o les noves formes d'organitzacions productives, no poden ser explicats sense la mobilització de la mà d'obra: no debades les legislacions d'estrangeria s'articulen sempre sobre les necessitats empresarials, les definicions dels mecanismes d'aplicació de força de treball i la seva distribució complementària o substancial en segments i sectors de difícil ocupació amb la pròpia nacional. Recordem que un dels punts que més intervingueren a favor del "no" a la consulta sobre la implantació de la Constitució Europea (naturalment en aquells països on els votants es preocuparen de llegir fil per randa la proposta) fou la directiva Bolkenstein: la possibilitat que empreses d'altres països poguessin concursar a l'execució de treballs públics o privats amb les normes laborals i contractuals pròpies en un país diferent; en altres paraules, sous i drets laborals polonesos en feines a França...en competència de preus molt favorable a les empreses poloneses per reducció de costos laborals comparatius. Doncs, el paroxisme de la classificació migratòria: immigrants traslladats per "empreses immigrants", treballant en espais d'instal·lació migratòria amb els salaris, els drets (o la seva manca) i les condicions dels països d'origen.

(Val a dir que dita directiva, amb constitució o sense, és vigent a l'interior de la UE).

També les redefinicions de les classes socials: l'internacionalisme proletari dels tres primers quarts del segle xx se segmenta i xapa amb la idea de l'*etnicitat*, encara més dura i taxativa que la seva cosina més estrictament europea, la del *nacionalisme*, que permet que les persones siguin catalogades pel color de la pell, la procedència, els suposats costums i idees comunes, no només dins l'imaginari col·lectiu i l'espai social, sinó directament en la feina, en l'accés i el gaudi de drets, en els estatuts de ciutadania o d'estrangeria. I, precisament en aquest darrer sentit, enmig del debat sobre la suposada desaparició de fronteres, de la possibilitat de les ciutadanes supraestatals la immigració articula i compon les definicions més pràctiques d'estranger, de les fronteres internes, de les segmentacions, categoritzacions i ruptures. Noves construccions de relacions i percepcions socials que no se situen només en l'àmbit del rebuig o la discriminació, sinó que formen part essencial de les noves lleis nacionals i comunitàries (si més no des de Shengen).

Centralitat de les migracions actuals

La migració és connatural (i concultural) a l'ésser humà: és, indubtablement, una característica tan central en la definició del seu èxit universal que ben bé es podria substituir o complementar el *sapiens* pel *migrans*. No obstant això, com que cap acció humana no es pot entendre al marge de la seva historicitat i contextualitzada, els moviments poblacionals que ara ens interessen cal que siguin recordats amb els seus definidors específics:

1) Els que s'inicien arran de la Segona Guerra Mundial, vinculats a la reconstrucció europea i al canvi de cicle econòmic dues dècades després.

2) Els que parteixen al principi des del sud d'Europa cap al centre i al nord (i als EUA, Canadà i Austràlia) seguint corrents anteriors i que, a poc a poc, es combinen amb els contingents provinents de les excolònies cap a les exmetròpolis. Unes vies i xarxes migratòries que, arran del final dels setanta, s'esvaeixen per deixar "via lliure", primer, als africans, als del sud-est asiàtic, Extrem Orient i llatinoamericans; i, ja en els noranta, també als europeus de l'est. A més a més, el procés històric fa que determinades fronteres s'enforteixin i d'altres es moguin cap al sud i cap a l'est amb característiques específiques: països emissors que es converteixen en receptors nets (part de la Mediterrània europea); països "filtres" (estats de centre Europa i d'Europa de l'Est en procés d'acostament a la UE, però en situacions diferents: país membre de ple dret, com ara Romania, i els seus ciutadans en situació d'extracomunitaris durant un llarg període); països de trànsit (Mauritània, Senegal, Marroc, Turquia, Jordània) que són sovint, i alhora, emissors de migració pròpia i territori de circulació o assentament provisional (de vegades durant anys i en condicions encara més dures) de migrants d'altres procedències.

3) Que, diferentment a molts dels anteriors processos migratoris (els del camp a la ciutat pluriseculars; els de la constitució moderna americana i australiana, d'òbvia substitució poblacional, amb menor o major impacte) suposen trasllats des de societats emissores supeditades (econòmicament, políticament, relacionalment i, sempre, sempre, simbòlicament) a les d'instal·lació. Aquesta, que resulta una diferència cabdal, no sempre és esmentada en les compara-

cions: l'immigrant europeu del xix o de principis del xx arriba acompanyant els colonitzadors o com a part constituent dels nous estats. Era, sí, un estranger, però el concepte d'estranger vigent no implicava llunyania relacional sinó instal·lació, plena integració. Unes característiques que, com recordarem de seguida, no es poden predicar de les migracions actuals.

4) Uns moviments poblacionals amb intencionalitat laboral que, tot i ser presentats sovint des d'explicacions de la demanda, cal que siguin entesos com a resultat de l'oferta: són les ofertes de les empreses europees les que atreuen la migració extracomunitària. Com és sabut, fins i tot la mà d'obra que arriba en situació irregular és atreta per mercats específics; i no sempre a l'economia informal o submergida, sinó freqüentment a llocs i segments de la economia oberta, lícita i controlable.

Dues migracions prèvies i amb característiques semblants però no pas idèntiques, es desenvoluparen fins als setanta i, en algunes regions, continuen encara: les dels països mediterranis d'Europa cap al centre i al nord, i les dels respectius suds d'aquells mateixos països caps al propis nord industrial, primer, i vers els nous jaciments de serveis i oci (el turisme i la residència vacacional) després. Alguns dels resultats respecte de segregació, discriminació, construcció de categories negatives i manteniment de fortes diferències pel que feia a drets laborals efectius, a formació, a habitatge, a possibilitats d'influència social i política, equiparen en bona mesura aquestes dues formes migratòries amb les actuals. Però hi ha dues diferències no petites que cal tenir presents:

a. Les intraeuropees estaven regulades per lleis i normes internes de cada país

i no existia un cos específic de la –lla-vors– Comunitat Econòmica Europea, ni molt manco amb les característiques d'especificitat de les actuals legislacions d'estrangeria, on es determinen tots els àmbits relacionats amb l'entrada, l'estada, la sortida, la feina, els drets, les obligacions i els estatuts dels estrangers.

b. Les intraestatsals podrien tenir en comú amb les actuals la motivació central laboral (els definidors de l'entrada i la manera en què es duu a terme) i les dures condicions de partida (els factors determinants de la sortida i de la seva urgència), però es diferenciaven en el fet de la ciutadania (o de la condició comuna de súbdits) i del compartiment d'estatuts. Per entendre-ho, un exemple proper: a Mallorca un treballador a l'hoteleria de parla i orígens materns peninsulars-castellans podia ser catalogat com a *foraster*, amb totes les connotacions negatives del terme; fins i tot podia patir determinades discriminacions en la quotidianitat, però no per això era privat dels drets formals dels quals gaudien els nadius –de sufragi inclòs (quan començà a reemprendre's, és clar). Els extracomunitaris actuals, no: per llei són exclosos de la ciutadania política; per llei i per aplicació normativa, d'alguns drets civils i socials elementals; per pràctica i determinació administrativa, se'n redueix la mobilitat laboral (hi ha sectors i segments als quals no poden accedir) o es dispara (la raó de ser migratòria impulsa sovint a la renúncia d'alguns drets adquirits per acomplir l'objectiu primer de la migració mateixa: treballar, guanyar diners, millorar si més no. Així doncs, acceptar feines llunyanes i disperses).

5) Com a compendi de tot el que precedeix, la migració majoritària és percebuda sovint com un perill:

a. Pel que fa a l'estabilitat de la mateixa *identitat grupal percebuda*, atès que suposa noves propostes estètiques, tal vegada ètiques, nous paisatges, nous universos relacionals. Una altra qüestió és el grau de coincidència de les percepcions i els preconeximents amb les pràctiques i els continguts reals: no debades els processos denominats d'*etnització* consisteixen més en atribucions de formes de pensar, d'actuar, en capacitats d'adaptació o tancaments en sí mateixos a determinades persones, que en l'interès a conèixer realment si això és efectivament així. I, a més, aquest mecanisme parteix de la equiparació d'*ètnia* (grup al qual s'adscriu una persona per algunes característiques fisonòmiques, lingüístiques, de formes de vestir, d'ocupació de l'espai, etc.) a *cultura* (forma grupal de pensament, de percepció, de concepció del món, de valoració de les coses i les relacions). No cal insistir en les altíssimes possibilitats d'error i les greus conseqüències que això sol comportar: identificació de les persones al marge de la seva autoidentificació; negació implícita de la individualitat i l'atorgament des de fora de la grupalitat definitiva (fixem-nos que els europeus no ens solem classificar en ètnies però sí que ho fem amb els no europeus, ho vulguin o no, ho acceptin o ho neguin els implicats), connexió necessària del que es defineix com a cultura x (per exemple, la marroquina o la ucraïana) amb la procedència espacial o l'aspecte, o el cognom, sense preveure que tal vegada les constitucions

internes siguin força més complexes, o que les peripècies vitals dels definits els allunyin completament de la definició. Des dels tòpics dels acudits sobre els *porteños* aplicats als *bonaerenses*, i per extensió a argentins i uruguaians, fins a *etiquetes* de masclistes, brutals, integristes conferides a tots els magribins on es confonen indiferenciadament (a més) marroquins, algerins, berbers, arabòfons, urbans, pagesos, muntanyencs, del nord, del sud, de dretes, d'esquerres, que volen reproduir les seves condicions inicials d'existència, que les volen trencar... Continuant amb la rerussificació dels migrants ucraïnesos, bielorusos, caucàsics... o amb l'enclaustrament d'altres entre els islamistes indiferenciats de pertot arreu. I, com sempre històricament, l'amalgama de l'eufemisme *subsaharià*, gairebé el vell *non plus ultra* llatí a partir del qual només s'hi podrà esperar la presència de monstres.

b. En relació a la feina, perquè l'immigrant apareix com a competidor deslleial; tant quan és migrant efectiu (ja hi és a l'espai d'emigració) com quan ho és només potencialment i s'ocupa en les empreses deslocalitzades en el seu país d'origen. A més una visió molt generalitzada de la immigració és la que alguns autors han denominat encertadament *miserabilització*: els immigrants no tenen formació, s'ocupen en feines de baixa qualificació i, a més a més, ho fan perquè es tracta d'oficis per als quals estan "culturalment dotats". Una percepció que es complementa amb una creixent irritació quan la realitat o la intenció dels mateixos treballadors estrangers nega aquella atribució. Qui no ha sentit, sinó pensat, que els marroquins són

bons per fer de pagesos o de manobres si de cas; que filipines –abans– i equatorianes, colombianes o peruanes són les perfectes –preu inclòs– netejadores, cuineres, curadores de nins, vells i malalts; que els europeus de l'est treballen de valent en la construcció tot i engatar-se els caps de setmana. La presència de membres d'aquests col·lectius *etnitzats* en millors ocupacions d'hoteleria, en la gestió empresarial, en les professions lliberals, en la sanitat no sempre –i menys, en períodes de crisi– s'accepta com a dret normal i comú.

c. El problema de les generacions futures, la pèrdua (constatable o no, que és quelcom en discussió) de la qualitat educativa, es vincula al reagrupament familiar dels immigrants, d'una banda: nins sense formació prèvia, amb actituds i valors rupturistes (quan, sovint, els problemes de baix rendiment o de fracàs precedeixen l'arribada migratòria), escolarització generadora (i no tant producte) dels guetos escolars. Però, d'una altra, el que ja es coneix indiscutiblement com a *segones generacions*: fills d'immigrants nascuts al país d'instal·lació. Justament el que al llarg de la història que precedeix les arribades migratòries modernes es denominaven *primeres generacions* o fins i tot *pioners* i *pares fundadors*. La diferència rau que, si en aquests darrers casos suposaven el punt de partida, la construcció del futur nou i volgutament mescladís (com consta als primers documents derivats dels Mine Flowers a Amèrica) en aquest, amb el mecanisme ja descrit de l'etnització, apareixen com a repetidors voluntaris o involuntaris de les cultures de llurs pares (aquella identificació *ètnia-cul-*

tura de què parlava abans i en els termes en els quals ho feia).

d.I, en aquesta mateixa línia, sorgeixen els problemes per l'«excés de llengües», la proliferació de religions, el creixement de l'ara descobert multiculturalisme.

La immigració apareix, doncs, relacionada amb canvis, trasbalsaments, ruptures, pèrdues. Les defenses de les identitats així amenaçades necessiten, en primera instància, del seu reconeixement quan no de la seva invenció de bell nou. Davant aquests problemes, reals o no que siguin en el seu origen, ben presents en els seus efectes, sembla que l'única solució és la INTEGRACIÓ.

Per què no parlem d'integració?

Algunes de les discussions actuals en sociologia de les migracions insisteixen en el diferent valor, en les diverses accepcions que el terme *integració* ha anat assolint arreu d'Europa. Per sintetitzar moltíssim, les línies franceses l'accepten com a mecanisme únic de socialització moderna i igualitària, mentre que algunes altres més vinculades a les escoles de rel anglosaxona consideren que la proposta integrativa conté elements de negació de la pluralitat cultural que implica la migració mateixa. Sia en els models nacionals d'instal·lació migratòria, sia en les concepcions sobre allò públic, l'espai de la cultura i el dels drets civils individuals a cada un dels espais de referència expliquen en part la divergència. Però la qüestió té un abast més profund en el temps i en l'anàlisi de les institucions. De fet, la concepció integracionista acompanya la sociologia gairebé des de Durkheim, definint-la com la base dels processos de socia-

lització a les societats modernes. Segons aquesta posició, la socialització s'adquireix mitjançant l'adhesió voluntària –doncs, individual– a normes, valors, institucions. És només d'aquesta manera que els individus adquireixen la cohesió social i també el seu màxim desenvolupament possible com a membres individuals d'aquella societat. L'estratificació social apareix, així, com un procés de diferenciació resultat de l'especialització de les persones al marge de l'origen o la possible pertinència ètnica.

Amb la visualització i la problematització de les migracions modernes, l'entrada de l'immigrant era així vista com un procés d'*assimilació* necessari dels nousvinguts als valors i la cultura (considerada així clara, unívoca, unitària) moderns de les societats industrials. Al capdavant, i a diferència de les migracions "constituents" (les noves nacions americanes, fonamentalment), les actuals suposen l'entrada de grups i individus en un espai social ja construït. L'escola de Chicago, una de les primeres en interessar-se per aquestes qüestions, parlava del conegut *melting pot*, el gresol de cultures que desferia les possibles identitats ètniques inicials dels migrants dels anys vint per convertir-los en ciutadans moderns nord-americans integrats a la individualitat i l'individualisme de la societat urbana industrial. Els casos dels guetos als EUA pel que fa a la minoria negra (a la pràctica, una mena de col·lectiu immigrant al propi país), de les banlieues franceses, dels barris "ètnics" britànics, nord-americans primer, però cada cop més escampats pertot arreu dels països receptors, no semblen donar molt suport al manteniment d'aquestes posicions integracionistes, assimilacionistes de la modernitat individualitzadora.

Sabem i veiem com l'auge de les diferenciacions ètniques no ho és només pel que fa a

la reivindicació i autoreconeixement dels seus membres com a tals, sinó principalment pel ja esmentat procés d'*etnificació* que comporta la identificació des de l'exterior dels individus per característiques ètniques (fisonòmiques, lingüístiques, estètiques, de procedència, etc.) però, sobretot, que fa que dites agrupacions apareguin estretament relacionades amb els mecanismes de distribució de *recursos i oportunitats* (Zanfrini, 2007). Dit d'una altra manera, el que hem anat esgranant en les pàgines precedents: diferències en la feina, en l'habitatge, en l'educació, en drets polítics, civils i socials i en les pràctiques mitjançant (es denomini amb els eufemismes que es trobi oportú) una *racialització* de les societats modernes amb la consegüent llavor de conflictes ètnics.

Però, a més a més, l'arribada als espais d'instal·lació migratòria tampoc no pot ser observada amb el mecanisme funcionalista d'aquella sociologia primera: des de la mateixa perspectiva, els membres de les minories ètniques, per atribució externa o per autoreconeixement, observen la paradoxa (de difícil solució) d'algunes propostes democràtiques que reconeixen l'increment de drets individuals, però que no els veuen compatibles amb el reconeixement dels drets ètnics.

No obstant això, el problema de la integració va més enllà de l'aparent creixement exponencial del multiculturalisme per l'entrada de les migracions.

1. En primer lloc perquè el multiculturalisme no és una novetat ni prové de suposades aportacions premodernes per part dels immigrants, sinó que és condició d'existència de les societats complexes; perquè es tracta del multiculturalisme tant a nivell grupal com individual, la modernitat no és

inhibidora, sinó productora de diferències. Fins i tot (o sobretot) les suposades unitats ètniques dels immigrants, i dins aquestes les també suposades fèrries identitats una ètnia=una cultura=una permanència temporal, mostren profundes variacions en temps, espai i individus.

2. En segon lloc, perquè el problema de la integració és abans social que cultural. De fet, les grans institucions (o agències, com altres les denominen) de socialització i integració s'han transformat profundament o han perdut la seva capacitat com a referències: les grans fàbriques que, en termes del propi Marx, organitzaven la producció i l'explotació dels treballadors, però també els aportaven els mecanismes d'autoorganització, de reconeixement com a classe (oposada a l'ètnia o a qualsevol altre sistema d'adscripció fix extraeconòmic); el moviment sindical com a mecanisme d'identificació i d'acció conjunta que agrupa voluntàriament els membres, desvinculant-los de les definicions prèvies i agrupant-los com a treballadors companys; l'estat de benestar keynesià; els partits i les organitzacions de massa. Particularment en aquests darrers, el canvi absolut de baix a dalt (de la militància a l'aparell) i del paper d'articuladors de la societat civil davant l'estat, a mecanismes de reproducció de les institucions estatals, els permet mantenir la funció d'articulació de les relacions polítiques institucionals vinculades al sufragi i al govern, però van perdent la capacitat aglutinadora, organitzadora i expressiva d'allò polític de bona part del segle xx.

3. Ja ho hem vist des d'una altra perspectiva, però cal recordar-ho: la idea beckiana de la societat del risc, o el matís baumanià de la *incertesa*, afavoreixen la construcció del culpable extern, del boc emissari cap als immigrants, justament en un marc de pèr-

dua de referents, de por de la diferència. Les noves propostes culturals (es facin paleses o no, es corresponguin a la realitat o no) xapen la cohesió social (prèviament disolta) i són observades com les responsables darrereres de l'increment de la precarietat. La feina, ara vista com a bé escàs, els elements de suport de l'estat de benestar que romanen, els "privilegis comparatius" de les societats centrals no cal que siguin distribuïts amb els *externs*.

4. Les realitats dels projectes migratoris xoquen amb les construccions socials vigents: en uns casos la migració plantejada com a mer trasllat de força de treball s'estavella contra el reagrupament familiar, l'establiment definitiu i els mecanismes de socialització extralaborals. En altres, succeïx exactament el contrari. Finalment, comencen a sorgir xarxes socials que ens duen a encunyar un terme nou: el *transmigrant*, l'habitant de les relacions socials transnacionals. Fonamentalment aquesta tercera proposta analítica havia estat deixada de banda durant anys, però és sens dubte la més interessant i innovadora aportada pels processos migratoris moderns: l'immigrant manté relacions amb els espais d'origen, però unes relacions tals que, tot i voler-se sovint mantenedores i identificadores (doncs, idèntiques a les recordades i prèviament viscudes) impliquen necessàriament forts canvis i variacions. Així, els mecanismes d'instal·lació migratòria són substituïts o complementats per les noves xarxes relacionals, les influències dinàmiques i contradictòries entre tots els espais implicats. Les velles idees d'assimilacionisme i integració resulten encara més qüestionables des d'aquesta perspectiva.

5. Finalment, les discussions entre individualisme, comunitarisme, multiculturalisme, interculturalisme, assimilació, coin-

clusió (Cachón, 2004) es veuen alterades per les propostes del reconeixement d'un quart nivell de drets de ciutadania (després dels clàssics de la coneguda però discutible classificació: civils, socials i polítics): els de la *ciutadania cultural*. Tres segles preparant-se per descobrir i implantar l'individu com a mesura de tota societat, no generen una bona disposició a pensar en perspectiva grupal. I, a més a més, la contradicció mantinguda entre la perfecta inserció en la modernitat i la pervivència dels marcs grupals sembla dissoldre's amb constants exemples provinents de tots els països receptors de migració; entre d'altres raons, perquè una concepció restrictiva i simplificadora de l'ètnicitat no ha permès veure la variabilitat espacial i temporal d'aquest mecanisme d'identificació. Tenim exemples de xarxes de parentiu en la constitució de les vies i el reclutament migratoris; de confraries (cristianes, islàmiques) els membres de les quals hi articulen processos econòmics, comercials, laborals, empresarials amb resultats força interessants (i pensem que aquest tipus de comunitats-lobbies són ben comunes i actives entre els grups dominants dels moderns i individualistes EUA); algunes associacions d'immigrants que ajuden a disgregar grups ètnics de partida per constituir-ne altres de diferents, amb bases urbanites i molt més dinàmics. O els referents barrials, molt més que els clàssics barris ètnics nord-americans, i que ajuden a redefinir-se molt més enllà del fet migratori els seus directes protagonistes.

Una demostració molt propera la tenim en el cas dels *negocis ètnics*. a) Primer, la denominació és discutible perquè fa referència a una casuística molt més àmplia i complexa que no sempre obeeix al referent ètnic, sinó que de vegades fa referència al de connacional, altres al de cohabitació prèvia (veïns en l'origen) o nova (veïns en la migració).

b) Segon, perquè l'especialització, el sistema de reclutament de socis o el públic al qual es dirigeixen els seus productes, serveis i mercaderies varien substancialment: des de perruqueries especialitzades en cabells fins i delicats d'africans i llatinoamericans negres, o botigues de productes d'origen (amb clientela més o manco plural en funció de multiplicitat de factors atractius o inhibidors), fins al creixement de les botigues i magatzems xinesos de roba i sabateria, que en realitat han vingut a ocupar un nínxol comercial abandonat pels comerciants nadius, i la clientela dels quals és d'allò més oberta i variada.

En conclusió, no cal parlar d'integració ni molt manco d'assimilació en el sentit clàssic del terme, no ja perquè no siguin desitjables, sinó perquè no responen a la complexa realitat de la inserció i la convivència vinculades als processos migratoris actuals.

Alguns models d'instal·lació migratòria

El que hem vist es correspon, aproximadament, amb la realitat comuna de les actuals immigracions europees. Els resultats previsibles tendeixen a equiparar en bona mesura les estructures i relacions, si més no, de l'espai central de la UE. La qual cosa no nega certes diferències importants lligades a característiques de les formacions socials (per consegüent, la forma específica en què el mode de producció capitalista i les seves articulacions polítiques i ideades s'ha anat constituint històricament en cada zona) dels estats i regions que la componen.

1. Quan ha existit una relació prèvia entre determinades zones emissores d'emigració i el país de recepció: el colonialisme (França i Magrib, Àfrica occidental i sud-est asiàtic;

Anglaterra, Àfrica Oriental, subcontinent indi, Àsia Central i Pròxim Orient: la Commonwealth, en altres paraules), fortes migracions inverses (sens dubte Espanya o Itàlia respecte d'Amèrica Llatina). Elements comuns com ara l'idioma, les formes educacionals, algunes institucions i xarxes preconstruïdes marcaran sin més no les primeres migracions modernes i, tal vegada, mecanismes de preferència. En qualsevol cas sembla que hi ha una certa correspondència amb la manera en la qual es colonitzà (model estatalista integrador francès; delegatiu comercial britànic mesclat amb el divisoriu multiculturalista; el comercial adaptatiu holandès o el sincretista portuguès) i les propostes de modelització de la instal·lació migratòria.

2. La manera com es construeix el concepte de ciutadania i d'estrangeria, de pertinença i d'exclusió. Com veurem, al centre mateix de la UE podem encara trobar models que afavoreixen la inserció individual sense tenir present la procedència dels progenitors i d'altres que prioritzen la continuïtat familiar per davant fins i tot del naixement de l'individu: el fill d'un nacional és més pròxim, tot i haver nascut lluny de la pàtria materna, que el nascut a dins però hereu d'immigrants de "primera generació".

3. Segons com es construeixi el concepte de "cultura nacional" (plural o únic; obert o tancat; exclusiu o inclusiu) la instal·lació permetrà mecanismes integradors (en el sentit més complex que ja he explicat) més forts o més febles. Que la pertinença depengui de la història i de la voluntat individual o de la continuïtat cultural, consanguïnia, ètnica, òbviament comportarà propostes ben diferents.

4. Els models econòmics vigents i la seva articulació en polítiques públiques de

benestar, d'inserció laboral, educatives, etc., també influeixen clarament: regions centrades en l'agricultura oferiran un tipus d'ocupació i de cohabitació (feina i convivència en els mateixos espais, pobles amb ritmes de vida i d'interaccions socials de proximitat) molt diferents de les industrials (separació entre feina i habitatge; complexitat relacional que pot unificar la vida extralaboral de forma ètnica i dissoldre'n la unitat en el temps laboral); per no parlar de les societats turístiques i la complexitat dels seus universos laborals, socials i de construcció de discursos sobre l'altre (diversos altres: per començar el nadiu i el turista; l'immigrant i el resident; el propi i l'estrany).

Veiem, doncs, alguns d'aquells models, tenint present sempre que són això, models, i que les realitats corresponents són molt més dinàmiques, dialèctiques i contradictòries. Més encara si tenim present que, tot i el manteniment de les fronteres estatals com a definidores específiques de l'estrangeria dels mateixos immigrants, la introducció sistemàtica d'algunes lleis (fonamentalment en el terreny econòmic) d'àmbit europeu i els acords de "fronteres comunes i gestió comuna dels fluxos migratoris" determina cada vegada més la manera en què els immigrants acaben per incorporar-se (o no) als teixits socials regionals i nacionals.

Alemanya

El concepte de *gastarbeiter*, treballador convidat, és paradigmàtic del model alemany vigent fins als anys noranta. Es tracta d'una mena d'exclusió diferencial que defineix l'immigrant només com a treballador en funció de la seva capacitat productiva, però que no l'admet com a partícip polític i, en molts nivells, cívic. El plantejament és

clarament i oberta econòmic: es tracta de satisfer necessitats productives específiques. La idea de la permanència, i molt manco la del reagrupament familiar (membres no productius que no es podrien enquadrar en la categoria) no són contemplades: ni integració cívica individual ni possibilitat d'establiment i reconeixement de minories ètniques. Totes les polítiques i les normes migratòries es pensaven per a la migració rotatòria: circulació entre la feina i el retorn al país d'origen. Val a dir que aquest model no sempre ha desagradat als països emissors atès que això comportava tres resultats: repartiment de la feina externa entre una massa creixent de desocupats; manteniment de les remeses migratòries en mantenir vinculat i controlat directament (dificultats d'obtenció de la ciutadania, sovint acompanyades de la negació a l'acceptació de dobles ciutadanes o de pèrdua de la d'origen per part de l'estat emissor) i indirectament (mitjançant la família, de vegades extensa, o grups més amplis); finalment, la reducció de la tensió que els problemes econòmics i polítics locals produeixen. No obstant això, la pràctica, com caldria esperar, ha inutilitzat totes aquelles prevencions i la constitució de comunitats d'immigrants i el naixement de segones migracions ha obligat a pal·liar les contradiccions amb programes "democràtics" (no, per tant, expulsions amagades ni sortides involuntàries) per incentivar el repatriament, amb la proclamació de les idees d'«integració temporal», la divisió entre immigrants *integrables* i *no integrables*.

Però, a més, la concepció de la ciutadania alemanya està impregnada d'etnonacionalisme. El *ius sanguinis*, el dret de sang, es mantingué fins a l'any noranta com a criteri únic de reconeixement de l'alemanyitat, amb la correspondència lògica de definir i organitzar els estrangers mitjançant el

registre de la suposada cultura nacional d'origen: l'etnificació ja comentada, que arribà a categoritzar, per exemple, com a membres d'una determinada religió (turcs sunnites, protestants i ortodoxes grecs) persones que només compartien (tal volta ni reivindicativament tan sols) la nacionalitat de partida. Els canvis polítics en els governs, la pressió social, l'increment dels resultats electorals d'alguns partits xenòfobs (ja que és la discriminació i no pas la permissibilitat i la inserció el que els anima) i els enormes problemes que s'endevinaven en les "segones generacions" varen fer que, finalment, Alemanya es definís com a "país d'immigració" devers l'any 2000. Algunes variacions en la ciutadania, amb elements del *ius soli* –dret de naixement– i altres de vinculats a l'arrelament i a la continuïtat del domicili, no només han canviat l'estatus dels immigrants (en la seva gran majoria turcs, no vinculats per colonitzacions prèvies, per tant) sinó que ha mitigat la narració de l'origen i la constitució del país com a comunitat en temps i espai de continuïtat ètnica. Actualment les restriccions a l'entrada, l'estada i els reagrupaments familiars segueixen tòniques semblants a les de la resta de la UE i no s'amaguen rere definicions, valors, (tot i que de vegades apareixen per compensar alguns efectes) sinó que s'escriuen directament en termes econòmics.

França

El denominat model *republicà* es presenta en bona mesura als antípodes de l'alemany: una república laica, on el protagonista únic és el ciutadà individual i la idea d'igualtat absoluta davant la llei. Els orígens dels pares, les agrupacions i definicions prèvies no tenen sentit en el "ser francès": cap instància pot intermediar entre el ciutadà i l'*État*. França assimila individus, no pas

col·lectius. La concepció de minoria ètnica no té cabuda com, d'altra banda, tampoc no la té la d'immigrant entès com a "portador de cultures i valors diferents". L'espai públic ho és mentre no pugui ser apropiat per part de cap proposta cultural concreta. Cal remarcar, a més, que França té una peculiaritat des del XIX que no comparteix amb gairebé cap altre estat de la actual UE: era un espai d'immigració quan molts dels altres (Alemanya inclosa, cap als EUA i Amèrica del Sud) encara eren emissors nets d'emigració.

La ciutadania definida entorn del *ius soli* reforça aquesta concepció que, en bona mesura, invisibilitza l'immigrant. L'establiment de l'espai privat per a les manifestacions religioses, les prohibicions explícites d'exhibició de símbols o actituds denotatives de diversitats culturals en els àmbits públics (la famosa *lleï del vel* n'és l'exemple més conegut) i, sobretot, la idea d'escola pública, gratuïta, obligatòria, laica, que no només forma individus, sinó vertaders ciutadans, acaben de construir el marc definitori del discurs de la ciutadania republicana francesa.

El problema és que la desaparició o l'afebliment d'aquelles institucions d'integració i socialització general, inclòs el tipus de feina i ocupació, fan que la incorporació de l'immigrant no hagi estat com es pensava: la segregació laboral, formativa, de serveis, d'habitatges ha guetitzat en bona mesura els barris obrers dels seixanta i setanta que ara, amb matisos, comencen a tenir característiques de *barris ètnics*; això sí, amb un procés de neoetnizació que amalgama fills de magribins amb fills de francesos de deu generacions.

Sovint, a més a més, aquests problemes d'exclusió que han fet que els darrers arribats,

que ocupaven les feines més precàries i exigents de menor qualificació, que vivien a barris que tenien sentit en funció de la continuïtat productiva dels centres i polígons industrials, han acabat per fer visible el que el model pretenia invisibilitzar. De vegades, les protestes són *racialitzades* des de fora (i no només des del Front Nacional i altres d'extrema dreta xenòfoba), i cerquen expressions d'etnització des de dins. Mesures com ara les formatives, les assistencials, es dirigeixen cada cop més a l'anomenat *issu d'immigration*: joves desocupats, amb baixa formació, habitants de barris perifèrics amb pocs serveis, amb problemes de tota mena i assimilats a membres de segones generacions. Un dels resultats, força interessant, és que el nivell d'integració republicana dels pares, migrants autèntics, és sovint superior al dels fills, ciutadans de naixement. De fet, els percentatges d'associacionisme vinculat a mecanismes a altres bandes típicament migratoris, com ara comunitats religioses, culturals, és molt més fort en les segones generacions. Actualment el fet que les instàncies governamentals reconeguin més o manco explícitament comunitats ètniques, religioses, culturals, nacionals, està desmentit la viabilitat del model proposat. Val a dir que, fins i tot en la formulació més teòrica, el model tenia fortes contradiccions: de fet, la negació de la diversitat cultural se subsumia en l'exigència d'una assimilació republicana; sí, però de la *République Française*, al capdavant.

Anglaterra

A l'inici d'aquest apartat comentava la correlació existent entre els processos de colonització, de descolonització i de recepció migratòria. Semblantment a França, Anglaterra rep inicialment immigrants de les seves excolònies, amb la particularitat

(diferentment de la de la *francofonie*) dels acords econòmics i polítics molt específics de la Commonwealth que marquen clares diferències de tractament en funció de la procedència. Però aquí s'acaben les similituds: Anglaterra incorpora des del principi la possibilitat de reconèixer la diversitat cultural dins l'àmbit públic. Tot un cos legislatiu sorgit després de la Segona Guerra Mundial, les *race relations acts*, hi és al darrere; perquè la intenció primera d'aquell reconeixement era la d'evitar la discriminació. Formalment, doncs, el reconeixement de drets és més exhaustiu i complet que el francès, i s'avança als resultats que ara veiem des de la perspectiva de les oportunitats, les identitats, els sentiments de pertinença; però a la pràctica ens trobam un procés encara més dur i més durador de guetització espacial, laboral, formativa. En aquest cas es pot comprovar que la constitució d'organismes específics amb reconeixement públic ha aconseguit una mena d'*apartheid light* i no institucionalitzat: la creació de segments ètnicament separats. L'opinió pública dels britànics, finalment, acompanya i enforteix aquesta segregació. Són conegudes les *Inner City Partnership Areas*, de finals dels setanta i les creixents tensions racials actuals que parteixen en realitat de problemes socials greus: com ja coneixem de les històries del vell racisme del sud dels EUA, els enfrontaments no sorgeixen entre els nadius (en aquell cas els blancs tot i que els negres ho són històricament tal vegada amb més intensitat) ben situats i els grups ètnics o etnitzats empobrits, sinó entre nadius i immigrants igualment empobrits (els *littles whites*, deien al Sud Profund, i els *niggers*, com són batiats despectivament els afroamericans pobres allà) que troben posicions dominants o subalternes relatives, en funció de paràmetres racials i de reconeixement o exempció de la condició de ciutadania.

Espanya i altres països del sud

Els països del sud de la UE no fa més de trenta anys que han començat a rebre contingents significatius d'immigrants. És cert que Itàlia sí que ho feia des dels seixanta, però juntament amb el resultat de l'enorme diferenciació interna del mateix país que ha fet que, històricament, el *mezzogiorno* funcionés a la pràctica com un espai aliè vers el nord fortament industrialitzat i assimilat a les economies centreeuropees. Les altres excepcions contràries són Portugal i, tal vegada, zones de Grècia que, tot i ser membres de ple dret de la UE des de fa anys, envien contingents migratoris que tenen problemes d'inserció semblants als dels extracomunitaris.

En qualsevol cas elements comuns a aquests països són: 1) el pas de ser països d'emissió a ser-ho de recepció, aproximadament entre els finals dels setanta i la primera meitat dels vuitanta. 2) El seu paper com a receptors ha diferit molt del dels destins més assentats del centre i del nord d'Europa. De fet, les entrades migratòries dels primers anys del cicle no es relacionaven ni amb polítiques actives de reclutament, ni amb planificacions de destins finals per part dels immigrants. Molts dels immigrants ho eren realment de trànsit, a la recerca dels destins més apreciats i, ja llavors, més difícils d'assolir. 3) Fins als vuitanta (el 85 en el cas espanyol i més tard en l'italià) no hi ha legislacions específiques d'immigració i la circulació, estada i tornada es regeixen per normes disperses i poc sistemàtiques. 4) Les possibilitats d'inserció en l'economia submergida són un altre factor que, unit a aquells anteriors, marca molt les línies del que podríem denominar *model mediterrani d'immigració*. De fet l'economia informal, la submergida i la semilegal

ocupen un espai molt important en els centres agrícoles, urbanístics, i turístics. En el primer cas, perquè els acords de divisió internacional del treball i dels sectors a la UE restringeixen les agricultures fortes al centre d'Europa.

Espanya, en particular, deixa de ser un país agrari sense planificar, sense reforma agrària, amb poca capitalització del camp i amb una productivitat baixa, justament en aquell període. I ho fa des de dues perspectives: pel canvi poblacional i ocupacional i per la "reinvençió" de bona part de l'agricultura clàssica. Els hivernacles dels camps d'Almeria i Granada en són els exemples més evidents; els conreus de fruita del Llevant i Aragó, un segon; les hortes de Múrcia i Navarra, un tercer (i l'agricultura dels vuitanta i noranta a Mallorca, menor, però fonamental per al seu manteniment). L'espai i les relacions informals no es generen amb l'oferta excedent de mà d'obra immigrant, sinó que ja preexistien. La circulació de migracions a l'Estret, entre collidores de maduixes, tripulacions de vaixells de pesca i altres jornalers, és antiga i constant: ara es veu incrementada i multiplicats els orígens tradicionals amb els nous.

La peculiar Construcció espanyola (el país que més destrucció d'edificacions prèvies als cinquanta presenta a Europa i, contemporàniament, el que més construcció nova aporta en els darrers vint anys, en termes absoluts; i tal vegada el que més problemes d'habitatge presenta en les cohorts més joves) desregularitzada, poc vigilada, amb sistemes de contractació que sovint es mouen al marge de qualsevol control, és un altre sector idoni; els mecanismes de les corrupteles i les requalificacions, sobretot costaneres, n'augmenten les condicions adients. Les economies turístiques de masses, finalment, generen constantment

espais on la venda ambulant, les subcontractacions de temporada, les petites feines ad hoc, suposen un magnífic brou de funcionament de la precarietat i, per tant, també de la irregularitat.

Fins a l'any 85, en el cas espanyol, tenim una certa indefinició jurídica unida a una xarxa de relacions socials, de vegades encara molt agrarista, que no xoca amb la informalitat de les relacions laborals, socials, de veïnatge; més aviat les potencia. Però arran d'aquella data (la de la publicació de la primera Llei d'estrangeria) la qüestió comença a variar. Entre els noranta i el 2000 els reglaments i els conflictes es comencen a encreuar. Els fets de l'Egido (un avalot del poble contra els immigrants magribins), encapçalats o al manco beneïts per l'alcalde, tenen dues conseqüències importants que marcaran simbòlicament un canvi de model: la ruptura del sistema de treball i de relacions migrant/empresari dins una economia fortament informalitzada i l'obtenció de la majoria absoluta pel mateix alcalde en els eleccions municipals de pocs mesos després. Inici, per tant, de la regularització i començament de la formalització d'actituds racistes, xenòfobes, discriminatòries envers una immigració de la qual es comença a tenir consciència.

Durant aquest període les lleis internacionals (Shengen és del 92) comencen a intervenir en la reglamentació dels fluxos i en la diferenciació dels immigrants. Acords precedents i preferents amb les excolònies (Guinea, Filipines, Amèrica Llatina) tenen problemes per mantenir-se. Les propostes de creacions de *contingents* (determinacions anuals del nombre d'immigrants, de les procedències i dels sectors i espais de contractació a l'Estat espanyol) xoquen contra normes internacionals o, més sovint, contra les pràctiques de contractació encara

informals, directes, clientelars, i les necessitats empresarials. El resultat és que el model de generació d'irregularitat creixent (per entrada irregular, però també per pèrdua dels requisits de renovació de molts dels que han entrat regularment) continua alimentant-se. L'any 2000 la confusió s'incrementa amb la presència de dues noves lleis d'estrangeria: allò que havia estat pactat al parlament anterior entre tots els grups, es desfà amb la majoria absoluta obtinguda pel Partit Popular, que proposa una llei més restrictiva, sobretot pel que fa a drets civils i socials i que desempara els irregulars. La realitat, caparruda, es fa evident i la borsa de la irregularitat continua augmentant; per no parlar del creixement de la informalitat en els vincles contractuals. El 2004, amb la victòria per majoria relativa del Partit Socialista, una regularització extraordinària en fa aflorar part, però no aconsegueix canviar el model. La crisi actual, òbviament, torna a alimentar el problema.

La inserció, no obstant això, sembla menys problemàtica que a altres països: els sistemes de solidaritat, la proximitat, aquella informalitat causant de problemes en altres contextos, eviten i frenen xocs més forts. La qüestió de la ciutadania té en tota la mediterrània europea una característica comuna aplicable, encara un cop, per la historicitat específica en la conformació dels fluxos migratoris: una forta influència del *ius sanguinis*. Aquí no és l'explicació alemanya la que ens serveix, sinó la de la forta emigració fins als setanta i l'intent de mantenir la vinculació amb la *mare pàtria* i la recuperació, almanco, del flux (sanguini, econòmic, referencial) en generacions successives. No obstant això, la presa de consciència de les formes i volums de les migracions actuals, impulsen a introduir mecanismes relacionats amb el naixement i la convivència.

Petita conclusió provisional

Les lleis nacionals i de la UE endureixen els requisits d'entrada i tendeixen a frenar les migracions no laborals (reducció de la tipologia de familiars reagrupables, enduriment de les condicions de reagrupament). La crisi en els seus efectes objectius, però també en els percebuts i en els discursos polítics que l'acompanyen, no ajuden a fer bufar vents favorables a la incorporació i normalització dels immigrants. Ben al contrari, justifiquen polítiques i mesures de dubtós tarannà democràtic, però també de dubtosa eficiència i eficàcia pràctiques.

Aquí no he parlat gaire del model espanyol o balear d'immigració, perquè encara no

s'ha establert de manera clara. Les bases i les línies d'inici, no obstant això, semblen marcar-ne el futur. I no és gaire feliç...per ningú. La societat turística, a més, és un model de relacions econòmiques, però també educatives, convivencials, identitàries, simbòliques molt específic que comporta també formes d'atracció o repulsió migratòries poc sòlides i molt informalitzades. Sobre això també caldria pensar seriosament: les veus que s'alcen contra la presència migratòria, que reclamen que allò que comença a ser escàs s'ha de repartir entre "*nosaltres*", desconeixen la problemàtica i difícil composició d'aquells nosaltres (migrants quasi tots al cap i a la fi a la nostra terra secularment multicultural i contradictòria) i dispansen contra un objectiu erroni i, ai!, que pot arribar a funcionar com un mirall deformant.

Bibliografia mínima relacionada directament amb aquest article

APARICIO, R.; TORNOS, A. *Hijos de inmigrantes que se hacen adultos: marroquíes, dominicanos, peruanos*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales-Observatorio Permanente de la Inmigración, 2007.

BALIBAR, E. *Violencias, identidades y civilidad*. Barcelona: Gedisa, 2005.

BENHABIB, S., *Las reivindicaciones de la cultura*. México DF: Katz (2006-2007)

CACHÓN, L. "Discriminación y lucha contra la discriminación de los trabajadores inmigrantes", dins Checa, F. [et. al.] (ed.) *Inmigración y derechos humanos. La integración como participación social*. Barcelona: Icaria, 2004.

GARCÍA, N. *Diferentes, desiguales y desconectados*. Barcelona: Gedisa, 2006.

MIQUEL, A. "La negación de la ciudadanía: movimientos migratorios", dins Riutort, B. [et. al.] (ed.) *Indagaciones sobre la ciudadanía*. Barcelona: Icaria, 2007.

— "Conseqüències del fet multicultural a les Illes Balears. Resultats i Perspectives, en GREI", dins *Converses pedagògiques II. Multiculturalitat, educació i societat*. Palma: UIB, 2007.

RUIZ, E. *Minorías, Integración y democracia en Europa. Una lectura multicultural de los derechos humanos*. València: Universitat de València, 2006.

TASSIN, É. *Un monde commun. Pour une cosmo-politique des conflits*. Paris: Éditions du Seuil, 2003.

ZANFRINI, L. *La convivencia Interétnica*. Madrid: Alianza Editorial, 2007.

L'autoavaluació en els equips d'intervenció social.

Accions de millora contínua en el Programa Turmeda d'atenció a persones immigrades

Tòfol Sastre Ramis

Antropòleg i treballador social

Amb la col·laboració de Catiana Rosselló i Tatiana Rodríguez

L'avaluació de serveis

En el camp dels serveis socials l'avaluació ha estat un element sempre associat a la planificació. Majoritàriament s'ha desenvolupat una avaluació final de caràcter anual, encaminada a la presa de decisions respecte de la continuïtat d'un programa o no. D'altra banda, també es realitzen autoavaluacions, amb una memòria de servei o de la unitat de gestió també de caràcter anual, basades en explotacions de bases de dades centrades sobretot en el nombre de persones usuàries dels programes o serveis diferents.

L'avaluació intermèdia o de procés també s'ha anat desenvolupant però amb un caràcter menys estructurat. Així, segueix essent habitual que es facin aquestes avaluacions sobre la base d'opinions generals, percepcions individuals o sense disposar de dades contrastades. Això pot suposar un problema quan es pretén, a més d'atendre usuaris, que aquests quedin satisfets i sense deixar de considerar que les actuacions que s'introdueixin suposin un benefici en l'organització, és a dir, gestionar sobre la base de la qualitat dels serveis.

Des de la gestió de qualitat en les administracions públiques es concreten accions d'a-

valuació quant a l'impacte de les actuacions i la consecució d'uns resultats, però també, en tots els aspectes de l'organització relacionats en la seva consecució. Així l'avaluació de models de gestió com l'EFQM (European Foundation for Quality Management) ha propiciat que s'adjuntin guies per avaluar-ne el funcionament. Per això, cadascun dels aspectes que en el model es contempen tindrà el seu equivalent en les enquestes d'avaluació, en aquest cas del CAF (model comú d'autoavaluació) utilitzat per les administracions públiques.

Els mètodes i tècniques emprats a aquest efecte són molts i variats. En definitiva es tracta d'establir uns processos per dur-la a terme: creació d'agències externes, comitès interns, externs, equips d'elaboració d'informes, grups de millora, etc. L'objectiu és permetre a les organitzacions fer un diagnòstic de les seves activitats per establir:

- Actuacions ordenades i metodològiques per abordar àrees que precisin millores.
- Actuacions per potenciar els aspectes importants i els punts forts.

En el model de gestió de qualitat europeu (EFQM), en concret en el criteri 3 referit a les persones que treballen en els diferents programes i serveis de l'Administració, es contempla que aquests són l'organització en si des del moment que gestionen els recursos disponibles i es converteixen en una garantia de suport a la seva estratègia i planificació i al funcionament eficaç dels seus diferents processos.

Encara que es donàs l'exposat abans, participen en aquests processos d'avaluació els professionals dels equips que treballen directament en cadascun dels programes i serveis? Doncs sorprenentment, en moltes d'ocasions, no. Sense que hi participin, podem

parlar d'una avaluació participativa i consensuada? No del tot. I la finalitat d'establir una llista de possibles millores que ajudin a prendre decisions es pot fer sense que hi participin els tècnics implicats? Sense dubte, no és convenient.

Pensam que la participació dels tècnics que gestionen els programes i serveis és primordial i indispensable per establir processos de millora contínua. El cicle PDCA, també conegut com a cercle de *Deming*, és una estratègia de millora contínua de la qualitat de l'organització en quatre passos:

**PLANIFICAR → EXECUTAR →
MESURAR I ANALITZAR → PRENDRE
DECISIONS → PLANIFICAR**

Amb l'equip tècnic del centre d'acollida per a immigrants, es va plantejar intervenir en el procés d'avaluació, amb la finalitat d'elaborar, d'una part, un document de diagnòstic del seu funcionament, i d'una altra, la concreció dels procediments referits a la intervenció. Es van realitzar tres sessions de treball d'aproximadament noranta minuts cadascuna, hi van participar tres tècnics implicats en la gestió de processos essencials. El servei per avaluar és el Programa Turmeda (centre per a la inserció sociolaboral d'immigrants) gestionat per Creu Roja i amb titularitat del Consell de Mallorca.

Del que es tracta és de crear un material de treball consensuat per establir plans de millora basats en objectius proactius i que assegurin una major eficiència. En definitiva, propiciar la presa de decisions basada en dades. Serà sobre la base dels registres pertinents (en aquest cas quatre) que es detallaran les àrees crítiques per detectar i les millores per proposar. Aquest material s'utilitzarà en les reunions d'equip facilitant així l'autoavaluació contínua i el funcionament dels tècnics com a equip de millora.

En el cas que ens ocupa, el Centre Turmeda, i sobre la base de les reunions de treball realitzades, s'ha implantat tot un seguit d'actuacions de millora en el sistema de gestió que ja es duia a terme, encaminades a:

- Simplificar el seguiment i la supervisió dels processos d'intervenció que es realitzen en el centre.
- Clarificar i establir criteris sobre la metodologia que cal emprar.
- Procedimentar la coordinació intercentres.
- Establir protocols sobre la base dels perfils d'usuaris als quals atendre i concretar els recursos per aplicar en cada perfil.
- Analitzar la situació en la qual es troba el centre, avaluar-la periòdicament i proposar-ne millores.
- Simplificar registres, però basant-se en un treball en profunditat, que permeti treballar els punts anteriors.
- Explicitar el coneixement per a l'autoavaluació.

El treball en equip com a metodologia per a l'autoavaluació precisa d'un diàleg obert i poc jeràrquic. Amb això es fa possible que flueixi al màxim el coneixement basat tant en dades dels serveis i programes, com en habilitats i actituds dels professionals de l'organització. Així s'explicita tot un potencial que influirà directament en la millora del servei i en les diferents estratègies que cal implantar.

Des d'un primer moment es va entendre el treball per realitzar, en aquest cas per professionals de diferents organitzacions, com un procés. Per això, s'entenen les activitats com a fortes relacions que interactuen. Per això, modificar-les influirà en el treball de tota la resta. El plantejament anterior ens garanteix millors resultats sobre els quals realitzar l'avaluació.

Com que parlem d'uns espais de reunió amb un temps limitat i amb la finalitat que tinguessin una eficiència màxima, els professionals implicats van acordar reduir els registres en els quals basar l'autoavaluació a quatre. Equivalen als quatre punts crítics sobre els quals preparar actuacions de millora.

DAFO

PERFILS USUARIS

FLUXGRAMA D'INTERVENCIÓ AMB USUARIS I ARTICULACIÓ ALTRES PROFESSIONALS

FLUXGRAMA DEL PROCEDIMENT INTERN DEL CENTRE TURMEDA

1. El DAFO, com a anàlisi de situació de partida, però alhora com a element viu en el qual anar detallant les modificacions. D'una manera ràpida permet diagnosticar els problemes principals i planificar actuacions correctives.
2. Els perfils d'usuari permeten identificar el treball per realitzar amb els usuaris sobre la base de criteris objectivats. Concreta les activitats i els recursos. Es distribueixen les persones en protocols d'intervenció diferents segons la seva situació valorada.
3. La intervenció amb usuaris i articulació amb altres serveis, permet tenir procedimentada la intervenció des de l'acollida fins a la sortida de l'usuari del centre. Facilita així treballar amb objectius preactius i s'avalua al mateix temps l'articulació amb altres serveis implicats.
4. El procediment intern del centre organitza el seguiment de les intervencions sobre cada persona.

El Programa Turmeda

Turmeda és un servei d'acollida per a persona immigrades d'origen extracomunitari, que ofereix allotjament temporal i cobertura de necessitats bàsiques, a més de l'orientació cap als sistemes de protecció mentre els usuaris inicien o desenvolupen processos de normalització de regularització administrativa, laboral, sociosanitària, d'habitatge, al mateix temps que s'estableixen en la comunitat.

La capacitat del centre és de 45 places distribuïdes en habitacions individuals i dobles. A

més, té sis places per a casos d'emergència que són derivats després que la unitat mòbil d'emergència social (UMES) els valori.

El centre roman obert tots els dies de l'any entre les 18.00 h i les 9.00 h de l'endemà, moment en el qual els usuaris han d'abandonar el centre.

La primera fase del treball va ser, doncs, aclarir el punt de partida, posar-lo per escrit de manera esquemàtica. Optam per realitzar un DAFO. És el següent:

ANÀLISI DAFO:

DEBILITATS

- S'ha de reforçar una identitat pròpia com a centre.
- S'atenen persones sense el perfil d'usuari propi del centre.
- Resulta difícil gestionar la sortida del centre dels usuaris amb major risc d'exclusió social.
- L'ingrés d'usuaris es realitza sense conèixer-ne la situació en profunditat.
- Hi ha usuaris sense cap tipus de documentació acreditativa.
- Existeix precarietat en els mitjans i en la infraestructura del mateix centre.
- Es realitzen torns de treball en solitari.
- La ubicació física del centre és lluny dels recursos sociosanitaris.
- S'incompleixen les normes del centre.
- Cal un sistema de registre per al treball amb processos.

AMENACES

- Risc que el treball dels centres de reinserció es concreti en una mera distribució d'usuaris.
- Dificultats a l'hora d'accedir a altres centres de la xarxa.
- Ingressos marcats des de les institucions sense tenir en compte el perfil de l'usuari.
- Falta de recursos comunitaris per atendre persones en situació d'exclusió social.
- Processos de reinserció molt lligats a la conjuntura econòmica.
- Falta de complementarietat entre els perfils de professionals que treballen en el centre.
- Dificultats d'accés a les aplicacions informàtiques de registre d'usuaris.
- Dificultats amb l'articulació amb altres centres on no es dona perfil tècnic entre els professionals.
- Demora en l'aplicació de recursos des de les diferents administracions.

PUNTS FORTS

- L'equip d'intervenció està molt implicat en accions de millora i actuacions innovadores.
- S'ha passat a treballar amb protocols escrits.
- Es prenen les decisions partint de dades i criteris tècnics.
- Hi ha bones relacions amb els usuaris i bon clima laboral entre els treballadors.
- La majoria de sortides d'usuaris són resoltes en positiu.
- Es té capacitat per rectificar i per adaptar-se a noves situacions. Flexibilitat reflexiva.

OPORTUNITATS

- L'especialització en atenció d'usuaris amb perfil per a la reinserció sociolaboral, encara que sense perdre de vista que una part del col·lectiu es troba en risc d'exclusió social.
- Bona col·laboració conjunta amb els serveis d'atenció primària i dels diferents serveis d'urgència per atendre persones en situació d'exclusió social.
- Incorporació de professionals d'altres administracions per donar suport a la intervenció.
- Suport des de diferents institucions i serveis per desenvolupar la feina.

Perfils dels usuaris del servei

Al programa Turmeda poden accedir tant homes com dones immigrants de nacionalitat extracomunitària, d'edats compreses entre 18 i 65 anys, sense allotjament, mitjans de subsistència i que requereixen d'atenció personal per cobrir les necessitats bàsiques i per desenvolupar processos d'inserció sociolaboral. Clarificar els perfils permet que en el moment d'entrar al centre, els usuaris ja esti-

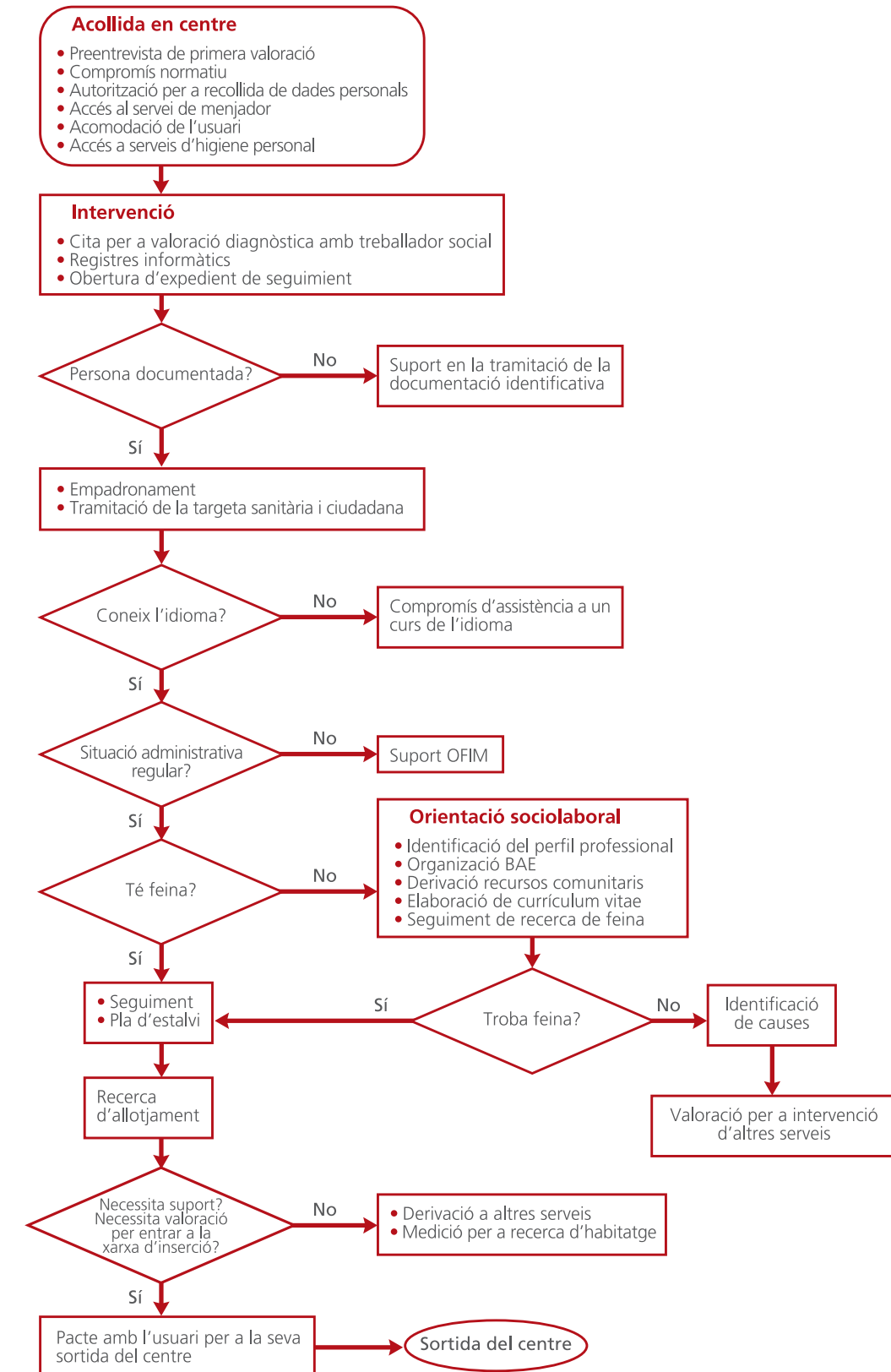
guin situats en un o un altre i així disposar d'un procés d'intervenció òptim i adaptat a la seva situació. L'esquema dels perfils és el marc de referència en les reunions d'equip per realitzar el seguiment a usuaris, com a ajuda per identificar situacions objectives i les necessitats dels usuaris en diferents moments. I així marcar criteris i objectius més concordes amb cada perfil.

PERFILS D'USUARIS:

PERFILS	1	2	3
Situació	Inserció laboral Immigrant extracomunitari en situació regular o irregular.	Risc Immigrant extracomunitari en situació regular o irregular.	Exclúsió Immigrant extracomunitari en situació regular o irregular.
Període d'estada	MÀXIM 3 MESOS	PER VALORAR	PER VALORAR
Finalitat	Coneixement de l'entorn. Ús de recursos laborals: oferta de feina.	Ús de recursos socials i preparació laboral.	Habilitats convivencials mentre es valora la possibilitat d'estar en perfil 2.
Característiques	• Si està en situació irregular pot iniciar un procés d'arrelament social.	• Només pot accedir a una feina precària. • Mancat de persones de suport. • Necessita suport assistencial. • Procedeix dels perfils 1 i 3.	• Necessita un canvi temporal de centre. • Cronicitat en la seva problemàtica. • Procedeix del perfil 2. • Pendent d'entrada a un centre de la xarxa d'inserció social.
Valoració equip	Si és desconegut en el centre. Si ve derivat de les xarxes d'atenció primària o de reinserció. No és clarament de reinserció laboral.	Sempre abans d'entrar en el centre.	Sempre abans d'entrar en el centre.
Recursos disponibles	• Documentació. • Empadronament. • Targeta sanitària. • Centre SS. • Centre de salut. • OFIM. • Menjador social. • Aprendre l'idioma. • Mediació laboral. • Serveis d'orientació laboral. • Oficines d'ocupació. • Empreses de col·locació.	• Els recursos del perfil 1. • Tècnics de suport psicològic de l'equip de valoració de la xarxa d'inserció.	• Centres de la xarxa d'inserció social. • Equip de valoració de la xarxa d'inserció.
Criteris de sortida	• Ha utilitzat recursos socials i laborals. • Ha trobat feina/habitatge.	• Ha utilitzat recursos socials i laborals. • Suport relacional. • Ha trobat feina/habitatge.	• No pot accedir a cap ocupació. • Necessita tractament mèdic. • Drogodependències. • Aïllament social. • No pot accedir a un habitatge. • Necessita ser atès en un centre de la xarxa.

El procés d'intervenció en el centre està estructurat en tres fases: acollida, desenvolupament, preparació de la sortida. El diagrama següent reflecteix el procediment.

INTERVENCIÓ EN EL PROGRAMA TURMEDA:

Al centre es manegen indicadors de resultat de la situació de l'usuari en el moment de la sortida del centre, que poden ser: trasllat a una altra zona de residència, baixa voluntària, final del temps d'estada acordat, abandó del centre, expulsió per incompliment de normativa, sortida per intervenció resolta i derivació a altres serveis. Utilitzant una mostra de 275 usuaris amb sortida del centre durant el 2007, la distribució ha estat la següent:

- 108 sortides resoltes
- 53 canvis de zona de residència
- 41 sortides per finalització del temps d'estada acordat
- 36 van abandonar el centre
- 33 baixes voluntàries
- 12 expulsions
- 4 derivats a altres serveis

Treball en xarxa

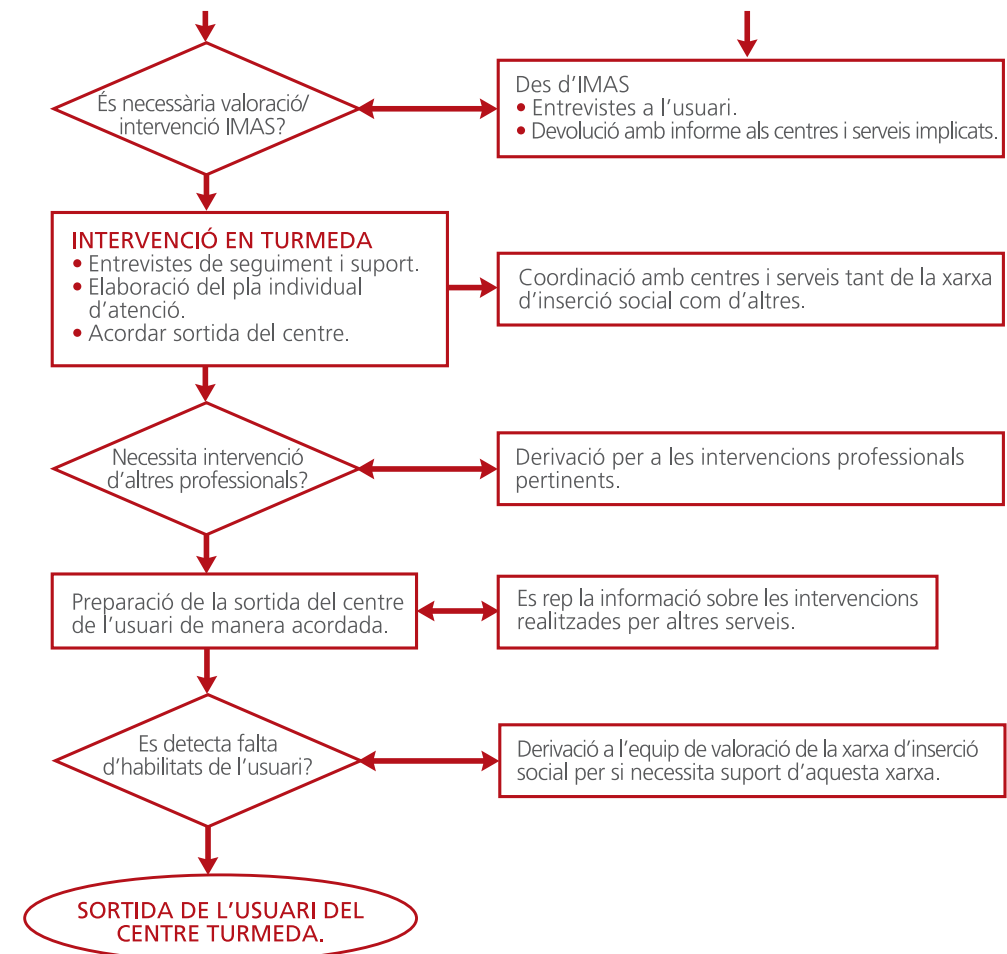
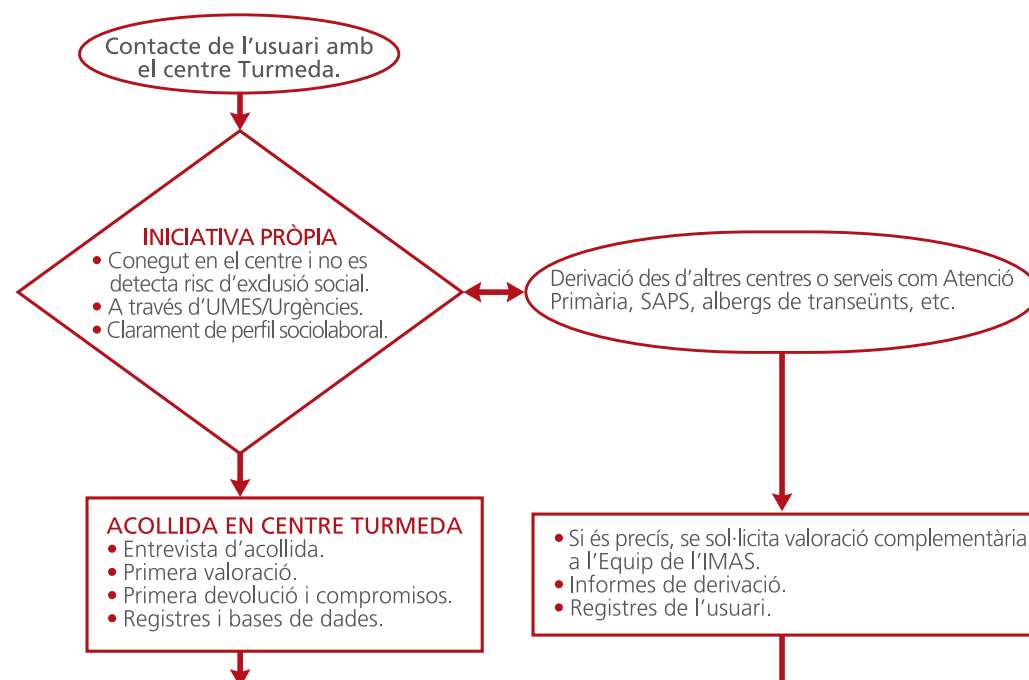
Una vegada identificats els processos i la seva aplicació a través de l'organització, en les reunions d'autoavaluació se'n determina el funcionament i la interacció amb altres ser-

veis fora del centre, amb els quals s'ha de treballar de manera coordinada. A més, es permet, segons recull la norma ISO 9001:2000:

- determinar els criteris i mètodes necessaris per assegurar que tant les activitats com el seu control siguin eficaços;
- assegurar la disponibilitat de recursos i informació necessaris per donar suport a l'operació i al seguiment d'aquests processos, realitzar-ne el seguiment, el mesurament i l'anàlisi;
- implementar les accions necessàries per aconseguir els resultats planificats i la millora contínua.

L'articulació amb altres serveis de la xarxa passa a ser un procés clau i com a tal s'ha de procedimentar. La coordinació amb altres agents socials és primordial a l'hora de definir les aliances i estratègies que permetin la consecució de resultats esperats. Aquest seria un punt per revisar en les reunions d'autoavaluació pel que es va detallar el fluxograma. És el següent:

ARTICULACIÓ DELS SERVEIS:

Conclusions i propostes

Els serveis d'acollida residencials per a persones immigrades han de desenvolupar processos integrals de suport i promoció social i d'autonomia per minimitzar els aspectes negatius de l'acolliment. Els centres per a reinserció sociolaboral han d'avançar més enllà de les actuacions merament assistencials, que són les úniques que es desenvolupen en nombroses ocasions.

Les persones immigrades acollides en serveis residencials pateixen en molts de casos una doble discriminació: una pel fet de ser immigrants i l'altra, per la situació personal que els ha dut a acudir al centre. És imprescindible que les administracions públiques de les quals depenen aquests serveis treballin per sensibilitzar la població en general en la veritable tasca

d'aquest tipus de recursos i les veritables causes que condueixen a la necessitat d'acudir-hi.

Seria d'utilitat disposar d'un catàleg d'oficines d'atenció i centres d'acollida per a immigrants, tant a nivell autonòmic com estatal, i així des de qualsevol part del territori poder ser informat de la possibilitat d'allotjament i de les condicions dels centres.

S'han d'establir línies comunes d'actuació en matèria d'atenció a immigrants, reconegudes i respectades, millorar la coordinació i adequar els serveis comunitaris d'atenció generalista, des de centres educatius, sanitaris, d'ocupació i formació, a més dels d'atenció social, i desenvolupar plantejaments inclusius i no crear estructures paral·leles.

Cal reforçar els sistemes de protecció social, incrementar el nombre de professionals

---

especialitzats en aspectes legals, també en aspectes culturals, i amb coneixements d'altres idiomes per facilitar la comunicació.

Quant a les persones en situació irregular, s'han de cercar solucions que impedeixin la seva ràpida entrada en el circuit d'exclusió social. Accions que passarien per permetre que accedissin a formació ocupacional, posar en marxa programes específics de formació-ocupació que puguin anar acompanyats de

prestacions econòmiques mínimes per al seu manteniment, etc.

La implementació en grups de treball d'activitats pròpies d'equips de millora basats en l'autoavaluació és una prioritat. La realització de documents que concretin de manera clara els punts que cal avaluar és un element facilitador indispensable. Els processos de millora contínua són el tipus de gestió que cal que els equips de treball implantin.

Projecte de retorn voluntari.

Creu Roja. Illes Balears

Marcelo Unamuno Miera

Educador social

Director autonòmic de Cooperació Internacional i Inclusió Social

Creu Roja-Illes Balears

La mobilitat, el desplaçament d'un territori a un altre cercant els mitjans necessaris per subsistir i unes condicions de vida dignes, acompanyen l'espècie humana des del seu origen. La història il·lustra en qualsevol temps i lloc aquest fet, una vertadera constant vinculada a variables per causes naturals, diferencials de riquesa entre regions, persecucions per motius de raça, religió, nacionalitat, pertinença a un determinat grup social o opinions polítiques.

El desenvolupament econòmic, juntament amb els avenços tecnològics, especialment en matèria de transports, i la progressiva globalització asimètrica experimentada

durant el darrer segle, han conferit actualment al fenomen unes dimensions fins ara desconegudes. A aquesta realitat no ha estat aliena la comunitat autònoma de les Illes Balears, inicialment com a emissora de població emigrant i, amb posterioritat, durant els anys de major creixement del sector turístic i de les activitats econòmiques associades, com a comunitat receptora d'importants efectius de població procedent de la península.

Però ha estat durant els anys noranta del segle passat, quan s'ha produït la significativa aflluència de persones immigrades procedents dels països denominats en llen-

guatge administratiu i un tant imprecís *extracomunitaris*. La major part d'aquestes persones prengueren la decisió d'abandonar els seus països, les seves famílies, els amics, en definitiva, el seu entorn cultural i relacional de referència, per motius econòmics a la recerca d'una part de la prosperitat dels països desenvolupats. Encara que no hem d'oblidar aquesta minoria que ha obtingut l'estatut de refugiat o alguna altra figura de protecció per part de l'Estat espanyol fugint de conflictes armats o persecucions i es troba actualment en acollida al nostre país.

Amb l'excepció d'aquesta darrera minoria que es veu obligada a fugir per preservar la vida o la llibertat¹, cada persona immigrada té el seu propi projecte migratori de desenvolupament personal, la major part de les vegades de caràcter temporal, no definitiu, malgrat que les circumstàncies i les segones generacions nascudes i/o educades en el país d'acollida, dificultin o impedeixin prendre la decisió de tornar.

Els obstacles administratius, econòmics, idiomàtics, culturals i laborals als quals han de fer front al país d'acollida, constitueixen un factor de vulnerabilitat de diferent grau, depenent de l'origen geogràfic i les característiques personals de cada individu. Vulnerabilitat que es tradueix, en alguns casos, en una situació de risc o d'exclusió social.

És a aquestes persones immigrades que pertanyen a grups vulnerables o que es troben en risc d'exclusió social², sol·licitants d'asil, refugiats, apàtrides i altres persones acollides

en regim de protecció temporal o altres estatus de protecció subsidiària, que volen tornar voluntàriament als seus respectius països i que estan mancats de recursos econòmics per pagar el passatge, a les quals es dirigeix el Projecte de retorn voluntari gestionat per Creu Roja³ i finançat per la Direcció General d'Integració dels Immigrants del Ministeri de Treball i Immigració, mitjançant subvenció nominativa. El retorn ha de tenir un caràcter definitiu i segur, especialment en els casos de refugiats i persones que gaudeixen d'alguna figura de protecció, seguretat que haurà de ser contrastada i acreditada per l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als refugiats (ACNUR) amb anterioritat a la seva tramitació.

Queden excloses del Projecte totes aquelles persones estrangeres que pertanyen a algun país de la Unió Europea, encara que les sol·licitants i els sol·licitants d'origen romànes i búlgar es puguin acollir a les prestacions del projecte sempre que tinguin circumstàncies especials de vulnerabilitat com pugui ser el tràfic de persones i persisteixi la moratòria pel que fa a l'entrada a Espanya per motius laborals.

Les prestacions i serveis que ofereix el Projecte són:

- Informació per al retorn.
- Formació prèvia al retorn.
- Despeses de documentació.
- Despeses de viatge des del lloc de residència fins al lloc de destí en el país d'origen del beneficiari o beneficiària.

1 El príncep Sadruddin Aga Khan, cap espiritual de 12 milions de musulmans ismaelites i Alt Comissionat de les Nacions Unides per als refugiats entre 1966 i 1977, defineix de manera molt gràfica la situació de pressa imperiosa a la qual s'enfronta una persona que fuig d'un país per algun dels motius recollits a la Convenció de Ginebra de 1951, "un refugiat és una persona que es veu obligada a decidir amb els peus".

2 Amb especial atenció a la situació d'irregularitat, ja sigui d'origen o sobrevinguda, i a la situació d'atur, encara que estigui regularitzada la situació administrativa de permanència i feina a Espanya.

3 El Projecte de retorn voluntari gestionat per Creu Roja va començar a executar-se a principis dels anys noranta del segle passat.

- Pagament de l'allotjament i manutenció, en cas necessari, durant el trànsit.
- Despeses imprevistes de medicaments i altres degudament justificats.
- Despeses de l'acompanyat, en cas necessari (casos en què per malaltia o incapacitat la persona que torna requereix assistència durant el viatge i ha de ser acompanyat per un voluntari o voluntària de la institució)
- Una ajuda de viatge de 50 € per persona.
- Una ajuda per a la reinstal·lació en el país d'origen de 400 € per persona, sense diferenciar l'edat del receptor, fins a un màxim familiar de 1.600 € (entenent per unitat familiar la unitat de dos o més membres). Ajuda que es concedeix a totes les persones que tornen.

Procediment per a la gestió del retorn

La persona sol·licitant ha de justificar una estada a Espanya de sis mesos almenys, encara que es valoren totes les sol·licituds que es tractin de casos especials, com les de menors, dones molt joves i malalts físics i/o psíquics. Queda al criteri de la figura tècnica que gestiona el Projecte atendre altres casos que presentin factors de vulnerabilitat no contemplats en el protocol d'actuació. Les situacions de pobresa, marginació, exclusió, malaltia, defunció en el país d'origen, fracàs de les expectatives o manca d'adaptació hauran d'estar corresponentment acreditades. No es tramiten sol·licituds en les quals existeixin indicis que permetin deduir que el retorn té un caràcter temporal, no definitiu.

La persona sol·licitant ha de disposar de pasaport o d'un altre document en vigor, que li permeti viatjar i entrar al seu país, per la

qual cosa no es poden tramitar retorns de persones indocumentades amb expedient d'expulsió o devolució i que no disposin d'un *laissez passe*⁴ o passaport.

Després de l'entrevista mantinguda amb les persones sol·licitants, el tècnic o la tècnica que gestiona el Projecte realitza una valoració positiva o negativa de la sol·licitud. Si és positiva, es realitza un informe social que s'incorpora a l'expedient dels interessants, juntament amb la sol·licitud signada, fotocòpies dels documents d'identitat de la persona sol·licitant i fotocòpia de tots els fulls del passaport que tinguin segell d'entrada o sortida d'un país. Així mateix, i sempre que sigui possible, es requereix als sol·licitats l'original d'una carta, telegrama o fax de la seva família en la qual se'ls reclami i s'especifiqui que se'n faran càrrec quan arribin al país d'origen.

En aquells casos en què s'al·leguin malalties familiars o en què els sol·licitants pateixin alguna malaltia, s'han d'acreditar aquestes situacions amb els informes mèdics i/o psicològics corresponents. Cal especificar la malaltia, el grau d'afectació, el tractament, si la persona pot viatjar i en quines condicions, tota sola o acompanyada i, en el segon cas, si l'acompanyant ha de ser un auxiliar d'infermeria, un DUE o un metge. També s'haurà d'especificar en aquests informes si ha de viatjar en cadira de rodes o en llitera. Creu Roja estableix en el seu protocol d'actuació que les persones sol·licitants malaltes que requereixin assistència durant el viatge seran acompanyades per una voluntari o voluntària de la institució amb capacitat per prestar-li l'assistència que requereixi fins que arribi a destí.

Les persones sol·licitants menors que hagin nascut a Espanya i que hagin adquirit la

4 Formalment conegut amb aquest nom, és un salconduit vàlid per un viatge expedit per les autoritats del país d'origen de la persona retornada.

nacionalitat espanyola per presumció, s'hauran d'inscriure en el consolat pertinent i, posteriorment, sol·licitar un document de viatge. Per tant, no viatjarien com a espanyols i se'ls reconeixeria la nacionalitat dels pares. Si el consolat es nega a aquesta inscripció podem valorar altres alternatives.

En els supòsits excepcionals en els quals se sol·liciti el retorn dels fills mentre els pares romanen a Espanya es dona, a priori, una resposta negativa, encara que s'estudien els casos de forma individualitzada amb la finalitat de gestionar en el nostre país les ajudes necessàries que impedeixin la desestructuració familiar. Sempre es tindrà en compte l'interès superior del menor.

Tota la documentació generada en l'expedient és remesa a l'oficina central de Creu Roja per realitzar una nova valoració i tramitar la posterior obtenció de l'autorització preceptiva de retorn per part de la Direcció General d'Integració dels Immigrants.

En el moment en què es lliura el bitllet als beneficiaris, aquests han de lliurar, en cas de tenir-la, la documentació obtinguda a Espanya (autorització de feina i residència, targeta d'atenció sanitària, NIE, etc.); documentació que serà lliurada a la comissaria de policia o al centre de salut més proper al domicili del sol·licitant.

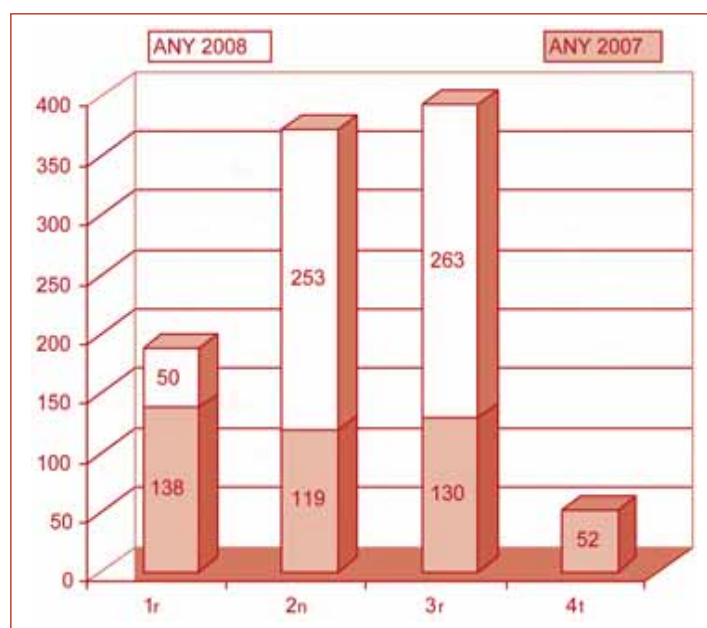
Es treballa amb un pressupost anual limitat, per la qual cosa les sol·licituds es van tramitant en la mesura de la disponibilitat pressupostària. Existeix un important factor que permet aconseguir una major eficiència en la consecució dels objectius previstos: el preu dels bitllets i l'època de l'any en què s'adquireixen. Durant l'any 2008, el preu d'un pas-

satge a Bolívia era de devers vuit-cents euros, a mesura que ens aproximam a Nadal el preu puja progressivament fins arribar als mil cinc-cents euros. Per gener els preus descendiran una altra vegada.

Evolució interanual comparada i perfils

S'ha detectat en el conjunt de l'Estat, igual que a la comunitat autònoma de les Illes Balears, un considerable increment en el nombre de sol·licituds realitzades, amb relació a les xifres del mateix període de l'any 2007, increment que s'aguditzava des del segon trimestre de 2008.

ANY	TRIMESTRE			
	1r	2n	3r	TOTAL
2007	138	119	130	387
2008	50	253	263	566

L'increment percentual experimentat durant els tres primers trimestres de 2008 arriba al 68,3% en relació al mateix període de l'any 2007.

El 12 de novembre de 2008, quan resta més d'un mes i mig per acabar l'any, durant el quart trimestre s'han registrat 224 casos nous. La distribució de casos per nacionalitats queda reflectit en la taula següent:

NACIONALITAT	NOMBRE DE CASOS
Angolesa *	1
Argentina +	185
Armènia	1
Boliviana +	226
Brasilera +	87
Búlgara	5
Xilena	31
Xinesa	2
Colombiana	23
Cubana	7
Dominicana	2
Equatoguineana *	2
Equatoriana	23
Guatemalenc	11
Hondureny +	61
Mexicana	2
Nicaragüenca	20
Nigeriana *	1
Pakistanesa	1
Paraguaiana	22
Peruana	8
Romanesa	6
Russa	4
Salvadorenca	2
Ucrainiana	4
Uruguaiana	44
Veneçolana	9
Total	790

S'assenyalen amb (+) les quatre nacionalitats principals que han sol·licitat el retorn: boliviana, argentina, brasilera i hondureny, en ordre decreixent. Totes d'Amèrica Llatina. Per completar el perfil podem assenyalar que el 62% de les persones retornades al llarg de l'any se situaven en el segment d'e-

dat laboral que va dels 19 anys als 49 anys. La causa fonamental del retorn es deu a les expectatives frustrades del projecte migratori per mor de la situació actual d'atur, ja que en el 93% dels casos la situació administrativa del sol·licitant és d'irregularitat, és a dir, no documentat per treballar. En una proporció significativament inferior les causes es deuen a motius de salut per patologies severes.

Però crida significativament l'atenció que entre 790 persones de 27 nacionalitats, només quatre, assenyalades amb (*), corresponguin a ciutadans procedents de països africans. Què pot significar aquesta dada? Tal vegada que moltes de les persones el projecte migratori de les quals començà al continent africà o bé no tenen possibilitats de retorn, ja que les seves perspectives d'assentament en els seus respectius països són clarament pitjors que les que puguin preveure per al futur immediat si continuen aquí, o bé s'enfronten al fracàs del projecte migratori familiar del qual la persona immigrada només és l'element visible que des d'aquí es percep.

Pel que fa a les dades referides a la comunitat autònoma de les Illes Balears, durant l'any 2007 s'atengueren les demandes de 151 sol·licitants (75 homes i 76 dones), dels quals 19 retornaren. L'origen per nacionalitats queda reflectit en la taula següent:

Any 2007

NACIONALITAT	NOMBRE DE CASOS
Argentina	1
Boliviana	9
Brasilera	3
Xilena	5
Paraguaiana	1
Total	19

Les dades referides als tres primers trimestres de l'any 2008 han experimentat un creixement molt important. S'han atès 203 usuaris, dels quals 65 han retornat. Actualment 116 persones estan pendents de l'autorització de retorn que ha d'emetre la Direcció General d'Integració dels Immigrants. L'origen per nacionalitats queda reflectit en la taula següent:

NACIONALITAT	NOMBRE DE CASOS
Argentina	17
Boliviana	23
Brasilera	1
Xilena	6
Xinesa	1
Colombiana	3
Equatoriana	1
Nicaragüenca	1
Paraguaiana	1
Veneçolana	5
Romanesa	6
Total	65

L'increment percentual experimentat durant els tres primers mesos de l'any suposa en relació al conjunt de l'any 2007, una considerable diferència a l'alça: un 342,1% més de casos, sense haver tancat encara l'exercici de l'any 2008.

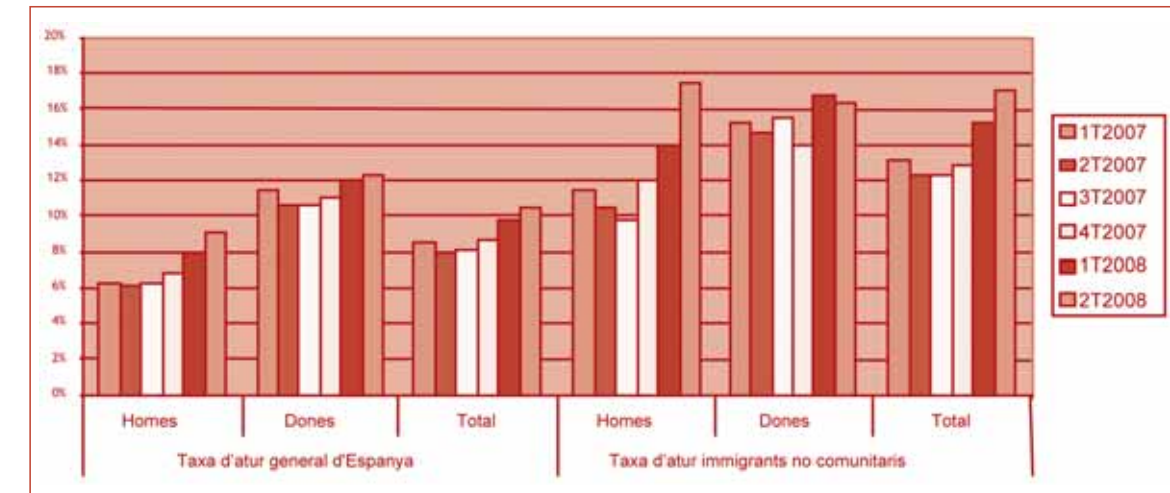
Situació econòmica i demandes de retorn

Es pot deduir una dependència entre les variables corresponents a l'increment de la taxa d'atur general i l'increment del nombre de casos de retorn. Ateses les dades i considerant el període transcorregut entre el primer trimestre de 2007 i el segon trimestre de 2008, la taxa d'atur general ha passat del 8,5% al 10,4%, dos punts en un any i mig. La taxa d'atur masculí s'ha incrementat en tres punts en aquest període, mentre que la de l'atur femení gairebé només ha augmentat un punt. Aquesta diferència és atribuïble a la concentració sectorial de l'origen de la crisi, amb l'esclat de la bombolla immobiliària i els seus efectes en el sector de la construcció que generava ocupació entre la població masculina immigrada. En aquest mateix període, la taxa d'atur de la població immigrant extracomunitària ha augmentat en gairebé cinc punts, i és molt superior l'augment de l'atur masculí (sis punts), enfront del femení (1,2 punts), encara que en ambdós casos l'augment de la taxa d'atur és molt superior a la de l'índex general.

DADES DE CONTEXT

	TAXA D'ATUR GENERAL D'ESPANYA			TAXA D'ATUR D'IMMIGRANTS NO COMUNITARIS			DIFERENCIAL TAXA D'ATUR ENTRE TAXA GENERAL I D'IMMIGRANTS		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
1T2007	6,3%	11,4%	8,5%	11,4%	15,2%	13,1%	5,1%	3,8%	4,6%
2T2007	6,1%	10,5%	8,0%	10,4%	14,7%	12,3%	4,3%	4,2%	4,4%
3T2007	6,2%	10,5%	8,0%	9,6%	15,5%	12,3%	3,4%	5,0%	4,3%
4T2007	6,8%	11,0%	8,6%	11,9%	13,9%	12,8%	5,1%	2,9%	4,2%
1T2008	7,9%	12,0%	9,6%	13,9%	16,8%	15,2%	6,0%	4,8%	5,6%
2T2008	9,1%	12,3%	10,4%	17,4%	16,4%	17,0%	8,3%	4,1%	6,5%

EVOLUCIÓ TAXES D'ATUR

Es constata així la major incidència de la crisi entre la població estrangera, deguda fonamentalment a dues raons:

- El sector de la construcció, principal afectat per la crisi, està ocupat majoritàriament per persones immigrants.
- Les persones immigrants, per la seva condició, són més vulnerables en períodes de crisi econòmica que la població autòctona.

Com a conclusió, podem deduir que durant els propers mesos, d'acord amb les tendències i les previsions econòmiques, a mesura que empitjori la situació i s'incrementin els indicadors d'atur, es produirà un increment

progressiu en el nombre de sol·licituds de retorn, ja que el deteriorament de la situació econòmica incideix, en primer lloc i amb més força, entre la població més vulnerable.

D'acord amb les dades manejades en la revisió dels resultats esperats del Programa Operatiu de la Lluita contra la Discriminació executat per Creu Roja Espanyola, l'Oficina Central ha quantificat una correlació existent entre les taxes d'atur i les ràtios d'inserció laboral aconseguides en els serveis integrals d'ocupació dirigits a persones immigrades: per cada 10% d'increment en la taxa general d'atur, la taxa d'inserció disminueix un 5%.

Els menors estrangers no acompanyats

i els seus drets

Equip tècnic de l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor (ODDM):

Ascensión Bernabeu Rodríguez, *Treballadora Social*

Gerard Cardalda González, *Psicòleg*

Lourdes Lara Julián, *Treballadora Social*

Antònia Llompart Campaner, *Treballadora Social*

Alonso Medinas Prats, *Tècnic Superior (Dret)*

Índex de continguts

1. INTRODUCCIÓ
2. DEFINICIONS
3. VULNERABILITAT PSICOLÒGICA DELS MENORS MIGRANTS
4. MARC JURÍDIC
  - 4.1. NORMATIVA APLICABLE
  - 4.2. RÈGIM JURÍDIC APLICABLE
  - 4.3. SITUACIÓ DE DESEMPARAMENT DELS MENORS ESTRANGERS NO ACOMPANYATS
5. DRETS
  - 5.1. DRETS ESPECÍFICS DELS MENORS ESTRANGERS NO ACOMPANYATS
  - 5.2. DRETS GENERALS DELS MENORS ESTRANGERS NO ACOMPANYATS
6. CONSIDERACIONS FINALS
7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Resum: Els menors estrangers no acompanyats (MENA) constitueixen un flux de migració cap al nostre país cada vegada més notori, el qual és mereixedor d'un tracte i una regulació específics. Són nombroses les característiques que defineixen aquesta figura, les principals de les quals són la minoritat de la persona immigrada i la seva situació de desemparament, i precisament per

això la resposta que han de rebre de l'Administració pública, les institucions, la família i la ciutadania en general és una protecció immediata i adequada, d'acord amb el principi de l'interès superior del menor per assolir un veritable exercici dels seus drets.

Paraules clau: menor, estranger, no acompanyat, desemparament, drets.

1. INTRODUCCIÓ

El fenomen de les migracions es vincula a canvis provocats per la globalització i la circulació de mercaderies, capitals i informació, factors que amb el deteriorament continuat de la situació social, econòmica i política dels països pobres provoquen un increment dels fluxos migratoris i una modificació i diversificació dels grups socials migrants.

Espanya, com a porta d'entrada a Europa, representa un punt clau en les rutes migratòries i passa de ser una zona de pas a un territori on els immigrants pretenen establir-se de forma estable.

En els anys noranta, comencen a arribar a Espanya menors estrangers no acompanyats, persones que a més de ser immigrants són menors d'edat, la qual cosa les fa mereixedores d'una tutela i una protecció especials per part de les institucions i els organismes de tots els països implicats en aquest fenomen, països que afavoreixen la defensa dels drets dels menors com una de les manifestacions més rellevants del seu nivell de desenvolupament i progrés.

Aquests països han de tenir en compte tant l'aplicació d'una política d'immigració com l'obligació de garantir el respecte a les normes i els acords internacionals sobre els drets dels menors.

Els menors immigrants que es troben a Espanya sense la tutela d'un adult constitueixen un col·lectiu extremadament vulnerable que en l'actualitat, a més de l'augment considerable que ha experimentat, s'ha convertit en una greu preocupació per a l'Administració, les institucions socials i la població en general.

Algunes organitzacions humanitàries donen xifres aproximades d'aquest fenomen, però és impossible determinar-ne la magnitud exacta, la qual cosa dificulta la possibilitat d'establir les mesures adients per al col·lectiu. Cal tenir en compte també el nombre indeterminat de menors que no són tutelats per cap administració. La dificultat per establir el nombre exacte de menors immigrants no acompanyats es deu, fonamentalment, a dues raons:

- Dificultats per censar una població irregular que sovint no es vol donar a conèixer.
- Població amb un alt índex de mobilitat.

Algunes característiques que poden descriure el perfil dels menors immigrants no acompanyats a Espanya són:

1. La majoria són del sexe masculí.
2. L'edat d'arribada oscil·la entre 14 i 17 anys, i molts són més madurs del que correspon a la seva edat cronològica.
3. Molts viuen amb famílies nuclears nombroses al país d'origen.
4. Els valors i les relacions dels menors es fonamenten en paràmetres culturals diferents dels nostres.
5. Tenen mancances d'escolarització i formació laboral. La seva adaptació escolar és difícil, troben un mercat laboral tancat i pateixen una pèrdua absoluta de referents educatius com a conseqüència de l'emigració prematura a Europa.
6. Les expectatives personals que tenen són irrealistes, basades en els mitjans de comunicació o en les informacions dels mateixos companys, i pateixen una forta ruptura d'expectatives a causa de la tensió permanent entre la realització del seu projecte migratori i la condició de menor immigrant no acompanyat que els imposa la societat d'acollida.

7. Sovint troben dificultats en la seva adaptació i integració, desconeixen el medi en què es troben i la llengua del territori.
8. Pateixen situacions de desarrelament i soledat.
9. La família no és un element actiu en la planificació de la marxa del menor, tot i que sovint està d'acord amb la decisió.
10. Presenten una gran mobilitat geogràfica tant dins Espanya, ja que es traslladen d'una comunitat autònoma a una altra, com fins i tot dins la Unió Europea. L'opció per un lloc determinat depèn de la consecució dels objectius.

2. DEFINICIONS

Segons la descripció de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats (ACNUR) del 1997, els menors no acompanyats són:

Els infants i adolescents menors de 18 anys que es troben fora del seu país d'origen i estan separats d'ambdós pares o de la persona que per llei o costum els tengui a càrrec. Alguns d'aquests menors estan totalment sols mentre que altres conviuen amb altres familiars. Els menors no acompanyats poden haver sol·licitat asil per por de la persecució, de la manca de protecció davant violacions de drets humans, conflictes armats o greus disturbis al seu país d'origen. Alguns poden haver estat víctimes de tràfic o altre tipus d'explotació o poden haver viatjat a Europa fugint de situacions de pobresa severa. Molts d'aquests menors han viscut experiències terribles i han sobreviscut a circumstàncies d'extrema duresa.

Per a la Convenció sobre els Drets de l'Infant és menor "tot ésser humà menor de divuit anys d'edat, llevat que, en virtut de la llei

que li sigui aplicable, hagi assolit abans la majoria d'edat" (article 1).

Un factor que cal destacar d'aquests menors estrangers no acompanyats és el desemparament que pateixen. La Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, tracta de la desprotecció social del menor per referir-se a totes les situacions que perjudiquen el seu desenvolupament personal o social.

A la definició legal de la situació de desemparament s'inclouen dos aspectes:

- Omissió o exercici inadequat per part dels pares o tutors dels seus deures de protecció.
- Que el resultat sigui que el menor no tengui l'assistència moral i material necessària.

Per als menors estrangers declarats en situació de desemparament es deriven dues conseqüències:

- La tutela de l'Administració.
- La regularització de la seva situació legal en Espanya.

Diferents denominacions que s'empren per parlar d'aquets menors són: MINA (menors immigrants no acompanyats), MEINA (menors estrangers indocumentats no acompanyats) i MMNA (menors migrants no acompanyats).

3. VULNERABILITAT PSICOLÒGICA DELS MENORS MIGRANTS

El procés de migració representa una gran quantitat de canvis i de pèrdues personals (allunyament de la família, de la llar, dels amics i del país, canvi de situació laboral, canvi d'entorn cultural i religió). Moltes d'a-

questes situacions i dols són molt difícils d'afrontar per a qualsevol persona, però més encara per a un menor, ja que la seva personalitat encara no s'ha format i el repertori de conductes per afrontar el problema és menor.

La resposta d'estrès és una reacció automàtica i natural de l'organisme davant situacions que avaluem com a amenaçadores o desafidores. És, doncs, un procés d'interacció entre les demandes de l'entorn i la percepció que tenim de poder-les afrontar amb les nostres capacitats. Aquest tipus de resposta és necessària per poder-se adaptar als canvis continus que es produeixen en el medi. El problema es produeix quan aquesta situació d'estrès es fa més intensa i duradora en el temps, que és quan pot afectar l'adaptació de la persona a les seves circumstàncies de la vida diària (salut, estudis, feina, parella, família...). El grau d'estrès que pot assolir el menor immigrant en aquesta situació de canvis i pèrdues tan significatives pot superar les seves capacitats d'adaptació, tot i que fins aquest moment no hagi tingut problemes d'ajustament.

El dol és el procés de reorganització de la personalitat d'un individu quan s'allunya d'alguna persona o cosa, o la perd, a la qual estava vinculat o que era significativa dins la seva vida. Achotegui defineix set dols en la migració: la família i els amics, la llengua, la cultura, la terra, l'estatus social, el contacte amb el grup de pertinença i els riscos per a la integritat física.

La persona migrada s'enfronta a un sentiment de fracàs, de por i de soledat. Això genera un problema crònic que no ha patit mai fins que surt del seu país. Es tracta d'una condició de vulnerabilitat dins la salut mental que Achotegui denomina "síndrome de l'immigrant amb estrès crònic i múltiple" o "sín-

drome d'Ulisses". No es tracta d'una malaltia mental, ni amb aquest nom l'autor proposa *psiquiatritzar* l'experiència d'un alt nombre de persones migrades. Més bé al contrari, del que es tracta és de conèixer la simptomatologia que presenten com a conseqüència directa de la presència d'uns factors d'estrès que són els que defineixen la síndrome:

- Soledat. Produeix un gran patiment en la persona, especialment quan és difícil dur la família o visitar-la.
- Fracàs del projecte migratori. Quan la persona no pot accedir al mercat laboral i obtenir els papers o hi accedeix en forma d'explotació, apareixen molts sentiments de fracàs i desesperança.
- Lluita per la supervivència. Molts viuen en habitatges petits, en males condicions i patint amuntegament. També estan mal alimentats, tant pel que fa a la quantitat com a la qualitat. Tenen dificultats per reproduir el hàbitus alimentaris del seu país d'origen.
- Por. Tenen por de ser detinguts i expulsats del país, por de ser rebutjats, de rebre abusos, por de perills per la seva integritat (viatges perillosos, feines perilloses, màfies...). Com que molts d'aquests immigrants tenen vivències d'estrès, es reactiven les situacions de por patides anteriorment (per exemple, por de l'aigua si han vingut amb pastera).

La presència d'aquests factors d'estrès és més o menys rellevant en l'aparició del conjunt de símptomes, segons:

- El nombre de factors d'estrès que es donen en un cas concret. Els factors es potencien entre si.
- El temps en què es manté aquesta situació d'estrès és acumulatiu.
- La intensitat i la importància dels factors d'estrès.

- La percepció de no controlar els factors d'estrès.
- La manca de suport social.
- Presència d'altres factors d'estrès propis de la migració: canvi de llengua, de cultura, d'ambient, de família, d'amistats, de terra... Són factors d'estrès de gran importància, però que han quedat relegats a un segon pla per la importància dels factors d'estrès límits.
- Aparició de problemes de salut. Aquí es quan comença un vertader cicle viciós del qual és difícil sortir.

Les manifestacions més comunes d'aquesta condició de vulnerabilitat i que cal no confondre amb trastorns psiquiàtrics (trastorn depressiu, trastorn d'ansietat, trastorn adaptatiu, psicosi), ja que l'aplicació d'un tractament incorrecte donaria lloc a una altra font important d'estrès, són:

- Simptomatologia depressiva: tristesa (fràcàs, indefensió), plors, sentiments de culpa. Les idees de mort i els intents autolítics són més freqüents en menors no acompanyats a causa de la seva impulsivitat i dels moments de gran desesperació que viuen. Així i tot, generalment mantenen un bon nivell d'activitat amb unes intenses ganes de lluitar per sortir endavant i una autoestima adequada.
- Simptomatologia d'ansietat: tensió, nerviosisme, preocupacions, insomni. La irritabilitat és més freqüent en els adolescents, sobretot dins l'entorn de bandes juvenils.
- Simptomatologia somàtica: cefalees, fatiga, contractures musculars, mal d'esquena, mal a les articulacions, molèsties abdominals i toràciques.
- Simptomatologia confusional: problemes de memòria, atenció, desorientació espacial, desorientació temporal.
- Simptomatologia de tipus paranoide: sensació de ser perseguit, vigilat, controlat.

Moltes vegades aquests símptomes són interpretats per la persona migrada com a fets de màgia o bruixeria, com a càstigs per conductes del passat.

El patiment d'aquests símptomes és una condició de vulnerabilitat per a l'aparició posterior de trastorns de salut mental. És cabdal l'actuació dels serveis socials i dels de protecció de menors davant els factors d'estrès que generen aquesta "síndrome", per tal d'evitar-ne la cronificació i l'evolució cap a trastorns de salut mental més greus. El tractament d'aquesta situació és de caire preventiu i hi han de participar diferents agents socials (treballadors socials, educadors, pediatres, metges de família, psicòlegs, psiquiatres) i institucions.

4. MARC JURÍDIC

La Constitució espanyola recull en l'article 39.4 que "els infants gaudiran de la protecció prevista en els acords internacionals que vetlen pels seus drets" i, per tant, la persona estrangera menor d'edat no acompanyada té dret que se li respectin els drets i la dignitat que li són inherents, entre els quals destaquen els drets fonamentals i les llibertats públiques. Drets i llibertats que s'han d'interpretar d'acord amb la Declaració Universal dels Drets Humans i els tractats i acords internacionals que l'afectin (article 10 de la Constitució espanyola), especialment i per la matèria de què tractam, els referits a les persones menors d'edat.

Cal esmentar que aquesta regulació internacional ha avançat des que el menor era principalment considerat subjecte d'una assistència material fins que se l'ha reconegut com a subjecte actiu de drets que contribueixen a la seva formació i al seu desenvolupament integral com a persona que ha de participar

en la societat amb plenitud de drets, tal com disposa la Convenció sobre els Drets de l'Infant de 20 de novembre de 1989.

La Convenció constitueix el marc jurídic més eficaç d'aplicació perquè obliga els estats que l'han ratificada i, a més de recollir els valors i els principis de texts internacionals anteriors, assegura a la infància, tant en l'àmbit nacional com en l'internacional, les disposicions legals adients per fer efectius els seus drets, sense discriminació per raó d'origen nacional o per irregularitat administrativa. Per tant, el règim jurídic aplicable té un abast general que ha de fer prevaler sempre la realització efectiva de l'interès superior del menor (nacional o estranger) que actualment inspira l'actuació dels legisladors, dels jutges i de les institucions públiques en totes les accions i les resolucions que l'afecten.

4.1 Normativa aplicable

Aquesta protecció dels menors estrangers no acompanyats es disposa en nombrosos texts legals que cal esmentar, no només internacionals, sinó també estatals i autonòmics, que han anant recollint els principis i els valors en benefici dels menors i que, bàsicament, són els següents:

a) En l'àmbit internacional

- Declaració Universal dels Drets Humans de 10 de desembre de 1948, Assemblea General de Nacions Unides.
- Convenció sobre els Drets de l'Infant de 20 de novembre de 1989, Assemblea General de Nacions Unides, ratificada per Espanya el 30 de novembre de 1990.
- Conveni sobre competència de les autoritats i la llei aplicable en matèria de protecció de menors, fet a la Haia el 5 d'octubre de 1961 i ratificat per Espanya el 29 d'abril de 1987.

- Directrius de l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR) sobre com tractar les sol·licituds d'asil de menors no acompanyats, de febrer de 1997.

b) En l'àmbit comunitari

- Conveni europeu per a la protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals, de 4 de novembre de 1950.
- Resolució A 3-0172/1992 del Parlament Europeu per la qual s'aprova la Carta Europea dels Drets de l'Infant.
- Directiva 94/33 CE sobre la protecció dels joves en el treball.
- Recomanació 1286 del Consell d'Europa sobre una estratègia europea per als drets de l'infant, de 24 de gener de 1996.
- Resolució 97/C 221/03, de 30 de juny de 1997, del Consell d'Europa, sobre menors no acompanyats nacionals de tercers països.
- Carta de Drets Fonamentals de la Unió Europea, Niça, desembre de 2000.
- Tractat pel qual s'estableix una Constitució per a Europa, de 29 d'octubre de 2004.

c) En l'àmbit estatal

- Constitució espanyola, 27 de desembre de 1978.
- Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, de modificació parcial del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil.
- Disposicions del Codi civil referents a la situació de desemparament (article 172).
- Llei orgànica 5/2000, de 12 de gener, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.
- Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, modificada per

la Llei orgànica 8/2000, de 22 de desembre, i per la Llei 14/2003, de 20 de novembre.

- Llei 62/2003, de 30 de desembre, de mesures fiscals, administratives i de l'ordre social.
- Llei 5/1984, de 26 de març, reguladora del dret de l'asil i de la condició de refugiat, modificada per la Llei 9/1994, de 19 de maig.
- Reial decret 203/1995, de 10 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament d'aplicació de la Llei 5/1984.
- Reial decret 865/2001, de 20 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de reconeixement de l'estatut d'apàtrida.
- Reial decret 178/2003, de 14 de febrer, sobre l'entrada i permanència a Espanya de nacionals d'estats membres de la Unió Europea i d'altres estats part en l'Acord sobre l'Espai Econòmic Europeu.
- Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, pel qual s'aprova el Reglament d'execució de la Llei orgànica 4/2000.
- Instrucció 2/2001, de 28 de juny, de la Fiscalia General de l'Estat sobre la interpretació de l'article 35 de la Llei orgànica 4/2000.
- Instrucció 6/2004, de 26 de novembre, de la Fiscalia General de l'Estat sobre tractament jurídic dels menors estrangers immigrants no acompanyats.
- Circular 2/2006, de 27 de juliol, de la Fiscalia General de l'Estat sobre diversos aspectes relatius al règim dels estrangers a Espanya.

d) En l'àmbit autonòmic de les Illes Balears

- Llei orgànica 1/2007, de 28 de febrer, de reforma de l'Estatut d'autonomia de les Illes Balears.
- Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral de l'atenció i dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears.

- Decret 16/1997, de 30 de gener, pel qual es crea l'Oficina de Defensa dels Drets del Menor a la Comunitat Autònoma de les Illes Balears.

4.2 Règim jurídic aplicable

Atès aquest marc legislatiu, el menor estranger no acompanyat es troba afectat per dos tipus de normes ben diferenciades. Per una part, l'aplicació del règim de protecció social i jurídica relativa a la minoria d'edat i, per l'altra, el règim jurídic d'estrangeria.

a) Règim de protecció social i jurídica del menor d'edat estranger no acompanyat

Respecte a l'àmbit de protecció de la infància, la Llei orgànica 1/1996, de 15 de gener, de protecció jurídica del menor, de modificació parcial del Codi civil i de la Llei d'enjudiciament civil, ha representat un avenç important perquè estableix unes pautes d'actuació que fan presidir el desplegament normatiu en la matèria i la intervenció de les administracions públiques. Aquesta Llei no només reconeix uns drets, sinó que també regula els principis d'actuació en situacions de desprotecció social, que vincula els poders públics, les institucions relacionades amb els menors, els progenitors i familiars i la ciutadania en general.

En l'àmbit autonòmic, la Llei 17/2006, de 13 de novembre, integral de l'atenció i dels drets de la infància i l'adolescència de les Illes Balears, recull el conjunt de drets reconeguts en altres instruments, de caràcter internacional i estatal, als infants i adolescents, i estableix els principis que han de regir l'actuació les administracions públiques de les Illes Balears en matèria de promoció i protecció dels drets de les persones menors d'edat, guiades per l'interès superior del menor.

b) Règim jurídic d'estrangeria del menor d'edat estranger no acompanyat

Pel que fa a la condició de menor estranger, es preveu un tractament jurídic que inclou el règim general d'estrangeria, l'específic dels comunitaris o el d'asil i refugi.

El règim jurídic general d'estrangeria es disposa a la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, que no només regula els drets i les llibertats dels estrangers, sinó que també en garanteix i en promou la integració social a Espanya.

L'article 35 de la Llei regula de manera concreta la situació jurídica dels menors estrangers en situació de desemparament i estableix l'obligació d'atendre'ls i documentar-los per part de les autoritats competents, de conformitat amb les disposicions establertes en el Reglament d'aplicació de la Llei d'estrangeria.

Pel que fa als menors que no puguin ser documentats, és d'aplicació el Reial decret 865/2001, de 20 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de reconeixement de l'estatut d'apàtrida. I en el cas que la documentació del menor acreditat que és estranger comunitari o familiar de comunitari, s'aplica el Reial decret 178/2003, de 14 de febrer, sobre entrada i permanència a Espanya de nacionals d'estats membres de la Unió Europea i d'altres estats part en l'Acord sobre l'Espai Econòmic Europeu.

Així mateix, les persones menors d'edat també poden sol·licitar asil, per la qual cosa és aplicable la Llei 5/1984, de 25 de març, reguladora del dret d'asil i de la condició de refugiat, a més del seu Reglament, aprovat pel Reial decret 203/1995, de 10 de febrer, que en l'article 15.4 disposa que el tutor ha de ser present i representar el menor durant la tramitació de l'expedient d'asil.

4.3 Situació de desemparament dels menors estrangers no acompanyats

Com ja hem dit abans, un factor destacable dels menors estrangers és el desemparament que pateixen, i d'acord amb aquesta situació administrativa s'ha d'atendre els que arriben al nostre territori de manera adequada, sense incoar-se en cap cas un expedient sancionador per qualsevol dels motius establerts a la legislació d'estrangeria i, en particular, sense que siguin objecte d'una mesura d'expulsió o d'internament cautelar.

En aquesta situació, no és necessari que l'entitat pública competent en matèria de protecció de menors (consells insulars) hagi dictat formalment la resolució per la qual se n'aprecia el desemparament i n'assumeix la tutela per atendre'l de forma immediata, ja que en realitat aquesta es produeix tot d'una que es constata la desprotecció, de tal manera que un menor estranger només pot ser retornat al seu país d'origen sota uns requisits que li garanteixin protecció i seguretat, com veurem més endavant. Per motius idèntics, quan es documenta amb el permís de residència la legalitat de la situació del menor, els efectes d'aquesta es retrotrauen al moment en què el menor hagi estat posat a disposició dels serveis de protecció de menors, cosa que té lloc, com diem, en el moment en què es té coneixement de la situació de desprotecció.

En les intervencions dels casos de menors estrangers no acompanyats que arriben al nostre territori resulta imprescindible determinar-ne l'edat per garantir el seu dret a ser protegits, i el procediment que s'ha de seguir es disposa en l'article 35 de la Llei orgànica 4/2000 i es desplega en l'article 92 del seu Reglament, aprovat pel Reial decret 2393/2004.

En aquest procediment intervenen diverses administracions –l'estatal, l'autonòmica, la insular i la local– i també el ministeri fiscal, que té per missió vetlar pel respecte dels interessos i els drets del menor durant tot el procés de protecció administrativa. Això fa que sigui necessari assolir una bona col·laboració, coordinació i eficàcia per garantir els drets dels menors. Per aquest motiu se segueix el Protocol de menors estrangers no acompanyats, segons l'acord adoptat el 14 de novembre de 2005 pel grup de treball sobre intervenció amb menors estrangers a Espanya i la seva integració social de l'Observatori de la Infància, òrgan adscrit al Ministeri de Treball i Assumptes Socials (actualment adscrit al Ministeri d'Educació, Política Social i Esport).

D'acord amb els preceptes esmentats, en els casos en què els cossos i les forces de seguretat localitzin una persona estrangera indocumentada, respecte de la qual no pugui establir-se amb exactitud si és major o menor d'edat, ho posaran en coneixement del ministeri fiscal per determinar-ne la identitat i l'edat i comprovar-ne les circumstàncies personals i familiars.

Per determinar l'edat del menor hi han de col·laborar les institucions sanitàries corresponents que, amb caràcter prioritari, han de fer les proves necessàries, i si durant el procediment el menor necessita atenció immediata, les forces i els cossos de seguretat l'han de sol·licitar als serveis competents de protecció de menors.

El mètode que s'utilitza per determinar l'edat consisteix en unes proves osteomètriques amb radiografies de la mà i el canell. No obstant això i atès que aquestes proves mèdiques no permeten establir-la amb precisió, l'edat s'indica per aproximació i es presumeix que és la inferior de la forquilla que els serveis mèdics assenyalin.

Així mateix, els cossos i les forces de seguretat de l'Estat han d'adoptar les mesures tècniques necessàries per identificar els menors estrangers indocumentats amb la finalitat de conèixer les possibles referències que sobre ells hi pugui haver en alguna institució pública nacional o estrangera encarregada de la seva protecció, i aquestes dades no es poden utilitzar per a cap altra finalitat. Per a això, disposen del Registre de Menors Estrangers no Acompanyats.

Una vegada determinada l'edat, si es tracta d'un menor, el ministeri fiscal l'ha de posar a disposició de l'entitat pública competent en matèria de protecció de menors. Si el menor es troba sol al nostre territori, privat d'assistència moral o material d'una persona adulta que en sigui responsable, l'entitat pública n'ha de declarar el desemparament mitjançant una resolució administrativa, tal com estableixen l'article 172.1 del Codi civil, la Llei orgànica 1/1996 i la Llei 17/2006.

Cal esmentar també la Llei orgànica 5/2000, norma que recull els principis relatius a la protecció de la infància i les modificacions que s'havien produït en matèria de competència i procediment dels jutjats de menors i en el Codi penal, per als casos dels menors estrangers no acompanyats i indocumentats que siguin detinguts per haver participat en alguna infracció delictiva. Cal posar-los a disposició del jutge d'instrucció per esbrinar-ne l'edat. Una vegada determinada la minoria d'edat, s'han de proporcionar les mesures de protecció i assistència previstes i, en qualsevol cas, s'han d'aplicar les normes de la Llei orgànica 5/2000.

La normativa considera regular a tots els efectes la residència dels menors que siguin tutelats per l'Administració pública, la qual ha de presentar la sol·licitud del

permís davant la Delegació del Govern com a responsable de la concessió de l'autorització.

L'Administració general de l'Estat, d'acord amb el principi de reagrupació familiar del menor, després d'haver-lo escoltat i amb l'informe previ de l'entitat pública de protecció de menors, ha de resoldre el que sigui procedent sobre el retorn al seu país d'origen o al país on es trobin els seus familiars o, si no, sobre la seva permanència a Espanya mitjançant un procediment que inicia d'ofici la Delegació del Govern, atesa la seva competència en matèria d'immigració, emigració i estrangeria (article 149.1.2 de la Constitució). No obstant això, els serveis de protecció de menors dels consells insulars, per raó de la seva pròpia competència, han d'informar-ne prèviament l'autoritat governativa, la qual té l'obligació de posar en coneixement del ministeri fiscal totes les actuacions dutes a terme en el procediment de repatriació del menor.

En els casos de menors estrangers indocumentats i detinguts per una presumpta comissió d'una infracció delictiva, la repatriació queda condicionada a l'autorització judicial, atès que la sortida del menor estranger implica una renúncia a l'exercici a Espanya de l'ius puniendi, que únicament pot valorar i, si escau, autoritzar l'òrgan judicial, que d'acord amb la Llei orgànica 5/2000, és el titular del jutjat de menors competent, no l'autoritat governativa. En qualsevol cas, en l'expedient ha de constar la comunicació al ministeri fiscal.

Una vegada que hagin transcorregut nou mesos des que el menor s'hagi posat a disposició dels serveis competents de protecció de menors, a instància d'aquesta entitat pública i una vegada que s'hagi intentat la repatriació amb la seva família o al país d'o-

rigen, si aquesta no ha estat possible, se li concedeix el permís de residència, els efectes del qual es retrotrauen al moment en què el menor hagi estat posat a disposició dels serveis de protecció de menors. Així mateix, els menors estrangers tutelats poden adquirir la nacionalitat espanyola transcorreguts dos anys de tutela i un altre posterior de residència legal sense discontinuïtat en el temps.

Pel que fa a les persones menors d'edat refugiades, el document d'ACNUR sobre les polítiques i els procediments en el tractament amb menors no acompanyats sol·licitants d'asil recomana que la recerca dels pares o familiars comenci al més aviat possible i que per això es requereixin, si cal, els serveis de la Creu Roja, la Mitja Lluna Roja i el Comitè Internacional de la Creu Roja.

Finalment, esmentar que en les actuacions d'aquests procediments, s'ha d'orientar la intervenció d'acord amb el principi de reagrupació familiar i, especialment, amb el de l'interès superior del menor. Així, la repatriació només pot fer-se efectiva una vegada localitzada la família del menor o, si s'escau, els serveis de protecció de menors del seu país d'origen, tot verificant que no hi ha cap risc o perill per a la integritat del menor, ni de la seva persecució o la dels seus familiars.

5. ELS DRETS

La persona menor d'edat és subjecte de drets i no únicament de protecció, de tal manera que no tan sols s'han de tenir en compte les circumstàncies exteriors de les persones menors d'edat, sinó també la seva personalitat i maduresa, per promocionar i procurar el desenvolupament adequat de la seva personalitat.

5.1 Drets específics dels menors estrangers no acompanyats (drets de prestacions socials)

a) Dret a l'educació

Les persones menors de divuit anys, independentment de la seva situació jurídica, tenen dret a una educació bàsica, gratuïta i obligatòria i a l'accés públic al sistema de beques i ajudes. Si estan empadronats tenen dret a l'educació postobligatòria i a l'obtenció de la titulació corresponent. És important subratllar que el dret a l'educació conté l'obligació dels pares, guardadors i tutors d'escolaritzar les persones menors d'edat.

Es recull en l'article 28 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, en l'article 10.3 de la Llei orgànica de protecció jurídica del menor i en l'article 9 de la Llei orgànica sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya.

b) Dret a la protecció i promoció de la salut

L'article 24.1 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant estableix el dret que gaudeixin del més alt nivell possible de salut i a accedir als serveis pel tractament de malalties i de rehabilitació. L'apartat 2 insisteix que els estats han d'assegurar la prestació de l'assistència mèdica i l'atenció sanitària que siguin necessàries a tots els infants.

L'article 12.3 de la Llei orgànica sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya recull que els estrangers menors de divuit anys que es troben a Espanya tenen dret a l'assistència sanitària en les mateixes condicions que els espanyols.

c) Dret a beneficiar-se de qualsevol altre servei públic que els ofereixi l'Estat (administracions públiques)

Es recull en l'article 10.3 de Llei orgànica de protecció jurídica del menor, que disposa que els menors estrangers que es trobin en situació de risc sota la tutela o guarda de l'Administració pública competent, encara que no resideixin legalment a Espanya, tenen dret als serveis públics.

5.2 Drets generals dels menors estrangers no acompanyats

a) Dret a preservar la seva identitat i a la nacionalitat

Aquest dret implica no només el dret a tenir un nom, una nacionalitat i a conèixer la seva procedència, sinó que obliga els estats a utilitzar tots els mitjans que estiguin al seu abast perquè la persona menor d'edat no perdi aquesta identitat. Els menors tenen dret a mantenir contactes amb la seva cultura, religió i idioma. Es recull en els articles 7, 8 i 30 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant.

b) Dret a ser escoltats

Les persones menors d'edat tenen dret a ser escoltades i que la seva opinió es tinguï en compte quan tinguin suficient seny. Les limitacions al dret provinents del desenvolupament evolutiu dels menors s'han d'interpretar de manera restrictiva i s'han de pal·liar recorrent a procediments i a instruments d'interpretació més adequats a l'edat de la persona.

Es recull en l'article 12 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, en l'article 9 de

la Llei orgànica de protecció jurídica del menor i en article 17 de la Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors.

c) Dret a la defensa i al respecte a les garanties jurídiques en els procediments en els quals siguin part

Les persones menors d'edat tenen dret a la defensa amb els mitjans previstos en l'ordenament jurídic i en tots els procediments, tant administratius com judicials. El poden exercir per si mateixos, mitjançant representants legals, el ministeri fiscal o el defensor judicial, segons els casos. També tenen dret a les garanties establertes en els casos de detencions policials. La detenció ha de fer-se de la manera que menys els perjudiqui i s'ha de notificar a les autoritats consulars quan resideixi fora d'Espanya o quan ho demanin el menor o els seus representants legals.

Es recull en l'article 12 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, en l'article 9 de la Llei orgànica de protecció jurídica del menor i l'article 17 de la Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors.

d) Dret a ser informats dels seus drets i de les circumstàncies que els afecten

Les persones menors d'edat tenen dret a ser informades dels seus drets, verbalment o per escrit, en un idioma que entenguin i amb un llenguatge clar i senzill, adaptat al seu nivell i capacitats d'enteniment i, si s'escau, a les seves necessitats educatives especials. A més, han de poder accedir a la informació sobre el seu procediment i a altres qüestions del seu interès. Si han estat objecte d'una detenció tenen dret que els informin dels fets que se'ls imputen, de les raons de la seva detenció i dels drets que els assisteixen, tot en presència de l'advocat i de les persones que en

tenen encomanada la guarda o tutela i, si s'escau, del ministeri fiscal.

En el cas que el menor sigui ingressat a un centre dels que estableix Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors, ja sigui per complir una mesura imposada pel jutge en una sentència o ja sigui amb caràcter cautelar durant el procediment i en el moment de l'ingrés al centre, se li ha de facilitar, en un idioma que entengui, informació escrita sobre els seus drets i obligacions, el règim d'internament en què es troba, les qüestions d'organització general, les normes de funcionament del centre, les normes disciplinàries i els mitjans per formular queixes o recursos; si tenen dificultats per comprendre aquesta informació escrita, se'ls l'ha de transmetre per qualsevol altre mitjà adequat.

Es recull en l'article 17 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant i en els articles 17 i 58.1 de la Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors.

e) Dret a ser protegits contra qualsevol acció o omissió que pugui perjudicar-los

La protecció del menor és una obligació legal que correspon especialment als poders públics, que són els que han de garantir l'exercici dels seus drets. Les accions que desenvolupen els poders públics no poden en cap cas perjudicar-los, per la qual cosa no poden ser objecte de sancions o mesures, com ara l'internament previst amb relació a l'incompliment de la normativa d'estrangeria.

Es recull en els articles 9 i 20 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant i en els articles 11 i 12 de la Llei orgànica de protecció jurídica dels menors.

f) Dret a tenir documentació que els autoritzi a residir a l'Estat

Els menors estrangers que estan tutelats per una administració tenen dret a l'autorització de residència. Aquest dret es deriva de l'anterior, que obliga els estats a protegir les persones menors d'edat, i en cap cas a perjudicar-los

Es recull en l'article 10.4 de la Llei orgànica de protecció jurídica del menor i en l'article 35.4 de la Llei orgànica sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya.

g) Dret que les mesures que els afecten tinguin un caràcter educatiu

Les mesures que s'adopten amb relació a menors, tant en situació de desprotecció com en matèria de responsabilitat penal, han de tenir caràcter educatiu.

Es recull en l'article 2 de la Llei orgànica de protecció jurídica del menor i en els articles 7, 54.3 i 56 de la Llei orgànica de responsabilitat penal dels menors.

6. CONSIDERACIONS FINALS

La migració dels menors sembla que no respon només a problemes econòmics greus en el país d'origen. En la conducta migratòria pareix que hi intervé una raó psicològica fonamentada sobre una sobrevaloració de l'emigració com a únic horitzó personal de vida. Cal remarcar la importància de la intervenció preventiva dels serveis socials i dels de protecció de menors per reconèixer i valorar els factors d'estrès psicosocials que han d'afrontar i intervenir-hi. Aquests factors d'estrès es veuen potenciats per la manca d'oportunitats d'aprenentatge d'habilitats

d'afrontament i la immaduresa de la seva personalitat, que encara està en procés de formació.

Cal considerar la immigració un fenomen social natural que sempre ha existit, un fenomen que s'ha d'afrontar amb criteris flexibles i generosos, però sobretot respectuosos amb els drets humans i evitar considerar-lo una amenaça o un problema.

El dret internacional de drets humans ha avançat en les disposicions que garanteixen els drets de les persones menors d'edat estrangeres no acompanyades.

Les observacions finals del Comitè dels Drets de l'Infant (24 d'octubre de 1994) recomanaren al Govern espanyol que adoptàs totes les mesures necessàries per garantir als infants i als adolescents refugiats, als que sol·liciten asil i als no acompanyats el gaudi dels drets reconeguts a la Convenció sobre els Drets de l'Infant.

Espanya ha regulat el dret d'estrangeria i la protecció jurídica del menor, matèries ineludiblement relacionades en el cas dels menors estrangers no acompanyats i que, en qualsevol cas, han de ser interpretades d'acord amb el principi de l'interès superior del menor, i és imprescindible complir les lleis i els convenis tant internacionals com nacionals.

Els menors migrants han de ser considerats persones subjectes de drets i també menors desamparats necessitats de protecció, i les actuacions de les distintes administracions públiques –estatal, autonòmica, insular i local– han d'estar presidides pels principis de col·laboració, coordinació i eficàcia, precisament com a garantia per complir-les.

De la mateixa manera, la repatriació o retorn dels menors estrangers no acompanyats al

seu país d'origen s'ha de fer amb totes les garanties socials i jurídiques que hi ha a l'abast dels poders públics.

En darrer lloc, és necessari dur a terme un acolliment digne que afavoreixi la integració dels menors i treballar en la millora de la

situació general dels infants i els joves, tant en el sistema de protecció i educació com en el sistema laboral. Cal invertir en polítiques preventives no agressives i no impositives alhora que es respecten els drets dels menors migrants.

Referències bibliogràfiques

ACHOTEGUI, J. "Los duelos de la migración: una perspectiva psicopatológica y psicosocial", dins PERDIGUERO E.; COMELLES, J. M (edit.). *Medicina y cultura. Estudios entre la antropología y la medicina*. Barcelona: Bellaterra, 2000.

— *La depresión en los inmigrantes. Una perspectiva transcultural*. Barcelona: Mayo, 2002.

— "Emigrar en situación extrema. El síndrome del inmigrante con estrés crónico y múltiple (Síndrome de Ulises)", dins *Revista Norte de Salud Mental*, volum V, núm. 21, 2005.

AGUELO NAVARRO, P.; ÁLVAREZ RODRÍGUEZ, A. *Normativa comentada sobre Derecho de Extranjería*. Valladolid: Lex Nova, 2001.

Informe sobre asistencia jurídica a los extranjeros en España. Madrid: Defensor del Pueblo, 2005.

FÁBREGA RUIZ, C. F. *Protección jurídica del menor inmigrante*. Madrid: Colex, 2001.

Diversos autors. *Rutas de pequeños sueños. Los menores migrantes no acompañados en Europa*. Barcelona: Fundació Pere Tarrès, 2005.

GALLEGO OBIETA, V. et. al. *La integración social de los menores inmigrantes no acompañados: Nuevos retos en la Comunidad de Madrid*. Document en PDF.

LÁZARO GONZÁLEZ, I. *Los menores en el derecho español*. Madrid: Tecnos, 2002.

"Carta de Servicios de los Centros de Acogida a Refugiados (C.A.R.)". Ministerio de Trabajo e Inmigración, Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración. Document en PDF.

"Informe sobre la situación de los menores no acompañados en España", Save the Children, 2004, <<http://www.savethechildren.es>>.

Reagrupació familiar i immigració marroquina al municipi de Manacor.

Els processos de reagrupació familiar com a instrument per planificar la intervenció social en l'àmbit local

Miquel Àngel Oliver Perelló

Treballador social especialitzat en migracions i professor associat del Departament de Treball Social de la UIB

Índex de continguts

1. INTRODUCCIÓ
2. LA IMMIGRACIÓ MARROQUINA COM A PROCÉS I LES SEVES CARACTERÍSTIQUES GENERALS A ESPANYA
3. EL FENOMEN MIGRATORI A MANACOR. IMPORTÀNCIA DE LES XARXES MIGRATÒRIES
  - 3.1. FET MIGRATORI A MANACOR. LA IMMIGRACIÓ MARROQUINA
  - 3.2. TEORIA DE LES XARXES MIGRATÒRIES
4. FET MIGRATORI I REAGRUPACIÓ FAMILIAR. EVOLUCIÓ DEL DRET I DEL PROCEDIMENT EN LA REAGRUPACIÓ FAMILIAR
  - 4.1. EL DRET DE REAGRUPACIÓ FAMILIAR: EVOLUCIÓ
  - 4.2. EL PROCEDIMENT EN LA REAGRUPACIÓ FAMILIAR
5. EL COL·LECTIU MARROQUÍ EN ELS PROCESSOS DE RF DEL MUNICIPI DE MANACOR
  - 5.1. ÀREES DE PROCEDÈNCIA DE LES FAMÍLIES MARROQUINES
  - 5.2. TEMPS DE RESIDÈNCIA AL MUNICIPI DELS SOL·LICITANTS DE RF
  - 5.3. RÈGIM DE TINENÇA DE L'HABITATGE DELS SOL·LICITANTS DE RF
6. PERFIL DE LA DONA MARROQUINA AL MUNICIPI DE MANACOR
  - 6.1. DONA MARROQUINA I EDUCACIÓ
  - 6.2. DONA I FEINA: SITUACIÓ DE LA DONA MARROQUINA EN RELACIÓ A L'ÀMBIT LABORAL
  - 6.3. DONA I TRADICIÓ: EL ROL DE LA DONA MARROQUINA EN LA SOCIETAT
7. SITUACIONS DE NECESSITAT DEL COL·LECTIU MARROQUÍ AL MUNICIPI DE MANACOR
8. CONSIDERACIONS EN RELACIÓ AMB LA INTERVENCIÓ SOCIAL AMB EL COL·LECTIU MARROQUÍ
  - 8.1. LA DONA COM A OBJECTIU PRIORITARI DE LA INTERVENCIÓ SOCIAL AMB LES FAMÍLIES MARROQUINES
9. BIBLIOGRAFIA

Resum: L'article "Reagrupació familiar i immigració marroquina al municipi de Manacor. Els processos de reagrupació familiar com a instrument per a la planificació de la intervenció social en l'àmbit local" vol destacar la importància que els processos de

reagrupació familiar suposen pels municipis a causa del volum creixent de persones que arriben als llocs de destí a través d'aquests, i els reptes que l'arribada de persones des dels seus llocs d'origen suposa per a l'administració local, que a la vegada participa dels processos de reagrupació familiar.

Des de l'anàlisi de la població marroquina que participa dels processos esmentats al municipi de Manacor, i de les necessitats socials d'aquest col·lectiu en concret, es realitzen algunes consideracions al voltant de la intervenció social, amb atenció especial a la dona marroquina com a objecte prioritari de la intervenció, i des de la consideració d'aquesta com a element indispensable en els processos d'integració.

Paraules clau: reagrupació familiar, immigració marroquina, xarxes migratòries, intervenció social.

1. Introducció

A través de l'anàlisi de dades que ofereixen els processos de reagrupació familiar (d'ara endavant, RF), que tenen lloc al municipi de Manacor, aquesta investigació tracta d'aprofundir en el coneixement del col·lectiu marroquí que de manera important està arribant al municipi a través d'aquests processos, i especialment pretén conèixer alguns trets característics de les dones marroquines que hi participen, ja que parteix del fet de situar-les com a element essencial en relació amb els processos d'integració del col·lectiu marroquí al municipi de destí. La informació obtinguda sobre la població marroquina assentada a Manacor, i especialment sobre les dones pertanyents al col·lectiu, es complementa amb dades sobre les situacions de necessitat detectades

entre les famílies marroquines del municipi, el que dona la possibilitat de fer algunes consideracions al voltant de la intervenció social adreçada al col·lectiu marroquí.

D'altra banda, la delegació progressiva de responsabilitats a l'administració local amb relació al fet migratori, i concretament amb relació als processos de RF, és valorada de manera molt positiva ja que si per realitzar determinades tasques d'aquests processos els ajuntaments disposen dels recursos adients, la informació i coneixements que aquests proporcionen als professionals poden resultar molt útils pel que fa a la planificació i al disseny d'accions dirigides al col·lectiu, i possibiliten que aquestes s'adeqüin a les necessitats reals i també a les capacitats de les persones a qui es dirigeixen.

Cal destacar, per acabar, que amb relació al col·lectiu marroquí que participa dels processos de RF que tenen lloc al municipi, la investigació es realitza a partir de l'estudi de dos grups: d'una part, els sol·licitants de RF, i d'una altra, les dones marroquines arribades a través d'aquests processos.

2. La immigració marroquina com a procés i les seves característiques generals a Espanya

L'emigració marroquina a l'estranger ha passat d'una etapa inicial que es limitava a uns focus concrets, a una emigració que, de manera general, s'ha estès pel conjunt del territori. En el cas de l'emigració marroquina cap a Espanya, d'altra banda recent, destaquen tres regions concretes: El Rif oriental, el Marroc Atlàntic i la península tingitana.

Malgrat el veïnatge entre el Marroc i Espanya i el que representen les xifres refe-

rides als immigrants marroquins al nostre país en relació amb la resta de col·lectius estrangers, la presència de ciutadans marroquins a Espanya va ser nul·la durant segles. Ni tan sols el fet que milers de marroquins assentats a Europa creuessin anualment el nostre territori durant el període estival camí del Marroc, va suposar que Espanya es convertís en destinació preferida pels marroquins fins pràcticament els anys setanta amb l'enlairament econòmic d'algunes regions espanyoles.

Es produeix a partir d'aquest moment un creixement estable però continuat de la colònia marroquina amb etapes de creixement espectacular com la produïda a partir de la regularització de 1985, que arriba al màxim exponent el 1991, moment en què es produeix la implantació del visat. Els processos de regularització successius, els naixements a Espanya i les reagrupacions familiars, expliquen l'important creixement del col·lectiu fins a l'actualitat.

Algunes dades assenyalen la població marroquina resident a Espanya com a eminentment masculina, amb equilibri de sexes entre els menors, amb un nivell important d'analfabetisme –especialment accentuat entre les dones–, i amb una concentració molt important a grans ciutats com Madrid i Barcelona, a més de destacar-se la presència en municipis de menor mida com El Ejido, Cartagena o Terrassa. Amb relació al mercat de treball, una característica important del col·lectiu és la diferència existent entre sexes que situa els homes amb una taxa d'activitat del 93% i les dones amb una taxa no superior al 40%. Finalment, una altra característica important de la colònia marroquina a Espanya és la importància del seu moviment associatiu, especialment si el comparem amb el d'altres col·lectius estrangers existents al nostre país.

3. El fenomen migratori a Manacor. Importància de les xarxes migratòries

3.1. Fet migratori a Manacor. La immigració marroquina

La incorporació constant de persones estrangeres al municipi de Manacor està motivada tant per la bonança econòmica i les expectatives de trobar feina mantingudes durant els darrers anys, com per la importància de les xarxes migratòries, representades a través dels immigrants ja establerts al territori. Aquesta incorporació de noves famílies al lloc de destinació des d'origens molt diversos, comporta un repte molt important per al conjunt de la societat. La pluralitat i diversitat dels llocs de procedència que conflueixen en un mateix espai ha posat de manifest diferències importants en aspectes com la cultura, l'idioma, els costums i les tradicions, l'alimentació, el concepte de família i l'ús d'espais públics.

Els recursos sanitaris, educatius, socials, laborals, del mercat de l'habitatge, etc., han trobat dificultats per treballar i trobar solucions a les problemàtiques que en ocasions es presenten, tant per l'elevat nombre de persones i l'acceleració en el procés d'arribada d'aquestes, com per les dificultats específiques presents en relació amb alguns col·lectius, com succeeix amb aquells grups que presenten majors dificultats idiomàtiques i diferències importants d'àmbit cultural i religiós, entre d'altres.

El maig de 2008, el municipi de Manacor disposa de 41.407 habitants amb un percentatge de població estrangera d'un 22'5% sobre la població total del municipi. Concretament, el nombre d'estrangers censats en el padró municipal de Manacor és de 9.337 persones, de 78 nacionalitats diferents, i amb un col·lectiu majoritari format pels nacionals del Marroc de

2.978 membres, que representen el 32% del total d'estrangers de la localitat. L'important pes d'aquest col·lectiu al municipi s'aprecia en major mesura si en comparem el volum amb el d'altres col·lectius d'estrangers numèricament importants que s'hi troben presents: el segon col·lectiu en importància numèrica per exemple, és l'alemany, amb 1.710 membres (un 18,3% del total d'estrangers), mentre que del col·lectiu d'estrangers no comunitaris, el segon major col·lectiu rere el marroquí és l'equatorià format per 729 persones (un 7,8% del total d'estrangers), i el colombià, que el formen 468 membres (un 5% del total d'estrangers).

A més de representar els marroquins en el municipi un nombre significatiu, com ja s'ha assenyalat, les dificultats idiomàtiques presents en la majoria dels casos, la presència d'alguns estereotips entre la població autòctona, el desconeixement general de les particularitats dels diferents col·lectius estrangers en general i del marroquí en particular, la possible no adequació d'alguns dels recursos existents, i finalment, les dificultats per a la inte-

gració representades a través de la mateixa normativa d'estrangeria, conformen elements que dificulten la integració del col·lectiu marroquí, fent a més que aquest constitueixi objecte de preocupació i protagonisme involuntari en els debats dels professionals sobre la integració dels estrangers en l'àmbit local.

Una característica important del col·lectiu marroquí resident en el municipi és que molts provenen del nord del Marroc, i destaca en molts de casos el seu origen rural i es dona la presència de nombroses persones sense alfabetitzar en el seu propi idioma o amb nivells educatius molt baixos. Entre les famílies marroquines destaca també la presència de moltes persones joves, parelles recents i també famílies amb un nombre important de fills. El desconeixement de l'idioma espanyol és present en molts dels casos, i molt especialment en el cas de les dones. En el cas dels homes, la majoria desenvolupa treballs d'escassa o nul·la qualificació amb nivell salarial baix, mentre que en el cas de les dones el nivell d'ocupació és pràcticament nul.

TAULA 1. Presència dels diferents col·lectius d'estrangers al municipi de Manacor

País	Nombre de residents	Percentatge respecte del total d'estrangers
MARROC	2.978	31,9%
ALEMANYA	1.710	18,3%
EQUADOR	729	7,8%
COLÒMBIA	468	5,1%
ARGENTINA	529	5,6%
URUGUAI	325	3,4%
ITALIA	305	3,3%
REGNE UNIT	277	2,9%
BRASIL	263	2,8%
XILE	43	0,5%
FRANÇA	129	1,4%
ROMANIA	155	1,6%
REPUBLICA DOMINICANA	88	0,9%
VENEÇUELA	94	1,0%
CUBA	72	0,8%
BOLÍVIA	195	2,1%
BULGÀRIA	75	0,8%
XINA	155	1,7%
PAKISTAN	34	0,4%
PERU	41	0,4%
ALTRES NACIONALITATS (COMUNITARIS)	301	3,2%
ALTRES NACIONALITATS (NO COMUNITARIS)	254	2,7%
TOTAL D'ESTRANGERS	9.337	100,0%

Font: Padró municipal de l'Ajuntament de Manacor de maig de 2008.

3. 2. Teoria de les xarxes migratòries

L'eficàcia de les xarxes migratòries suposa que grups de persones es traslladen des de les mateixes províncies o fins i tot des dels mateixos municipis de les àrees d'origen, a regions o municipis concrets en les àrees de destí.

Conèixer el paper que exerceixen les xarxes migratòries en els processos migratoris i concretament en els municipis de destí ha d'ajudar a entendre la continuïtat dels fluxos migratoris i les expectatives de creixement i consolidació del col·lectiu al territori. Podem recordar en aquest sentit que aquestes xarxes, una vegada constituïdes, es perpetuen amb una certa independència fins i tot de les condicions –econòmiques, entre d'altres–, de la societat receptora. Això suposa afirmar que, encara que les condicions econòmiques o d'ocupació en la societat de destí empitjorin, com pareix ser el moment actual, el procés migratori no es detindrà –tot i que probablement en les condicions actuals, s'alenteixi–, perquè la xarxa migratòria el potencia.

Al municipi de Manacor, l'elevat percentatge de població marroquina procedent d'àrees geogràfiques concretes del Marroc, més o menys properes unes a les altres, ha anat consolidant una xarxa migratòria que permet preveure una consolidació del col·lectiu amb tendència a l'increment progressiu, tot i que potser de manera moderada els anys vinents. L'elevat nombre de processos de RF que s'han produït anualment permeten, fonamentalment en relació amb aquest col·lectiu, l'arribada de dones procedents majoritàriament del nord del país.

Aquests processos migratoris posen de manifest les notables diferències que existeixen entre origen i destí entre els sistemes educa-

tiu, sanitari, de serveis socials, de funcionament i competències de les diferents administracions, etc., i que comporten la necessitat d'adoptar mesures i actuacions específiques en destí que contemplin la situació particular de les famílies nouvingudes i que siguin capaços d'adaptar-s'hi.

4. Fet migratori i reagrupació familiar. Evolució del dret i del procediment en la reagrupació familiar

Si els marroquins són el col·lectiu estranger majoritari al municipi, representen també el percentatge més alt del total de residents en el municipi com a sol·licitants de RF. Concretament, d'un total de 89 sol·licituds de RF corresponents a l'any 2006, 53 corresponen a sol·licitants originaris de Marroc, el que representa un 59,5% del total de sol·licituds.

El procés de RF constitueix actualment una de les vies més importants d'entrada (regular) de població immigrant al nostre país, i s'hi evidencien els reptes que l'impacte migratori representa per a les distintes administracions, així com per al conjunt de la societat.

Dels nombrosos estudis existents en relació amb la immigració i els col·lectius estrangers, molt pocs són els que centren exclusivament l'objecte d'estudi en els processos de RF. La importància de realitzar estudis a nivell d'àmbit local que parteixin de la informació que aporten els processos de reagrupació familiar al territori, consisteix que, a partir del volum que aquest procés representa, i el que és més important, del coneixement de les característiques de la població que arriba al municipi a través d'aquests processos, l'administració local pot disposar d'una eina molt útil per planificar i dissenyar recursos

adequats a les característiques dels destinataris, i en definitiva, per respondre eficaçment a les exigències i reptes que el procés d'integració social d'aquests en l'àmbit municipal comporta. Facilita poder identificar de manera general, possibles necessitats a curt i mitjà termini dels sectors de població que arriben per primera vegada a la localitat des dels llocs d'origen, i dissenyar amb això eines eficaces i adequades als diferents col·lectius.

4.1. El dret de reagrupació familiar: Evolució

Es parla de RF quan els familiars més pròxims, residents en un país diferent, es reuneixen amb la persona resident en un país estranger, en condicions més favorables que altres estrangers. Si recorrem al Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, el terme reagrupar significa: "agrupar de nou o de manera diferent el que ja va estar agrupat", la qual cosa suposa que s'agrupa de nou la família que va estar ja agrupada al país d'origen.

A través del procés de RF, els estrangers residents legals a Espanya –sota determinades condicions en relació amb el sol·licitant com les referides a l'autorització de residència, a la disponibilitat d'allotjament adequat i a la disponibilitat de mitjans econòmics– poden sol·licitar que es reuneixin amb ells al país de destí determinats familiars, com són el cònjuge, els fills menors de 18 anys i els ascendents del sol·licitant o del seu cònjuge, que estiguin a càrrec seu i existeixin raons que justifiquin la necessitat d'autoritzar-ne la residència a Espanya.

Malgrat que els estats receptors d'immigrants s'han resistit en general a reconèixer el dret de la RF a causa dels temors que experimenten en aquest àmbit –ja que es considera l'emigració familiar com una emigració

d'assentament–, tenint en consideració la normativa desenvolupada en l'àmbit internacional, i molt especialment la Convenció sobre els drets del nen, així com altres instruments internacionals universals en matèria de drets humans, els diferents governs tracten de conciliar el dret de viure en família dels immigrants amb la sobirania nacional del país receptor.

En qualsevol cas, cal destacar l'evolució del dret de la RF que pot observar-se a través dels diferents canvis que la normativa d'estrangeria ha anat contemplant. De fet, en la primera llei espanyola d'estrangeria de 1985, no hi havia un reconeixement del dret de la RF, encara que sí que ho fa el Reglament d'execució de la mateixa, concretament, el Reial Decret 1119/1986, de 26 de maig de 1986, i si bé són alguns els juristes que proclamen que el sistema espanyol d'estrangeria s'ha mostrat històricament reticent a proclamar el dret de la RF, actualment existeixen pocs dubtes sobre el dret que gaudeixen els estrangers residents a Espanya de reunir-se amb la família al país d'acollida.

En el cas d'Espanya, el dret de la RF es posa per primera vegada de manifest el 1996 amb el Reglament d'execució de la Llei orgànica d'estrangeria de l'any 1985, encara que l'anàlisi que l'àmbit jurídic realitza exposa que en realitat aquest dret és més aviat concebut com una modalitat de visat. S'hi dicten instruccions generals i de procediment sobre la tramitació de visats per a la reagrupació de familiars d'estrangers no nacionals dels estats membres de la Unió Europea.

A través del Reial decret 155/1996, de 2 de febrer, Reglament d'execució de la Llei orgànica d'estrangeria 7/1985, Espanya assumeix el compromís amb els estats membre de la UE en relació amb l'harmonització de polítiques en l'àmbit de la RF. La RF es regula a fi

de permetre que el dret dels estrangers residents de viure en família n'inclogui el cònjuge i els fills, i considera que amb això s'afavoreix l'arrelament de l'estranger al país d'acollida.

El règim vigent de la regulació de la RF es conté als articles 16 i 17 de la Llei orgànica 4/2000 (que no ha estat modificada per la Llei orgànica 8/2000), i la Llei orgànica 14/2003, amb èmfasi especial en els tres apartats de l'article 16, així com en els apartats de l'article 17, algun dels quals ha estat modificat amb el nou desenvolupament legislatiu dut a terme a través de la Llei orgànica 14/2003, com també ha succeït amb alguns apartats de l'article 18 i 19.

El que resulta evident, d'altra banda, és que la RF s'ha anat confirmant els darrers anys com una via numèricament important d'entrada de nous estrangers a Espanya i en el cas concret del col·lectiu marroquí, aquest explota al màxim els processos de RF a causa de les dificultats que té per accedir per altres vies al nostre país.

4.2. El procediment en la reagrupació familiar

L'estranger en l'exercici del dret de RF ha de realitzar personalment la sol·licitud d'autorització de residència temporal a favor dels familiars per reagrupar. La sol·licitud pot presentar-la l'estranger amb autorització per residir a Espanya durant un any, i ha de tenir sol·licitada l'autorització per residir-hi almenys, un altre any.

Entre d'altres, s'ha de presentar la documentació acreditativa dels vincles familiars, edat, dependència legal i econòmica, còpia de l'autorització de residència i feina ja renovada o el resguard de sol·licitud de renovació corresponent, declaració jurada que no resi-

deix amb el reagrupant un altre cònjuge a Espanya, recursos econòmics disponibles i estables suficients per atendre les necessitats dels familiars per reagrupar, i finalment, disponibilitat d'habitatge adequat per part del reagrupant per atendre les necessitats dels familiars per reagrupar.

El termini de notificació de la resolució adoptada per part de l'organisme competent amb relació a la concessió d'autorització de residència temporal per RF és de 45 dies. A partir d'aquell moment el familiar o familiars objecte de RF disposen de dos mesos per sol·licitar el visat corresponent a l'oficina consular que correspongui al lloc on resideixen, acompanyada de documents com el pasaport, el certificat d'antecedents penals, una còpia de la comunicació al reagrupant de concessió d'autorització de residència temporal per RF, acreditació dels vincles familiars, etc. En el termini de dos mesos ha d'esperar-se resposta per part de l'oficina consular i a partir d'aquest moment l'interessat recollirà personalment el visat que li permetrà entrar a Espanya perquè, en el termini d'un mes des que aquesta entrada s'hagi produït, sol·liciti personalment la targeta d'identitat de l'estranger.

Amb els canvis normatius derivats de la Llei orgànica 4/2000, d'11 de gener, sobre drets i llibertats dels estrangers a Espanya i la seva integració social, i el seu Reglament d'aplicació, Reial decret 2393/2004, de 30 de desembre, a través del qual i mitjançant els articles 42.2 e i 45.2 b, s'atribueix a les corporacions locals la competència dels informes de disponibilitat d'habitatge adequat en la tramitació dels expedients per als procediments de RF –així com per als informes relatius a l'arrelament social per a persones originàries de països no comunitaris–, i s'obre així la possibilitat a l'administració local de tenir un major coneixement sobre les famílies immi-

grants que arriben al municipi a través d'aquests processos, així com dels sol·licitants (familiar reagrupant).

5. El col·lectiu marroquí en els processos de RF del municipi

El col·lectiu marroquí representa actualment gairebé un 60% del total dels processos de RF que es produeixen al municipi entre el conjunt de la població estrangera. Les dades obtingudes de la població marroquina arribada a través dels processos de RF, especialment en el cas de les dones reagrupades amb els seus marits, permet constatar que es tracta d'una població jove o molt jove, tenint en compte que un 40% dels casos observats no té més de 22 anys, més del 85% dels casos no superen els 26 anys, i cap cas dels estudiats no supera els 30 anys d'edat. Amb aquestes dades que reflecteixen el caràcter jove del col·lectiu, es pot preveure que una vegada reagrupada la parella en destí, tinguin fills que naixeran al municipi i que poden contribuir que la família –i el col·lectiu marroquí– s'hi estabilitzi i s'hi assenti. És per tant previsible un creixement estable i continuat de la població marroquina al municipi, i destacat en relació amb altres col·lectius estrangers.

TAULA 2. Percentatge de població marroquina en els processos de RF

TOTAL D'EXPEDIENTS DE RF	Sol·licitants originaris del Marroc	Sol·licitants de la resta de col·lectius estrangers
89	53	36
100%	59'5 %	40'5 %

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

TAULA 3. Edat de les dones marroquines objectes de RF (cònjuge del sol·licitant)

EDAT	18 - 22 anys	23 - 26 anys	27 - 30 anys	TOTAL
Nombre de dones	6	7	2	15
Percentatge	40,0%	46,7%	13,3%	100,0%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

En analitzar les diferències per sexe, entre els originaris del Marroc sol·licitants de RF,

poden destacar-se aquests aspectes:

Si bé més de tres quartes parts dels sol·licitants de RF del col·lectiu marroquí són homes, adquireix consideració especial el percentatge de gairebé un 20% de sol·licitants que són dones, i que explica fonamentalment que encara que, potser de manera més lenta que en relació amb altres col·lectius, la feminització progressiva del fenomen migratori pot constatar-se també entre el col·lectiu marroquí. La presència de dones marroquines –com a sol·licitants de RF en un percentatge que comença a ser significatiu– representa, per les característiques i exigències de la normativa en els processos de RF, el percentatge de dones que realitzen totes activitats laborals continuades en la societat de destí que els permet acreditar ingressos suficients i gràcies a les quals es produirà l'arribada a Espanya dels seus cònjuges masculins.

La feminització del flux marroquí pot veure's potenciat si gradualment es continuen produint alguns canvis necessaris en la societat marroquina, a la qual cosa contribuirà de manera important que es continuïn mantenint determinades condicions en destí, com per exemple, les que faciliten la feina de les dones, com succeeix en el cas del municipi de Manacor.

Pel que fa al nombre de familiars per reagrupar, els homes reagrupen un major nombre de familiars que les dones (2,9 per 1,1, de mitjana), i això respon fonamentalment que els homes, en iniciar el procés migratori, han deixat al Marroc

la dona i els fills, i per tant, quan inicien el procés de RF, porten els membres de la família a

residir amb ell, mentre que les dones marroquines no emigren deixant fills al país d'origen, contràriament al que succeeix amb altres col·lectius emigrants com és el cas d'alguns grups llatinoamericans. Les dones marroquines del municipi, d'altra banda, exerceixen en menor mesura el paper de mantenidores principals de la família, si bé això no vol dir que no enviïn diners als pares que resideixen al Marroc o als germans menors perquè puguin estudiar, etc.

Per això, amb relació al cicle familiar dels sol·licitants cal destacar que la majoria dels

homes tenia ja formada la seva pròpia "família de procreació", en el moment d'emigrar mentre que això no succeeix en el cas de les dones. Els casos de les dones estudiades reagrupen majoritàriament només el cònjuge –només un cas de tot els observats reagrupa just un familiar, que és el marit de la sol·licitant–, i en els altres casos, els familiars per reagrupar són els pares. Destaca per tant l'absència en l'emigració de dones amb càrregues familiars.

Un altre aspecte que cal tenir en compte és l'edat dels fills que arriben a través d'aquests

TAULA 4 . Sol·licitants de RF del col·lectiu marroquí per sexes

RF DEL COL·LECTIU MARROQUÍ	SOL·LICITANTS EN DESTÍ (HOMES)	SOL·LICITANTS EN DESTÍ (DONES)
Nombre	53	43
Percentatge	100%	81,20%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

TAULA 5. Característiques de la població marroquina sol·licitant de RF

EDAT	Homes	Dones
18-25 anys	2	3
26-35 anys	4	2
36-45 anys	6	2
Mitjana d'edat	34,67 anys	27,7 anys
TEMPS DE RESIDÈNCIA AL MUNICIPI	Homes	Dones
0-2 anys	2	3
3-5 anys	3	4
6-8 anys	6	-
9-10 anys	1	-
Mitjana d'anys de residència	5,75	3
ACTIVITAT LABORAL	Homes	Dones
Construcció	100%	-
Serveis	-	85,70%
Servei domèstic	-	14,30%
NOMBRE DE FAMILIARS PER REAGRUPAR	Homes	Dones
1	4	6
2 a 3	3	1
4 a 5	4	-
Més de 5	1	-
Mitjana de familiars per reagrupar	2,9	1,14
NIVELL DE PARENTIU DELS FAMILIARS PER REAGRUPAR	Homes	Dones
Cònjuge	91,67%	85,70%
Fills	66,67%	-
Ascendents	8,33%	14,29%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

TAULA 6. Edat dels fills arribats a través de la RF

EDATS	Nombre de fills	%
0-2 anys	5	21,70%
3-5 anys	5	21,70%
6-8 anys	3	13%
9-11 anys	7	30,40%
12-14 anys	1	4,40%
15-17 anys	2	8,70%
TOTALS	23	100%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

processos. Més d'un 40% dels fills té edats inferiors als 6 anys i per tant prèvies al període d'escolarització obligatòria. La meitat té menys de 3 anys. Aquesta darrera circumstància suposa un factor important que cal tenir en compte amb relació a les possibilitats

de participació de les dones en la societat d'acollida, especialment significatives si els recursos perquè participin no contemplen aquests factors. D'altra banda, hi ha també un percentatge dels menors (lleugerament superior al 12%), que arriba amb edats compreses entre els 12 i els 17 anys, la qual cosa es tradueix en la major part dels casos en serioses dificultats d'adaptació a un dels àmbits primordials per a l'acomodació en la societat de destí com és el sistema educatiu.

Un dels conflictes principals entre la població immigrant sol manifestar-se precisament entorn de l'àmbit educatiu i social, de manera destacada en el cas de les nines (d'origen marroquí), ja que poden rebre missatges contradictoris entre els que provenen de la seva família i els que procedeixen del sistema educatiu i de la societat en general, que no manté els mateixos esquemes que conserven encara, en alguns casos, els seus pares.

Un altre factor que no per conegut deixa de ser important, és el fet que en la totalitat dels casos estudiats estan casats amb persones de la seva mateixa nacionalitat (la qual cosa tampoc no succeeix en el cas d'altres col·lectius d'immigrants). Si bé en aquest cas té òbviament molta relació amb el pes de la religió (musulmana), dominant entre el col·lectiu marroquí i minoritària entre altres col·lectius d'estrangers residents, així com entre la mateixa població autòctona.

5.1. Àrees de procedència de la famílies marroquines

La totalitat de les dones marroquines objecte de l'estudi procedeixen d'una zona concreta del Marroc: la regió del Rif, encara que geogràficament és molt àmplia i amb diferències significatives entre les províncies que la conformen. De la regió del Rif (oriental), i majoritàriament d'origen rural, procedia la majoria

de l'emigració marroquina a Espanya fins aproximadament els anys setanta, i destacava la pertinença d'aquests immigrants a les comunitats camperoles berberòfonas.

El Rif central i oriental representat a través de les províncies d'Al-Hoceima, Nador i Taza, d'on procedeixen més de la meitat de les dones, són regions desfavorides que porten molt de temps representant àrees importants d'emigració a l'exterior. Concretament, un 60% de les dones procedeix del Rif central i oriental, caracteritzat per una economia rural pobre on predomina l'agricultura tradicional i el pasturatge –que augmenta a mesura que s'avança cap al sud de la regió–, encara que la pesca marítima constitueix una de les activitats principals al litoral de la regió que es concentra fonamentalment al port d'Al-Hoceima.

Si la zona de Taza-Al-Hoceima és una regió que porta molt de temps "expulsant" emigrants a l'exterior, a la regió oriental, on destaca Nador, es mostra l'important descens de població que ha sofert la zona rural. Malgrat això, la pobresa en aquesta regió oriental és menor encara que en altres regions del país, fonamentalment a causa del contraban que procedeix de Melilla i Algèria i, per descomptat, al suport material dels residents a l'estranger, que constitueixen cada vegada una contribució més important.

Una altra regió emissora representada de manera important és la que es coneix com el Marroc Atlàntic i les planes interiors (d'on procedeixen el 40% de les dones), que exemplifica el fenomen de sortida de ciutats de mida gran o mitjana com Rabat o Beni-Mellal, capital regional considerada un dels focus més importants d'emigració clandestina a Europa. Aquesta regió no ha format part de les regions migratòries tradicionals i actualment en un percentatge important repre-

senta una emigració de tipus urbà, en alguns casos de ciutats de l'interior com Meknès i on es troben formant part de l'emigració no sols població marroquina amb baix nivell formatiu, sinó també persones que han finalitzat estudis de segon cicle i fins i tot universitaris. Una dada que cal tenir molt en compte en qualsevol cas és que aquesta regió representa, pel que fa al conjunt de l'emigració marroquina cap a Espanya, una de les zones d'emigració femenina menys importants.

TAULA 7. Llocs d'origen de les dones marroquines objecte de RF

PROVINCIA	Al-Hoceima	Azilal	Beni-Mellal	El-Jadida	Meknès	Nador	Rabat	Taza	TOTAL
Nombre de dones	4	2	1	1	1	3	1	2	15
Percentatge	26,60%	13,30%	6,70%	6,70%	6,70%	20,00%	6,70%	13,30%	100%
Municipi	Bni Bouayach	Azilal				Zaio, Al-Aaroui, Nador		Guercif	
Nombre de dones	4	2				3		2	

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

5.2. Temps de residència al municipi dels sol·licitants de RF

Els sol·licitants de RF homes presenten una mitjana d'edat superior a la de les dones en set anys, alhora que també més temps de residència al municipi. En relació amb aquest darrer aspecte cal destacar que cap de les dones estudiades no porta més de cinc anys de residència al municipi quan sol·licita la RF, mentre que en el cas dels homes, més de la meitat dels casos estudiats en porten entre sis i deu anys quan inicien el procediment. Quan els demanen sobre aquest fet –perquè

TAULA 8. Temps de residència al municipi de destí en el cas de les dones com a sol·licitants de RF

TEMPS DE RESIDÈNCIA AL MUNICIPI	1-6 mesos	7-12 mesos	>1-2 anys	TOTAL
Nombre de dones	8	5	2	15
Percentatge	53,30%	33,30%	13,30%	100%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

no el van iniciar abans–, la majoria respon que és a causa de “no disposar dels mitjans econòmics necessaris, per la feina, per l'habitatge”, però la situació que presenten en el moment d'iniciar la sol·licitud suposa molt poques variacions respecte d'anys anteriors en relació

amb l'habitatge i la feina, i que pot qualificar-se de certa estabilitat i sense millores substancials. Cal tenir en compte que a més de pagar-se l'estada a Espanya, la persona immigrant ha de lliurar periòdicament diners al país d'origen per mantenir la dona i els fills, a més de tractar d'estalviar per poder pagar els viatges anuals per visitar els seus familiars.

La realitat sembla mostrar que el projecte migratori inicial protagonitzat per l'home

marroquí que ha emigrat tot sol a l'estranger amb la idea de tornar a la seva ciutat al cap d'uns quants anys després d'haver millorat la seva situació econòmica, s'ha anat modificant amb el temps transcorregut en destí. En molts de casos, potser la situació de solitud en destí per l'absència de la dona i els fills, ha “forçat” la RF que s'ha dut a terme sense que les condicions i els mitjans fossin encara els idonis per a l'assentament de la família al lloc de destí.

5.3. Règim de tinença de l'habitatge

En relació amb l'habitatge, les diferències per sexes entre la població marroquina no són gaire significatives. El més destacable en

aquest aspecte és que gairebé la pràctica totalitat dels casos d'ambdós sexes, disposa únicament d'habitatge en règim de lloguer. Aquesta informació contrasta amb l'informe del catedràtic J. Aranda Aznar¹, segons el qual sis de cada deu estrangers de les Balears resideixen en un habitatge de propietat. Aquesta xifra, tanmateix, és enganosa ja que el percentatge del 6% es correspon únicament amb els estrangers procedents de la UE. De la resta de col·lectius estrangers –sud-americans, centreamericans, asiàtics i africans (entre aquests darrers es trobaria el col·lectiu marroquí)–, són els que ocupen el percentatge de propietaris d'habitatges més baix de les Illes, amb tan sols el 19%.

TAULA 9. Règim de tinença de l'habitatge

RÈGIM DE TINENÇA	Homes	Dones
Llogada	100%	85,71%
Propietat	-	14,29%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

6. Perfil de la dona marroquina arribada a través de la RF

6.1. Dona marroquina i educació

La tradicional reclusió de la dona marroquina en l'àmbit domèstic ha suposat vedar-li l'accés a l'educació. Una dada molt important que hem de tenir en compte és l'elevat percentatge de dones analfabetes en el propi idioma –més de la meitat dels casos–, al qual cal afegir el percentatge de dones que no van finalitzar els estudis primaris. El total d'ambdues situacions suposa que dues de cada tres dones es troben en aquesta situació (analfabetes o sense haver finalitzat els estudis primaris). Aquesta dada

TAULA 10. Nivell d'estudis de les dones marroquines

NIVELL D'ESTUDIS (EN ORIGEN)	Analfabeta en l'idioma matern	Estudis primaris sense finalitzar	Estudis secundaris sense finalitzar	Estudis secundaris	TOTAL
Nombre de dones	8	2	2	3	15
Percentatge	53,30%	13,30%	13,30%	20%	100%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

en qualsevol cas no hauria de resultar sorprenent si es contrasta amb les dades que ofereixen alguns estudis sobre la situació de les dones al Rif, en algun dels quals s'assenyala que més del 87% de les dones són analfabetes, i que tan sols una de cada deu dones al món rural del Marroc sap llegir i escriure. Tampoc no pot obviar-se el pes de la tradició en una societat com la rifenya on les nines ja tenen un futur traçat des que neixen: casar-se i fundar una família. Conseqüentment la situació en la qual es troben la major part de les dones en arribar a l'edat adulta, és la descrita.

Pel que fa al coneixement del castellà de les dones reagrupades, el més destacable és la dada referida a aquelles que no tenen intenció d'aprendre'l i que suposen un 20% del total. Les respostes que aquestes dones ofereixen en molts de casos reforcen les dades anteriors i permeten observar el poc significat que per a algunes d'elles –i per als seus familiars–, té la possibilitat de comunicar-se i relacionar-se amb l'entorn i amb persones alienes a l'entorn familiar i al col·lectiu de pertinença, les escasses expectatives d'inserció laboral, etc. Des del coneixement d'aquesta situació, l'alfabetització de les dones ha de constituir el primer pas indispensable per a qualsevol programa que es plantegi l'objectiu de la millora de la seva situació en la societat de destí.

6.2. Dona i feina: Situació de la dona marroquina en relació a l'àmbit laboral

Si el mercat laboral espanyol es troba seg-

¹ Aranda Aznar, J. “Accés a la propietat de l'habitatge de la població immigrant”. Ministeri de l'Habitatge, 2006.

mentat per sexes, també ho està –fins i tot en major mesura–, per als col·lectius estrangers. Així, es pot observar clarament en la informació relativa a l'activitat laboral dels reagrupants pertanyents al col·lectiu marroquí, com el 100% dels homes es dedica a un sol sector d'ocupació –la construcció–, mentre que les dones es concentren només en dos sectors: serveis (hoteleria), i servei domèstic.

Una qüestió que cal destacar referida a l'activitat laboral de les dones marroquines és la dedicació majoritària d'aquestes en el municipi a activitats relacionades amb el sector serveis (cambrera de pisos, ajudant de cuina, contractades en empreses de neteja), i minoritàriament com a autònomes en tasques de servei domèstic, com succeeix també en el cas d'altres col·lectius estrangers. Com a explicació a aquesta situació es poden contemplar diferents factors: d'una part, la competència existent al municipi entre els diferents col·lectius de persones immigrants per a la recerca d'ocupació en activitats relacionades amb la cura de persones grans. Dins aquest marc de competència s'ha pogut contrastar una clara preferència per part dels ocupadors autòctons per contractar persones d'origen sud-americà. D'altra banda, la major part d'aquestes feines es desenvolupen en el marc de l'economia submergida, el que no sol interessar a dones que disposen d'una situació regular a Espanya –que en el cas de les dones marroquines són majoria respecte d'altres col·lectius de dones estrangeres–, i que poden aspirar amb aquesta situació a “millors” condicions laborals.

D'altra banda, poc més de la meitat de les entrevistades manifesten clarament que no tenen intenció de treballar a Espanya, i un elevat percentatge d'aquelles que manifesten intencions de fer-ho, desitgen exclusivament treballar en tasques de neteja en domi-

cilis particulars o fins i tot en el seu propi domicili (cosint, etc.). En molts de casos es tracta, d'altra banda, d'expectatives poc realistes en dones que encara tenen un escàs coneixement de l'entorn i que no tenen en compte ni la competència existent en relació amb el treball al sector del servei domèstic, ni la importància que adquireix per desenvolupar-lo la competència lingüística de les treballadores, que seran “contractades” en la majoria dels casos per famílies autòctones que solen imposar aquest coneixement com a requisit mínim.

Si relacionam la situació laboral d'aquestes dones en destí amb la situació que tenien abans d'emigrar, ens trobam que el cent per cent de les dones observades no té experiència laboral –fora de les llars–, prèviament a la seva arribada a Espanya. Més d'un 85% d'aquestes dones als seus llocs d'origen desenvolupaven únicament tasques com a mestresses de casa, mentre que un reduït percentatge era encara estudiant (cal tenir en compte que moltes d'aquestes dones arriben a edats molt joves al matrimoni, i com a conseqüència d'això, a l'emigració a través dels processos de RF). Convé destacar doncs, el fet que no hi hagi cap cas entre els observats, en el qual les dones hagin desenvolupat activitat laboral normalitzada en el país d'origen. Amb tot això tampoc ha de resultar estrany que més de la meitat ni es plantegi la possibilitat de realitzar activitat laboral en un futur en la societat de destí.

En qualsevol cas, si bé alguns experts afirmen que l'accés de la dona marroquina en general al treball remunerat en destí és un procés que no es pot aturar, no és menys cert que en l'actualitat aquesta accedeix encara generalment a feines poc apreciades pels homes i a professions considerades com a femenines. Les dades referides a les dones marroquines que treballen mostren, d'altra banda, bona

part del panorama general pel que fa als sectors majoritaris d'ocupació de les dones estrangeres a Espanya, a causa, precisament, de la seva condició com a tal, i independentment de quin sigui el lloc d'origen.

TAULA 11. Situació laboral / expectatives de les dones marroquines en destí

SITUACIÓ LABORAL / EXPECTATIVES	No treballa ni té expectatives de fer-ho a Espanya.	No treballa actualment però s'ho planteja.	NS/NC	TOTAL
Nombre de dones	8	6	1	15
Percentatge	53,3%	40,0%	6,7%	100,0%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

TAULA 12. Activitat en origen de les dones marroquines

ACTIVITAT	Mestressa de casa	Estudiant	TOTAL
Nombre de dones	13	2	15
Percentatge	86,7%	13,3%	100%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

6.3. Dona i tradició: el rol de la dona marroquina en la societat

Cal partir del fet que les dones estudiades –així com les dones pertanyents al col·lectiu marroquí en general–, es defineixen en primer lloc per la seva pertinença al món àrab i a la religió musulmana. El su destí és el de ser esposa i mare, el que comporta per a alguns homes la necessitat de protegir-la, i que es tradueix freqüentment en impedir-li la llibertat de moviments a través del control i la reclusió en l'àmbit domèstic.

Si tradicionalment les dones casades del Rif surten del domicili conjugal només en ocasions puntuals (per anar a l'hospital, etc.), aquest patró de conducta es reproduïx en molts de casos també al lloc de destí. Malgrat que en algun dels casos estudiats el temps d'estada de les dones en el municipi és encara escàs, és destacable que un bon nombre de dones coneix només recursos bàsics del municipi com poden ser l'hospital o el centre de salut –66,7% de les dones–, o que una de cada quatre dones només surt del domicili acompanyada del marit.

No pot obviar-se que malgrat que es tracta d'un tipus d'emigració econòmica, formada per una població jove i en edat laboral, difereix notablement en alguns aspectes d'altres col·lectius d'estrangers. És important destacar algunes circumstàncies presents entre el col·lectiu com són les actituds d'altres membres del grup domèstic cap a la dona amb referència a l'existència de mecanismes patriarcal de control de les dones en la societat marroquina i més concretament a la regió del Rif. Cal recordar en aquest sentit la pertinença de la majoria de les famílies residents en el municipi a la cultura bereber, més tradicional en general que la població àrab del Marroc.

Mentre aquests patrons de conducta cap a la dona es mantinguin també en les societats de destí –a la qual cosa contribueixen les xarxes consolidades als llocs d'arribada, i que funcionen a través de la pressió que exerceixen els mateixos membres del col·lectiu marroquí assentats al municipi com a instrument de control en el manteniment dels costums de la societat d'origen–, les situacions de desigualtat de les dones es consoliden i perpetuen també en les àrees d'acollida.

Encara que es parla d'una cada vegada major visibilitat de les dones del Rif pel que fa a l'increment de la participació progressiva en activitats socials, la situació d'escassa participació de les dones en les diferents esferes de la vida social condiona el paper de la dona en els processos migratoris, que es tradueix en una emigració molt escassa de dones totes soles, si bé sempre es donaran aquells casos de dones que no es sotmeten a les normes socials esta-

blertes i que tindrà com a conseqüència l'emigració en solitari com a part d'un projecte propi. En la societat marroquina en general, les actituds d'aquesta cap a l'emigració de les dones totes soles té relació amb els rols que la societat atribueix al conjunt de les dones. La sortida de les dones totes soles a l'estranger no és ben acceptada en la major part de la societat marroquina, i aquesta falta d'acceptació es manté també en les societats de destí, especialment en aquelles territoris de mida mitjana o reduïda.

Encara que l'emigració permet a les dones una major llibertat, les dones marroquines que es troben totes soles al municipi estan també d'alguna manera

“controlades” pel col·lectiu marroquí resident. Aquesta pressió, per exemple, afecta enormement les dones que han pres la decisió de separar-se dels marits, fins al punt que en alguns casos no els queda cap altra opció que traslladar-se a residir a altres municipis on no les coneixen.

Si el poder que exerceix l'home en la societat marroquina en comparació amb el de la dona és molt important, en municipis de destí com Manacor, on el col·lectiu marroquí és numèricament important i procedent d'àrees d'origen més o menys properes unes a altres –el que facilita la cohesió entre els membres–, la pressió del col·lectiu sobre la dona persegueix el manteniment dels costums entorn, per exemple, del rol que exerceixen cada un dels sexes i del manteniment del paper que cada un d'ells desenvolupa en la societat d'origen. L'important pes del col·lectiu masculí que es troba assentat al municipi dificulta també per

tant, el canvi en les relacions de gènere i en la vida de les dones. És un més dels factors que fan que l'índex de feminització dels processos migratoris del col·lectiu marroquí sigui encara escàs i que, per tant, entre el col·lectiu marroquí, l'home continuï essent el pioner de l'emigració.

TAULA 13. Nivell de coneixement de l'entorn de les dones marroquines

NIVELL DE CONEIXEMENT	Nul	Baix(*)	Alt	TOTAL
Nombre de dones	2	10	3	15
Percentatge	13,3%	66,7%	20,0%	100,0%

(*) Només coneix recursos bàsics: Centre de Salut, Hospital...
Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

TAULA 14. Nivell de coneixement de l'idioma de destí de les dones marroquines

NIVELL	Nul. Manifesta interès per aprendre'l	Nul. Manifesta no tenir interès per aprendre'l	Baix. Manifesta interès per aprendre'l	Baix. Manifesta no tenir interès per aprendre'l	Nul	Baix	TOTAL
Nombre de dones	8	2	2	1	1	1	15
Percentatge	53,3%	13,3%	13,3%	6,7%	6,7%	6,7%	100%

Font: Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor. Elaboració pròpia.

7. Situacions de necessitat del col·lectiu marroquí al municipi

A partir de la valoració de les demandes realitzades pel col·lectiu marroquí al Departament de Serveis Socials de l'Ajuntament de Manacor, es poden descriure les situacions principals de necessitat d'aquesta població. Les demandes principals realitzades poden resumir-se de la manera següent:

- Sol·licituds d'ajut econòmic per cobrir necessitats bàsiques.
- Sol·licituds de participació (per part de les dones), en tallers i accions formatives que comportin ingressos per participar (beques).
- En menor mesura, demanda d'ajut per cercar feina i per participar en altres accions de formació no remunerades.

La valoració de les situacions de necessitat que es presenten pot resumir-se també de la manera següent:

- Insuficiència d'ingressos en la unitat familiar motivada per l'elevat nombre de membres amb només un adult (l'home) que realitza activitat laboral que li aporti ingressos, baix nivell salarial de la major part de les ocupacions que s'exerceixen, dèficits formatius i/o d'experiència laboral.
- Mancances en competència lingüística que els dificulten la participació en accions formatives i els limiten en relació amb les possibilitats d'ocupació.

En relació amb la insuficiència d'ingressos de moltes famílies marroquines que han reagrupat els membres es pot recordar que amb la reagrupació es produeix un lògic increment de les despeses en ser més elevat el nombre de membres que cal mantenir en destí amb un major cost de vida que en origen, on a més normalment s'ha produït un canvi d'habitatge passant el reagrupant de compartir habitatge (i les despeses), amb altres compatriotes, a haver-ne d'assumir ell tot sol les despeses, etc.

8. Consideracions en relació amb la intervenció social amb el col·lectiu marroquí

A més de la dona marroquina aïllada en el seu entorn familiar i no activa laboralment, és important destacar –el 20% de dones sol·licitants de RF en destí– la dona que desenvolupa una activitat laboral continuada a través de la qual es produeix el RF que comportarà el naixement de fills i la seva posterior socialització en la nova societat. En la societat d'acollida es reflecteixen els mateixos canvis que, encara que molt lentament, s'estan produint en la societat marroquina.

En qualsevol cas, quan es tracta d'analitzar la situació de les dones marroquines que es van assentant en el municipi, cal ubicar-les en relació amb l'entorn del qual procedeixen. Les dades recollides han permès constatar que el 100% dels casos estudiats procedeix d'una àrea concreta del Marroc: el Rif. Per entendre l'encara escassa relació d'aquestes dones amb l'àmbit laboral, el baix nivell educatiu de molts dels casos o les situacions d'aïllament en les quals puguin trobar-se en la societat de destí, és precís conèixer algunes dades del context de procedència:

La societat tradicional rifenya està marcada pel patriarcat. En la societat marroquina, i en la rifenya en particular, la submissió de l'esposa a l'espòs és implícita en el matrimoni. Encara que la posició de subordinació no es limita al poder econòmic, la dependència econòmica tampoc no pot obviar-se. L'home en la societat marroquina del Rif és el responsable de cobrir les necessitats econòmiques de la família –tant de l'esposa com dels fills–, mentre que a la dona li queden reservades les tasques pròpies de la llar –a més de les reproductives–, i aquesta diferència present en origen, òbviament es trasllada a la societat de destí, almenys de manera molt accentuada en les primeres fases del procés migratori. Actualment, en la majoria dels casos, les relacions socials de les dones marroquines amb l'entorn i amb la resta de col·lectius, són escasses o nul·les en el municipi.

Les comunitats de procedència dels col·lectius marroquins assentats a Manacor són majoritàriament de societats agrícoles, amb un funcionament concret dels grups domèstics marcats per una ideologia de gènere. Amb això, ni encara en situacions de dificultat econòmica de la unitat familiar, no és fàcil concebre un canvi o una flexibilització dels rols existents. Malgrat això, s'ha pogut constatar que algunes famílies marroquines

amb dificultats per la situació econòmica en destí i davant la falta d'altres alternatives per fer-hi front, comencen a modificar les seves estratègies i plantejar-se que les dones accedeixin a determinades activitats laborals.

L'existència d'una comunitat marroquina estable en el municipi de Manacor i les interrelacions existents entre els seus membres, consoliden les pautes de comportament que ja hi havia en la societat d'origen i s'encarreguen de vetllar-ne el manteniment. En parlar del control i la pressió que sobre les dones exerceix la comunitat, no es fa referència únicament al control que exerceixen els marits sinó també al que duen a terme altres familiars com les mares o els germans dels marits. Aquests factors mostren una societat on les relacions familiars són complexes i on la ideologia predominant representa una forta resistència al canvi en els rols de gènere.

Respecte dels rols dels diferents sexes, podem establir una relació entorn de com aquests mateixos incideixen de manera diferent en els processos migratoris. En el cas de les dones que simplement segueixen els marits en el procés migratori, per exemple, es posa de manifest el pes que cada un dels sexes té en el procés familiar de presa de decisions, és a dir, sobre les relacions de poder existents dins del grup domèstic. L'arribada de dones totes soles al municipi que posteriorment han reagrupat els seus marits, pot respondre, d'altra banda, a causes no exclusivament econòmiques com a desencadenants de l'emigració –si bé existeix sens dubte una expectativa de millora de l'estatus econòmic–, sinó al rebuig del rol i la posició que ocupen en origen i a la recerca de nous espais i oportunitats dels quals difícilment poden disposar en la societat marroquina.

L'existència de xarxes migratòries, que faciliten el flux d'informació comunicant societats d'origen i de destí i traslladen grups d'un lloc a un altre, pot suposar canvis en determinats aspectes de la cultura d'origen en àmbits relatius a la participació dels diferents sexes en la societat, entorn de la divisió sexual de la feina, i en suma, en els rols que exerceixen homes i dones en la societat marroquina.

8.1. La dona com a objectiu prioritari de la intervenció social amb les famílies marroquines

L'anàlisi de la informació que caracteritza el col·lectiu marroquí assentat al municipi, incloent aquella referida als patrons culturals i al context de procedència, la de les necessitats i dificultats que es troben en el destí, permet establir encara que sigui de forma molt genèrica, algunes consideracions en relació amb la intervenció social que es realitza amb les famílies marroquines assentades al municipi, i que de forma abreujada pot resumir-se de la manera següent:

En les societats de destí, les intervencions que pretenguin duu a terme accions per al foment de la igualtat i la participació d'aquestes dones en la societat han de contemplar les circumstàncies particulars que caracteritzen aquests col·lectius marroquins originaris del nord del Marroc. Si en general qualsevol persona immigrant ha de realitzar un procés gradual d'adaptació "entre el nou i el vell", més encara en aquests casos on "el vell" està tan arrelat i protegit per l'estructura familiar –i per la societat en conjunt–, que dificulta enormement les possibilitats de canvi. Més encara quan les diferències en determinats àmbits, entre origen i destí, són notables.

La superació de les situacions de necessitat detectades entre el col·lectiu, i que tenen

relació fonamentalment amb la insuficiència d'ingressos en unitats familiars on només treballa un dels membres –que és la situació majoritària del col·lectiu marroquí–, passen per un procés de canvi i adaptació progressiva d'aquestes famílies a algunes de les pautes de conducta de la societat de destí. S'intueixen nombrosos obstacles al camí cap al canvi –sense perdre en cap moment la perspectiva que parlem d'un procés llarg en el temps–, però ampliar les relacions d'aquestes famílies amb l'entorn i facilitar eines de formació adequades, tant per als membres adults de les famílies, com per als fills d'aquestes, mitjançant els suports necessaris per a l'adaptació al sistema educatiu i social, ha de constituir una prioritat. És precís atorgar un temps suficient per valorar els possibles canvis que necessàriament hauran de dur-se a terme i als quals sens dubte, contribuiran els processos de RF, per la importància que tenen –l'arribada de cònjuge i fills, especialment–, en els processos de socialització de l'individu en les societats de destí.

L'objectiu no ha de ser necessàriament treballar per incorporar la dona al món laboral, però sí fer-ho per evitar les situacions d'aïllament que els fan difícil funcionar de manera autònoma en l'entorn. La dona ha de ser contemplada sempre com un pilar important de socialització. Per això, és precís eliminar les respostes professionals paternalistes consistents a situar les dones marroquines, per exemple, com a capaces únicament de ser beneficiàries d'accions de formació que contemplen atorgar prestació econòmica per l'assistència (beques), amb l'únic objectiu d'incrementar els ingressos de la unitat familiar en casos on s'ha contrastat clarament l'absència de voluntat d'incorporació real i efectiva de la dona a una activitat laboral. Aquestes respostes, encara que sigui de manera involuntària, reforcen dinàmiques familiars en les quals les perspectives i possi-

bilitats de les dones són anul·lades, limitades o impedides pels posicionaments que adopta al respecte el marit, però també els pares o germans.

No s'ha de negar, d'altra banda, la contradicció que comporta l'existència d'un elevat nombre de demandes d'ajut econòmic per insuficiència d'ingressos en les famílies marroquines, amb el percentatge superior al 50% de dones marroquines que manifesten no tenir expectatives de treballar a Espanya. Les respostes a aquestes situacions de dificultat econòmica i per augmentar els ingressos familiars a curt o mitjà termini, a més de contemplar la necessària implicació de tots els familiars adults de la família en el procés –i no només de les dones com a destinatàries directes de la intervenció–, han d'oferir mesures de suport a través d'accions de formació per a l'ocupació i de recerca d'ocupació.

Des del coneixement dels perfils familiars que es descriuen s'han de concebre també com a accions per a la inserció aquelles que constitueixen l'esglaió més baix del procés, és a dir, els programes consistents en aprendre l'idioma de la societat de destí, encara que això signifiqui contemplar els processos d'inserció com a períodes llargs i amb avenços lents en molts dels casos. Potenciar la competència lingüística de les dones ha de considerar-se una exigència de primer ordre per iniciar qualsevol procés d'integració en la societat de destí, més encara si les dades revelen que més del 86% de les dones arribades al municipi no supera els 26 anys d'edat, i per tant malgrat la previsible lentitud dels processos que s'inicien, les expectatives d'inserció en grups d'edat tan joves han de contemplar-se com un objectiu real i possible. Aquests programes bàsics, que constitueixen el primer esglaió de la inserció i que tenen com a objectiu potenciar la competència lingüística de les dones novingudes a la socie-

tat de destí, han de contemplar també accions perquè coneguin l'entorn i els diferents sistemes que el conformen.

D'altra banda, amb relació a les barreres existents entre els autòctons i la població marroquina fonamentades en el desconeixement mutu, la RF –és a dir el fet que l'immigrant porti a residir amb ell la família i contribueixi al creixement del col·lectiu en el municipi–, pot ser percebuda també pels primers com una amenaça, que només pot superar-se des de l'acostament entre les parts, al qual sens dubte pot contribuir la

difusió de la informació objectiva sobre aquestes.

Per acabar, la informació que proporcionen els processos de RF que es realitzen amb la participació de l'administració local han de servir per dissenyar recursos, dirigits als menors que arriben al municipi, adequats a les seves característiques d'edat, coneixements previs, expectatives i possibilitats, i en disposició de ser oferts des del primer moment de l'arribada de les famílies al lloc de destí.

Bibliografia

Aranda Aznar, J. "Acceso a la propiedad de la vivienda de la población inmigrante". Ministerio de l'Habitatge, 2006.

Bravo, F; García, P; Planet, Ana I.; Ramírez, A. (coordinadors). "Atlas de la inmigración marroquí en España". Taller de Estudios Internacionales Mediterráneos. Universidad Autónoma Madrid, 2004.

Ezquerro Ubero, J.J. "El derecho a vivir en familia de los extranjeros". Migraciones, 1997.

Forum Donis Femmes. "Estudio sobre la situación de las mujeres en el Rif i su participación en el desarrollo. Caso de Alhucemas". Direcció General de Cooperació. Govern de les Illes Balears.

Gómez Cresp, P. "Gestación y puesta en practica de la reagrupación familiar como estrategia". Migraciones, núm. 5. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, 1999.

Gregorio Gil, C. "Migración femenina. Su impacto en las relaciones de genero". Madrid: Narcea ediciones, 1998.

Quiros Fons, A. "La reagrupación familiar de extranjeros en España: Régimen aplicable y propuestas". Universidad de Murcia, 2006.

Segarra, M. "Mujeres magrebíes". Icaria-Antrazyt, 1997.

Els serveis socials:

xarxa de seguretat en una societat més justa

Fina Santiago

Consellera d'Afers Socials, Promoció i Immigració

Hi ha paraules i conceptes que s'han convertit, en els darrers anys, en tòpics dels debats socials. Dos d'aquests tòpics són el concepte d'inclusió i el de ciutadania. La pròxima presentació de la nova LLEI DE SERVEIS SOCIALS DE LA COMUNITAT AUTÒNOMA DE LES ILLES BALEARS, pot ser una bona oportunitat per pensar en les seves implicacions.

Inclusió significa l'atribució formal i la realització real dels drets polítics i les obligacions civils que cada membre de la societat posseeix i que ha de complir. Tanmateix, la realització efectiva d'aquests drets i responsabilitats formals depèn en gran mesura de la igualtat d'oportunitats que tinguin els ciutadans i ciutadanes. En una societat com la nostra, l'accés a l'educació, la formació i la

feina són les formes acceptades d'accés i reconeixement d'IGUALTAT D'OPORTUNITATS. Les prestacions socials, sabem que no poden substituir aquest accés.

La FEINA es pot considerar com la principal sortida de la pobresa i de la marginació social. Molts podem i hem de treballar, però també hi ha qui no pot treballar: infants i adolescents, persones molt grans, persones dependents, etc. En qualsevol cas, per als que sí que podrien treballar, la millora de la capacitat d'accés a la feina no ha d'assegurar-se únicament mitjançant la dinàmica autònoma del mercat de treball o de programes d'ocupació clàssics finançats per l'administració pública, sinó que també ha de facilitar-se a nivell individual, augmentant

l'ocupacionalitat de cada individu. Això significa, d'una banda, augmentar la FORMACIÓ dels individus, però d'altra banda requereix que l'administració creï activament les oportunitats que reforcin la inserció laboral individual. Per desenvolupar aquesta estratègia s'ha d'aconseguir augmentar la inversió pública i individual en educació postobligatòria, en educació superior, en formació contínua.

FEINA i FORMACIÓ estan directament relacionats i tenen un impacte evident sobre la millora de la situació social dels individus, de les famílies i de la comunitat en el seu conjunt. De tota manera, sabem que la formació i la feina no es distribueixen de forma igualitària, hi ha una situació desigual no relacionada amb el mèrit personal sinó amb problemes per aconseguir la correcta igualtat d'oportunitats. Per millorar aquesta igualtat, així com per donar suport als qui no poden aconseguir els seus recursos i capacitats treballant, es varen desenvolupar les POLÍTIQUES SOCIALS.

La formació i la feina són elements essencials en la construcció d'una XARXA DE SEGURETAT per desenvolupar la INCLUSIÓ SOCIAL i el reconeixement de la CIUTADANIA en la nostra societat. Els altres factors són la família, les xarxes socials de la comunitat, l'habitatge i el sistema de prestacions i serveis públics. No dedicaré aquí espai a argumentar sobre la importància de tots aquests factors, només parlaré del sistema de prestacions i serveis públics com d'una XARXA DE SEGURETAT que ha de GARANTIR UNA IGUALTAT REAL D'OPORTUNITATS, així com una SOCIETAT MÉS JUSTA. Quan tots els altres factors són insuficients o no se'n disposa, la política social, en les societats més avançades i justes socialment, ha desenvolupat un conjunt de recursos per donar suport, des de criteris no arbitraris o ideològics, a tots els ciutadans i ciutadanes que ho necessitin.

En certa manera, aquestes polítiques solidàries pretenien materialitzar aquell principi socialista: tots han d'aportar segons les seves capacitats i rebre segons les seves necessitats. Com que aquest principi era difícil de realitzar, sense un sistema jurídic que donàs GARANTIA DE DRETS, es va desenvolupar un conjunt de drets socials els titulars de dret dels quals eren tots aquells als quals se'n reconeixia la ciutadania.

La *ciutadania* tal com es va configurar a finals del segle xx, es basava en un conjunt de premisses que actualment cal relativitzar i superar, com són:

- a) L'homogeneïtat dels grans grups socials i l'existència d'un model únic de família, ambdós amb capacitat per donar reconeixement i suport als seus membres. Avui, en canvi, veiem com es multipliquen els grups de pertinença de cada individu i com augmenta la necessitat de respondre a demandes socials noves, per a les quals les comunitats tradicionals i les famílies, en moltes ocasions, no disposen de recursos i capacitats.
- b) Una altra premissa era la confiança en l'economia per garantir feina, remuneració bàsica i expectativa de mobilitat social ascendent; i en l'educació per reduir les desigualtats socials i donar els mitjans bàsics per a la integració social. No cal insistir que aquesta confiança, ara i abans, és una mica ingènua ja que l'economia de mercat pot desenvolupar-se mantenint l'atur de llarga durada i la precarietat laboral, i l'educació obligatòria ja no garanteix ni la inserció en el mercat de treball ni la integració sociocultural.
- c) Finalment, també es confiava en la progressiva desaparició de l'exclusió social i l'augment de la inserció del conjunt

de la població, a partir de la família, l'escola, el barri, la feina, les organitzacions socials, etc. Aquesta aspiració, també basada en una aspiració benintencionada, però poc creïble en una societat capitalista, amb la crisi, és una ingenuïtat absurda, ja que tornen a augmentar els sectors socials vulnerables, precaris i en situacions d'exclusió.

Davant d'aquesta situació d'insuficiència dels models tradicionals, cal REDEFINIR LES POLÍTIQUES SOCIALS PÚBLIQUES adequades per reduir les exclusions. Per exemple: no es poden tractar els *sense papers*, la població drogoaddicta, els joves en situacions de precarietat greu, els aturats de llarga durada, etc. amb els criteris i mitjans tradicionals, fins i tot de l'estat del benestar desenvolupat, és a dir, només amb formació i feina aconseguits en un mercat de treball competitiu, acompanyat d'ajudes socials molt limitades. Tot i això, seguim considerant imprescindible que aquesta redefinició de les polítiques socials resti emparada per un marc normatiu, per una garantia legal dels drets. Per aquest motiu li donam tanta importància a la Llei de serveis socials.

L'evolució de les normatives, al llarg dels darrers seixanta anys, mostren com es va construir el consens social, en relació als estats del benestar a Europa: primer va ser reconegut el dret a la seguretat social i les prestacions de desocupació; després, el dret a l'ensenyament universal i gratuït; posteriorment, el dret a la salut, basat en prestacions sanitàries individuals i en polítiques de salut pública. Finalment, es varen desenvolupar tímidament els serveis socials, com un sector residual i al qual consideraven de dubtosa consistència alguns grups polítics. Aquesta situació va canviar una mica, a Espanya, amb el consens en torn a la Llei d'integració social de minusvàlids, la coneguda com a LISMI; també amb la normativa que regulava les

prestacions no contributives (PNC). Però, poc s'ha avançat en el reconeixement de drets des de llavors. Ara, recentment, amb la LLEI DE PROMOCIÓ DE L'AUTONOMIA PERSONAL I ATENCIÓ A LES PERSONES EN SITUACIÓ DE DEPENDÈNCIA (LAPAD, 2007). En qualsevol cas, aquesta normativa és estatal, ara cal que les comunitats autònomes assumeixin el seu paper en el reconeixement i garantia dels drets socials. Aquest paper s'ha d'assumir superant (millorant) el consens històric sobre les polítiques socials, fent passes per reconèixer als serveis socials la plena maduresa, la igualtat legal amb el sistema de la seguretat social, l'ensenyament i la sanitat.

EL CONSENS SOBRE AQUESTES POLÍTIQUES SOCIALS PÚBLIQUES, sobre el qual es varen desenvolupar els estats del benestar, amb tot un conjunt de mesures de política social, es construïa sobre quatre pilars bàsics que donaven garanties sobre la realització plena dels drets de ciutadania, especialment dels drets socials (Mishra, 1989: 56). Aquests quatre pilars, característics del keynesianisme aplicat des de la Segona Guerra Mundial i ara redescoberts per alguns, els podem resumir de la manera següent:

- El primer era una SEGURETAT GENERAL DEL MERCAT DE TREBALL, ja que l'administració intentava DINAMITZAR L'ACTIVITAT ECONÒMICA per tal de garantir nivells propers a la PLENA OCUPACIÓ.
- El segon pilar era la SEGURETAT LABORAL, ja que hi havia una regulació que assegurava un marc adequat de CONDICIONS LABORALS.
- El tercer pilar era la garantia de MANTENIR LES CONDICIONS DE VIDA I DE REPRODUCCIÓ DE LA FORÇA DE TREBALL, és a dir, la garantia de salut (serveis de salut, higiene i prevenció pública de salut) així com l'ampliació i millora de la FORMACIÓ (serveis educatius).
- Finalment, la SEGURETAT DEL FLUX D'INGRESSOS, DEL MANTENIMENT DE LA CAPACITAT ADQUISITIVA DELS ASSALARIATS I DE LA SEVA QUALITAT DE VIDA,

mitjançant diferents dispositius i regulacions: salaris mínims, sistemes de transferències socials, SERVEIS SOCIALS, etc.

Com es pot observar, en la concepció que es manté aquí, L'ESTAT DE BENESTAR DEPENIA DE FORMA MOLT RELLEVANT DE LA SOCIETAT DEL TREBALL. ELS DRETS QUE CONFIGUREN LA CIUTADANIA AVUI SÓN MOLT MÉS COMPLEXOS que en el passat i han d'adequar-se a poblacions molt més diversificades i individualitzades, JA NO ES POT MANTENIR AQUESTA CONCEPCIÓ LIGADA A LA FEINA.

Cal dir, que en els darrers vint anys s'ha avançat molt; de fet, la CONSOLIDACIÓ DE LES IDEES UNIVERSALITZADORES DE DETERMINATS DRETS SOCIALS (la salut, l'educació, una ancianitat protegida, etc.), ha passat a formar part indissoluble de la cultura de l'estat de benestar i és, sens dubte, un dels elements que es mostren com a més irreversibles. Es pot, i de fet es fa des de polítiques conservadores, reduir o limitar considerablement les prestacions, imposar contribucions als usuaris mitjançant taxes i preus públics, però en cap cas no es posa en qüestió el principi de la universalitat d'aquests drets.

Aquest manteniment formal del PRINCIPI D'UNIVERSALITAT DELS DRETS, molt consolidat en el camp de l'ensenyament i de la salut, en un context de restriccions com el que ha creat la crisi actual, no s'ha de compatibilitzar amb procés de precarització dels mecanismes de protecció social. Ampliar el marc general de la protecció (les necessitats per cobrir), sense l'augment dels recursos necessaris corresponent, només pot significar o un deteriorament de les prestacions o una nova configuració de les responsabilitats públiques.

LA TIPOLOGIA DE DRETS HERETATS PER LA TRADICIÓ DEMOCRÀTICA, tant lliberal com socialista des del segle XIX, és insuficient per donar resposta a les demandes i aspiracions socials de

la nostra època. Aquest és el repte de la nostra societat i amb la Llei de serveis socials hem intentat donar resposta a aquest repte, amb la complexitat oberta a partir dels canvis dels darrers anys i a partir de les noves necessitats socials del segle XIX.

ELS SERVEIS SOCIALS SÓN UN ELEMENT IMPRESCINDIBLE PER A LA COHESIÓ SOCIAL de qualsevol societat, augmenten la capacitat d'inclusió i el reconeixement de la ciutadania. En els darrers vint anys, la nostra comunitat no s'ha caracteritzat per ser pionera en aquest camp, tot i que en alguns aspectes, en el camí de cercar les millors opcions per satisfer les necessitats socials dels habitants, s'han fet avenços considerables. Constantment s'observen canvis en les necessitats i demandes ciutadanes i la composició sociodemogràfica dels nostres municipis. Els consegüents increments produïts en el pressupost, en les prestacions i serveis, així com en el personal que els atén, fan necessari un esforç de reorganització i de redefinició estratègica que, partint de les experiències positives del passat, contribueixi a avançar cap a una millor capacitat preventiva, una millor qualitat de l'atenció que presten els serveis socials i una millor capacitat de construir una societat més justa. Prevenció, atenció, promoció, les tres estratègies que hem de saber articular amb el reconeixement de drets socials per a tota la població de les Illes Balears.

La Llei vigent actual data de 1987. Han passat més de vint anys i ja ha arribat l'hora de canviar el marc normatiu. No es tracta només de crear noves regles del joc, de donar reconeixement a tots els canvis dels serveis socials; sinó d'assumir un nou horitzó, un escenari de futur a mig termini, quatre o cinc anys, en el qual les aspiracions d'una política social més justa siguin una realitat.

Amb aquest objectiu, el Govern de les Illes Balears, a través de la Conselleria d'Afers

Socials, Promoció i Immigració, ha elaborat la NOVA LLEI DE SERVEIS SOCIALS. En l'elaboració de la Llei han participat molt activament els grups polítics, les administracions insulars i municipals, els sindicats i moltes altres organitzacions socials, així com els professionals dels serveis socials, que seran, tots junts, els protagonistes de la seva execució. No és la Llei del Govern, és la Llei feta pel Govern amb la gran majoria de la població més conscient de la comunitat.

Aquesta Llei contribuirà no només a garantir una adequada PREVENCIÓ, un bon nivell

d'ATENCIÓ SOCIAL homogeni en tota la comunitat autònoma, i a desenvolupar les accions per a la PROMOCIÓ social de les nostres comunitats, sinó també a dotar el sistema de serveis socials d'una forma d'ACTUACIÓ MÉS ÀGIL I EFICAÇ, clarament orientada als ciutadans i ciutadanes i amb la perspectiva d'aconseguir una més àmplia UNIVERSALITZACIÓ DE LA COBERTURA SOCIAL, DE LA XARXA DE SEGURETAT.

Palma, 6 de desembre de 2008

Acord de la conferència sectorial en matèria de serveis socials

Desplegament de la Llei de Dependència

El Sistema per a l'Autonomia i Atenció a la Dependència respondrà a una acció coordinada i cooperativa entre l'Administració de la comunitat, els consells insulars i l'administració local, que contemplarà mesures en totes les àrees que afecten les persones en situació de dependència.

A fi d'harmonitzar el desplegament de la Llei 39/2006 al territori de les Illes Balears i sense perjudici del que pugui acordar-se a la Comissió Mixta de Transferències Govern-Consells Insulars aquesta Conferència Sectorial aprova els acords següents que estaran en vigor fins a la publicació del Decret de transferències als consells:

Acords:

1. La Xarxa Pública de Serveis d'Atenció a la Dependència

Crear la Xarxa Pública d'Atenció a la Dependència (XPAD) que està composta pels serveis tramitadors de la dependència, els serveis de valoració i de resolució així com totes les prestacions del Catàleg de dependència.

El Govern publicarà un decret substitutiu de la Resolució de la consellera d'Afers Socials, Promoció i Immigració, de 8 de novembre, on es detallarà el procediment per reconèixer la situació de dependència, la intensitat

de protecció i el règim de compatibilitat de les prestacions. En aquest Decret quedarà configurada la XPAD que, com a procés de tramitació, es guiarà per les pautes següents:

- a) El serveis comunitaris són la porta d'entrada al sistema de serveis socials i per tant també de les prestacions de dependència, per la qual cosa les sol·licituds de dependència es faran als municipis.
- b) Els consells insulars des de la Llei 14/2001 han estat realitzant la valoració i l'assignació del recurs per a l'accés a residències i en conseqüència continuaran realitzant aquestes tasques de valoració de totes les sol·licituds de dependència al seu territori. El Govern i els consells signaran conveni de col·laboració per al traspàs de tècnics valoradors. La proposta de traspàs de valoradors és la següent:

i. Mallorca	12 valoradors
ii. Menorca	2 valoradors
iii. Eivissa	2 valoradors
iv. Formentera	1 valorador

Els costos dels valoradors aniran a càrrec dels pressuposts de la Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració (Conselleria d'Afers Socials, d'ara endavant).

- c) La resolució del reconeixement de la dependència dependrà de la Conselleria d'Afers Socials. A través de la Direcció General d'Atenció a la Dependència s'elevaran les propostes de dictamen i de resolució de grau tenint en compte les valoracions realitzades i els informes de Salut.
- d) L'atenció dels casos s'ha de fer tal com indica la Llei 39/2006 tenint en compte el context comunitari del dependent, per la qual cosa la proposta de PIA, la

faran els treballadors socials dels serveis socials comunitaris i hauran de tenir accés a la disponibilitat de places que figurin en el Catàleg de dependència. A fi de reforçar els serveis socials comunitaris per realitzar aquesta tasca de tramitació de la dependència i per tal de dotar de treballadors socials, el Govern signarà convenis de col·laboració amb els ajuntaments, per a municipis amb més de 20.000 habitants, i amb els consells insulars, per a municipis amb menys de 20.000 habitants. Com a orientació, les ràtios de cobertura són d'1 DTS / 20.000 habitants aproximadament, que caldrà adequar i corregir en cada cas. Els costos de manteniment dels treballadors socials aniran a càrrec dels pressuposts de la Conselleria d'Afers Socials.

- e) La resolució, proposada pel tècnic responsable, que aprova el PIA, la signa la consellera d'Afers Socials del Govern de les Illes Balears. El pagament de la prestació reconeguda al PIA anirà a càrrec dels pressuposts de la Conselleria d'Afers Socials.

Per tal de garantir el correcte funcionament del procediment, la Direcció General d'Atenció a la Dependència, oferirà la formació continuada necessària i acreditarà formalment tots els tècnics valoradors dels consells i tots els treballadors socials dels municipis.

El Govern informarà del Pla de Formació 2009 que inclourà la formació dels valoradors (i la seva acreditació), dels professionals responsables de redactar el PIA, la formació per manejar el sistema informatiu, etc. Els consells insulars col·laboraran en el desenvolupament d'aquesta formació amb els termes que ambdues entitats acordin (coordinació amb primària, espais dels centres comarcals, etc).

El SISAAD és el sistema informatiu general d'aquesta Comunitat Autònoma i com a tal es reconeix com a instrument de gestió i informació de la dependència. Els consells insulars i els ajuntaments podran accedir al SISAAD.

També, com a administrador general del SISAAD a la Comunitat Autònoma, donarà les altes d'usuaris als sistema de registre.

2. Catàleg de dependència

El catàleg de serveis comprèn les prestacions econòmiques i els serveis de promoció de l'autonomia personal i d'atenció a la dependència de les Illes Balears en els termes que estableix el capítol II del títol I de la Llei 39/2006, que estiguin sufragats per fons públics.

La Consellria d'Affers Socials i els consells insulars, definiran i confeccionaran un catàleg conjunt de serveis d'atenció a la dependència de cadascuna de les illes, on hi constin tots els serveis i places disponibles i prestacions per a l'atenció de la dependència de titularitat municipal, insular i suprainsular, així com les condicions de col·laboració de cadascuna de les administracions.

En aquest catàleg figurarà la denominació dels centres i serveis, la seva titularitat, el nombre de places o usuaris potencials que s'integrin en el SAAD i la forma de finançament de totes les prestacions.

Aquest catàleg s'aprovarà abans de dia 31 de desembre de 2008.

El plantejament és anar incorporant serveis oberts i en funcionament a la XPAD i en aquest sentit la Fundació de la Dependència ha ofert a tots els municipis de les Illes que incorporin els seus centres de dia o de residència a la XPAD.

Igualment se signarà conveni amb els consells insulars per tal que els centres de dia i les residències sufragades amb fons dels consells puguin incorporar-se al XPAD.

El finançament de totes les places que s'incorporin a la XPAD anirà a càrrec de la Direcció General d'Atenció a la Dependència.

El calendari de creixement del catàleg de dependència és el següent:

Any 2008

- a) Els centres de dia i les residències gestionats per la Fundació de la Dependència.
- b) Els centres de dia i les residències afectats per la Llei 14/2001, tant els de gestió directa com els de gestió concertada.
- c) Totes les prestacions econòmiques.
- d) Els centres de dia i les residències pròpies dels consells.
- e) Els centres de dia i les residències dels municipis de les Illes que s'adhereixin en forma de conveni.

A fi d'avançar en el desplegament de totes les prestacions recollides en el catàleg de la Llei 39/2006 els consells insulars informaran la Direcció General d'Atenció a la Dependència de les previsions de serveis referents a les prestacions previstes per a l'any 2010. L'informe dels consells insulars haurà de ser entregat abans del 30 d'abril de 2009 i haurà d'incloure de manera expressa les necessitats previstes de manera territorialitzada de la prestació d'ajuda a domicili i teleassistència.

3. Central de reserves

El SISAAD preveu la posada en funcionament d'una Central de reserves per a l'accés a les places de centres i serveis de manera infor-

matitzada. Mentre no estigui activada la Central de reserves cal dissenyar conjuntament la regulació de l'ocupació dels centres que formen part del Catàleg.

Així, es crea un equip tècnic a cada illa entre Govern i Consell que farà les funcions següents de Central de reserves:

1. Tenir informació disponible del nivell d'ocupació dels serveis del Catàleg de dependència per a tots els treballadors socials que realitzin els PIA.
2. Acotar els perfils de les places de cadascun dels centres del Catàleg (sobretot els centres que atenen persones amb discapacitat).
3. Regular l'accés a les places a partir de les propostes de PIA i previ a la Resolució de PIA.
4. La prelación de l'accés als centres haurà de tenir com a criteri d'ordenació el grau i nivell de dependència i la prioritat de la prestació de servei en relació a la prestació econòmica. Sense perjudici que es puguin afegir d'altres criteris d'ordenació (com ara zones territorials).

Quan es posi en funcionament la Central de reserves de manera informatitzada s'hauran de revisar les funcions d'aquests equips tècnics.

4. Gestió de residències

A partir de la Llei 14/2001 tots els centres de dia i residencials per a persones grans i els serveis concertats de discapacitats passen a ser gestionats pels consells insulars. Durant la legislatura passada el Govern, a través de la Fundació de la Dependència, posà en funcionament diversos centres de dia i residencials. Per tal d'ordenar aquesta situació (el govern gestiona centres que són competències dels consells) acordam normalitzar la situació

convenint la gestió amb els consells insulars en l'espera del decret de transferències definitiu:

Mallorca

- a) Centre de dia de Can Clar a Lluçmajor
- b) Centre de dia de Vilafranca
- c) Residència de la Costa d'en Blanes
- d) Residència de Can Carbonell
- e) Residència de Capdepera
- f) Residència Crist Rei d'Inca
- g) Residència de Manacor
- h) Residència de Montuïri (pendent d'obrir)
- i) Residència de Santanyí (pendent d'obrir)
- j) Residència de Santa Margalida (pendent d'obrir)
- k) Residència de Pollença (pendent d'obrir)
- l) Residència de Sant Joan (pendent d'obrir)

Menorca

- a) Residència de Santa Rita (pendent d'obrir)

Eivissa-Formentera

- a) Residència Santa Eulària del Riu
- b) Residència de Sant Antoni (pendent d'obrir)
- c) Residència de Sant Jordi (pendent d'obrir)
- d) Centres de dia de Formentera (pendents d'obrir)

La part residencial dels equipaments cal que donin respostes a les necessitats conjuntes d'Eivissa i de Formentera, mentre que el dispositius de centre de dia seran de caràcter insular.

Es redactarà un acord de transferències que inclourà.

- Calendari de transferències de cada centre i un model de conveni on constaran les característiques, l'estructura i la situació actual de cadascun, amb la constància de la concessió de tots els permisos administratius.

Els consells insulars podran requerir a la Fundació qualsevol informació relativa a la situació de la gestió de cada centre i l'estat real de comptes econòmic.

- S'especificaran detalladament totes les obres, reparacions i inversions en infraestructures dels immobles o inventari, si escau, que estiguin en procés o previstes en un futur perquè el consorci sociosanitari ho resolgui.

A cada conveni hi constarà una previsió econòmica anual i detallada dels costos de les places i la gestió per part dels serveis dels consells insulars, especificant els terminis i el sistema de pagament per part de la conselleria.

- Es fixarà la fórmula d'abonament millor entre ambdues institucions.

Els convenis de gestió s'han de signar abans de l'1 de novembre de 2008, per a tots els centres en funcionament. A mesura que es vagin obrint, els consells els gestionaran des de la mateixa data d'inauguració.

En el cas dels centres que no tenen adjudicatari per a la gestió, la Conselleria d'Afers Socials garanteix el manteniment de les places amb el preu inicial de 65 ? per als casos de grau III en els serveis residencials i 40 € per als grau III en centres de dia. Per als serveis que tenen adjudicatari la Conselleria transferirà les obligacions econòmiques derivades dels contractes.

5. Noves inversions

Els consells insulars proposaran al Govern de les Illes Balears les necessitats de noves inversions en matèria de dependència. En aquest

sentit, s'impulsarà una planificació anual conjunta per a les línies de finançament, per modernitzar els serveis obsolets i per crear-ne de nous.

Aquest apartat queda subjecte a les possibilitats econòmiques tant del Govern com dels consells insulars.

6. El finançament del SAAD

El finançament del SAAD a les Illes correspon al Govern, el qual signarà els convenis oportuns amb el l'Estat per tal de garantir ingressos que facin sostenible el sistema de protecció a la dependència.

Els convenis de col·laboració entre el Govern i els consells insulars en matèria de dependència respondran a:

- Garantir el procés de valoració i proposta d'assignació de recursos de dependència (Valoració i PIA en el cas de municipis inferiors a 20.000 habitants) i funcionament de la Central de reserves.
- Finançar les inversions que es trobin.
- Garantir el finançament de les places residencials i de centre de dia pròpies dels consells segons preu/plaça/dia de les persones amb resolució de PIA.

7. La normativa

Per tal de tenir uns mínims comuns a les Illes el Govern dictarà decrets, prèvia consulta a la Conferència Sectorial, que regulin:

- El procediment del reconeixement de la situació de dependència.
- La intensitat de protecció de les prestacions.
- El règim de compatibilitat de les prestacions.

- Determinació de la capacitat econòmica del beneficiaris i copagament en les prestacions.
- Acreditació de centres i serveis per formar part de la XPAD.

Un cop que el Govern hagi publicat els decrets, els consells insulars podran concretar i/o ampliar la cobertura sobre la base dels pressuposts dels consells mitjançant els decrets oportuns.

8. Planning general

Aquest Acord es revisarà a finals de l'any 2009 en Conferència Sectorial. El calendari bàsic que es dedueix d'aquest és el següent:

Any 2008

- Inici de la formació de tots els treballadors socials dels ajuntaments.
- Conveni de traspàs de tots els centres de dia i residències que gestiona la Fundació de la Dependència (directament o indirectament) al Consell de Mallorca (abans de l'1 de novembre).
- Proposta de model de conveni amb els consells insulars per al traspàs del valoradors.
- Proposta de model de conveni amb els ajuntaments i/o consells insulars per al traspàs dels treballadors socials.
- Publicació en línia del Catàleg de Centres i Serveis de la XPAD.
- Funcionament efectiu dels equips per illes de la Central de reserves.
- Inici de convenis amb ajuntaments per ampliar la XPAD amb places de centres de dia i residències.
- Proposta de conveni amb els consells insulars per ampliar les places de XPAD dels centres de finançament dels consells.
- Inici dels tràmits del Decret de procediment, intensitat i compatibilitat.
- Inici dels tràmits del Decret de definició

de la participació econòmica dels usuaris al SAAD.

- Inici del tràmits del Decret d'acreditació de centres i serveis.
- Pla d'Inversions (subjecte a conveni amb el Ministeri).

Any 2009

- Conveni de traspàs efectiu dels valoradors als consells insulars.
- Convenis de traspàs efectiu dels treballadors socials als ajuntaments i/o als consells insulars.
- Finalització dels convenis de places de centres de dia i residències amb tots els ajuntaments interessats.
- Convenis de places amb els consells insulars.
- Presentació pels consells insulars dels estudis i/o dictàmens per al desenvolupament de les prestacions d'ajuda a domicili, tele-assistència, serveis de promoció de l'autonomia i prevenció de la dependència.
- Definició de la cobertura i intensitat d'aquests serveis per part del Govern assessorat per la Conferència Sectorial.
- Estudi per part de la Conferència Sectorial de la necessitat d'ampliar el nombre de places de centres de dia i residències amb la iniciativa privada.
- Execució de les obres del Pla d'Inversions.

Any 2010

- Nous concerts de centres de dia i residències amb la iniciativa privada (en funció del grau de cobertura i necessitats)
- Convenis de gestió d'ajuda a domicili i telealarma per a dependents amb les entitats i administracions prestadores.
- Inici de les prestacions de promoció de l'autonomia.
- Inici de les prestacions de prevenció de la dependència.
- Avaluació d'aquest Acord.

9. Seguiment dels acords i construcció de l'espai de col·laboració interadministrativa

Per realitzar el seguiment d'aquest Acord es reconeix la Conferència Sectorial en matèria de serveis socials com a estructura permanent. Amb la intenció de fer més operatiu el seguiment es crea una **Comissió Delegada de Dependència** que tindrà com a funcions:

- Concretar els acords d'aquest document.
- Impulsar la posada en funcionament de les mesures recollides al document.
- Avaluar i proposar, si escau, modificacions sobre les propostes aquí recollides.
- Retre comptes a la Conferència Sectorial.

La Comissió Delegada de Dependència estarà formada per:

- Dos membres per part de la Conselleria d'Afers Socials
- Dos membres del Consell de Mallorca
- Dos membres del Consell de Menorca
- Dos membres del Consell d'Eivissa
- Dos membres del Consell de Formentera

La Comissió Delegada caldrà que elevi a la Conferència Sectorial un informe semestral del nivell d'execució dels acords d'aquest document.

Els consells insulars en el seu àmbit territorial podran posar en funcionament espais de col·laboració interadministrativa amb els ajuntaments, i concretar els acords que es derivin de la Comissió Delegada de Dependència. El Govern donarà suport, en la mesura de les seves possibilitats, a aquets espais insulars.

Les escales de detecció de maltractaments domèstics i comportaments autonegligents en persones grans (EDMA)

Carmen Touza Garma

Professora titular d'universitat del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la Universitat de les Illes Balears.

Resum: En aquest article descrivim les característiques principals i el procés de validació d'un instrument de detecció de risc de maltractaments domèstics i comportaments autonegligents en persones grans que serà publicat pròximament¹. L'estudi de validació es va realitzar amb la col·laboració de professionals dels serveis socials de Mallorca i està pensat per facilitar la seva labor de detecció.

Paraules clau: detecció, maltractaments domèstics, autonegligència, persones grans.

Principals característiques de les escales

Les escales de detecció de risc de maltractaments domèstics i comportaments autone-

gligents en persones grans (EDMA) s'han creat específicament per detectar situacions de risc de maltractaments domèstics i/o de comportaments autonegligents en persones majors de 65 anys. L'instrument es compon de dues escales: l'escala sobre la persona major i l'escala sobre la persona que suposadament exerceix el maltractament. La seva finalitat és permetre documentar les sospites que té el professional que les aplica sobre la possibilitat que una persona gran estigui sofrint aquestes situacions, proporcionant informació que li permeti reduir la incertesa sobre l'adequació de les seves sospites. No obstant això, si després d'aplicar-lo es confirmà la sospita, seria necessari fer una valoració més en profunditat que ajudàs a confirmar-la o a descartar-la.

¹ Coedició entre Ediciones Pirámide i Edicions UIB.

Partim de les definicions elaborades pel National Center on Elder Abuse (NCEA)², però amb dues excepcions.

La primera és que no considerem com a casos de maltractaments domèstics en cap de les tipologies (maltractament físic, maltractament emocional, negligència, explotació econòmica, abandó i abús sexual) aquells que siguin infligits per un cuidador remunerat. Tampoc no vam pensar que la definició hagués de referir-se únicament a persones vulnerables com a víctimes potencials, encara que determinades tipologies, com la negligència, sí que impliquen que la persona gran necessita cures. Així que la nostra pròpia definició de maltractaments domèstics es diferenciaria de la citada anteriorment en el fet de considerar qualsevol persona gran.

La segona es refereix a la definició d'autonegligència. A diferència de la definició del NCEA (2001), no exclouem els casos en els quals les persones grans són mentalment competents i han triat de forma conscient i voluntària realitzar accions que posen en perill la seva salut i seguretat. Considerem que és igualment necessari poder detectar aquests casos i oferir-los la possibilitat de canviar la seva situació.

Un altre aspecte que cal tenir en compte és que en la mostra de l'estudi que es va realitzar per a la validació de les escales no hi havia casos d'abús sexual, per la qual cosa no podem dir que l'instrument serveixi per detectar aquest tipus de maltractaments domèstics.

És important tenir en compte que els maltractaments poden ser infligits pel cuidador habitual (entès com un membre de la família, un amic, un veí o alguna altra persona que ha assumit la responsabilitat d'ajudar de forma regular la persona gran dins la relació d'espe-

cial confiança que manté amb ella), però que també poden ser infligits per un familiar o per una altra persona propera que no sigui el cuidador habitual. Fins i tot en ocasions és la persona gran que rep les cures la que maltracta el cuidador (que també és una persona major de 65 anys). Per aquest motiu, i a diferència d'altres instruments de detecció, les EDMA no identifiquen el cuidador amb la persona que suposadament exerceix el maltractament.

L'instrument està pensat per ser utilitzat per professionals dels serveis socials. La majoria de les dades són observables en la seva feina quotidiana, encara que per accedir a algunes podrien necessitar sol·licitar informació directa dels implicats o d'altres professionals (per exemple, si creu que no disposa d'informació suficient per valorar alguns indicadors sobre l'estat de salut de la persona gran). Les afirmacions que constitueixen els ítems de les escales contenen tres tipus d'informació: exemples, signes de maltractaments i factors de risc.

Permet discriminar les situacions de risc, tant a través del coneixement de la persona gran, com a través del coneixement de la persona que suposadament exerceix el maltractament i de la seva relació. Els professionals que les emplenarien, en funció dels seus objectius i de la informació disponible, podrien decidir utilitzar l'escala sobre la persona gran, l'escala sobre la persona que suposadament exerceix el maltractament o combinar dimensions d'ambdues escales.

Enfront d'un altre tipus d'instruments i protocols de detecció que plantegen una orientació qualitativa o que integren elements de valoració quantitativa i qualitativa, les EDMA són un instrument quantitatiu que, a més, ha posat a prova les seves propietats psicomètriques.

A pesar de les possibles limitacions que pre-

senten les nostres escales, vam considerar que poder disposar d'un instrument d'aquestes característiques, validat per a la nostra població, pot facilitar la labor del professional en la detecció de situacions de maltractament domèstic i autonegligència perquè li aportaria una guia sobre la informació clau que cal observar, informació sobre les seves propietats psicomètriques i un criteri sobre quan considerar la sospita fundada i iniciar la investigació del cas.

Procés seguit per a l'elaboració i la validació de l'instrument

El procés seguit es pot dividir en tres moments clau:

1. Disseny de l'instrument de detecció (dels ítems que podrien conformar les escales, de les normes d'aplicació i selecció de les respostes, del disseny de l'estudi de validació) i valoració per un grup d'experts.
2. Realització d'un estudi pilot³.
3. Estudis de validació de les escales.

El primer estudi de validació es va realitzar amb la col·laboració del Centre Municipal de Serveis Socials Lluís Vives del Districte de Ciudad Lineal (Madrid). La principal conclusió extreta va ser que les escales que conformarien el nostre instrument de detecció (EDMA) semblaven demostrar una propietats psicomètriques adequades, però era necessari confirmar aquests primers resultats amb una mostra més àmplia. Per a això vam engegar el segon estudi de validació realitzat a Mallorca⁴.

La nostra finalitat era comprovar les propietats psicomètriques de l'instrument de detecció que havíem elaborat (fiabilitat, validesa, sensibilitat i especificitat).

Finalment, vam aconseguir una mostra de 278 casos (el 40%, casos de sospita de maltractament; el 30%, de sospita de tracte inadequat i el 30%, de tracte adequat). Es va sobredimensionar el subgrup de persones grans amb sospita de maltractament per poder realitzar les anàlisis previstes.

Principals resultats

Els resultats sobre els coeficients de consistència interna de les EDMA són semblants als obtinguts amb instruments com el IOA (Reis i Nahmiash: 1995; Reis i Nahmiash: 1998; Reis: 2000), l'E-IOA (Cohen *et al.*: 2006) o el CASE (Reis: 1995; Reis i Nahmiash: 1995), i superiors als d'uns altres, com l'H-S/EAST (Hwalek i Sengstock: 1986; Neale *et al.*: 1991), o el VASS (Schofield *et al.*: 2002; Schofield i Mishra: 2003).

Quant a les anàlisis sobre la validesa, les EDMA coincideixen amb els altres instruments en la seva capacitat per distingir entre grups de persones possiblement maltractades i no maltractades, i les seves dimensions i puntuacions totals permeten classificar-les amb un grau d'encert elevat.

D'altra banda, igual que el CASE, les EDMA han obtingut correlacions significatives amb altres instruments de detecció. No obstant això, en l'estudi que vam presentar no vam poder emprar altres proves que ens permetessin comprovar que entre les dimensions de les EDMA i altres possibles variables teòricament relacionades amb elles existeixen relacions significatives (com, per exemple, variables de personalitat del suposat maltractador).

Finalment, creiem que els percentatges de falsos positius i de falsos negatius que s'obtidrien amb les EDMA són comparables als

² National Center on Elder Abuse: 2001.

³ Touza, Segura, Prado: 2004.

⁴ S'ha disposat de la col·laboració de 35 professionals dels Serveis Socials de 21 municipis de Mallorca i de cinc professionals de la Mancomunitat del Pla de Mallorca. En total, 40 professionals de 32 municipis.

que presenten la resta d'instruments, llevat dels oferts per l'E-IOA.

A més dels resultats obtinguts sobre les propietats de les EDMA, un altre aspecte positiu que creiem adequat ressaltar és que inclouen dues escales que poden utilitzar-se de manera autònoma o combinada, i que s'adapten, segons el cas, als objectius del professional i a la disponibilitat de la informació necessària per emplenar-les. Això permetrà agilitar la seva labor a l'hora de detectar situacions de risc en disposar d'una doble via de detecció.

Per acabar creiem que és interessant poder disposar d'un instrument que, a més de detectar situacions de risc de maltractaments domèstics, pugui aplicar-se a casos de sospita d'autonegligència i a situacions en les quals el suposat maltractador no és un cuidador de la persona gran. D'altra banda, per emplenar-lo adequadament no és necessari que la possible víctima ni el suposat maltractador estiguin en condicions de poder informar sobre la seva situació.

Referències bibliogràfiques

COHEN, M.; HALEVI-LEVIN, S.; GAGIN, R.; FRIEDMAN, G. "Development of a Screening Tool for Identifying Elderly people at Risk of Abuse by Their Caregivers". *Journal of Aging and Health*, 2006. 18(5), p. 660-685.

HWALEK, M.A.; SENGSTOCK, M.C. "Assessing the Probability of Abuse of the Elderly: Toward Development of a Clinical Screening Instrument". *The Journal of the Applied Gerontology*, 1986. 5(2), p. 153-173.

NATIONAL CENTER ON ELDER ABUSE. *Major Types of Elder Abuse*. <<http://www.elderabusecenter.org/basic/index.html>> [Consulta: 1 de setembre de 2001].

NEALE, A.V.; HWALEK, M.A.; SCOTT, R.O.; SENGSTOCK, M.C.; STAHL, C. "Validation of the Hwalek-Sengstock Elder Abuse Screening Test". *The Journal of the Applied Gerontology*, 1991. 10(4), p. 406-418.

REIS, M. "Validation of the Caregiver Abuse Screen (CASE)". *Canadian Journal on Aging*, 1995. 14(2), p. 45-60.

– "The IOA Screen: An Abuse-Alert Measure That Dispels Myths". *Generations*, 2000. 24(2), p. 13-16.

REIS, M.; NAHMIASH, D. "The CASE, IOA and AID". Dins: M. REIS; NAHMIASH, D. *When Seniors are Abused: A Guide to Intervention*. North York, ON: Captus Press, Inc., 1995. p. 21-24.

– "Validation of the Indicators of Abuse (IOA) Screen". *The Gerontologist*, 1998. 38(4), p. 471-480.

SCHOFIELD, M.; MISHRA, G.D. "Validity of Self-Reports Screening Scale for Elder Abuse: Women's Health Australia Study". *The Gerontologist*, 2003. 43(1), p. 110-120.

SCHOFIELD, M.; REYNOLDS, R.; MISHRA, G.D.; POWERS, J.R.; Dobson, A.J. "Screening for Vulnerability to Abuse among Older Women. Women's Health Australia Study". *Journal of Applied Gerontology*, 2002. 21(1), p. 24-39.

TOUZA, C.; SEGURA, M.P.; PRADO, C. "Initial conclusions on the design and validation of the Inadequate Treatment Detection Scale for elders". *The Journal of Adult Protection*, 2004. (6)3, p. 4-14

Primera edició del Premi Pere Mascaró

En la primera edició del premi Pere Mascaró, el guardó s'ha concedit al doctor Antoni Gomila Benejam, pel projecte de treball "El tercer sector social a Mallorca".

Amb el treball es pretén situar el tercer sector mallorquí en el context dels problemes i les tendències contemporànies entorn de les polítiques de benestar social, identificar i mesurar el paper de les organitzacions del tercer sector, oferir orientacions per a la millora d'aquestes organitzacions en un entorn de canvi, i proporcionar elements al sector públic per impulsar i consolidar el sector.

L'autor és professor titular del Departament de Psicologia de la Universitat de les Illes Balears.

La convocatòria del premi Pere Mascaró 2008 es va publicar en el BOIB de dia 6 d'octubre de 2008, secció Consells Insulars. El guardó, dotat amb 18.000 euros, porta el nom del professor d'economia aplicada i creador i director del Servei d'Ocupació de les Illes Balears, Pere Mascaró i Pons, que va morir l'any 2007. El treball de Mascaró va anar

sempre lligat als serveis socials, a l'anàlisi econòmica del sector públic i a l'estudi de les relacions laborals.

L'objecte d'aquest premi és fomentar l'estudi i l'anàlisi econòmica i prospectiva del sistema públic de serveis socials de les Illes Balears, amb la finalitat de generar un major i millor coneixement de la seva realitat econòmica i financera.

Els temes de treball poden versar sobre les matèries següents, sempre dins l'àmbit dels serveis socials:

- les administracions i el sistema de finançament
- el tercer sector
- els instruments d'intervenció de l'Administració pública
- els models de gestió econòmica
- la despesa pública en el sistema públic de serveis socials
- els pressuposts per programes dins les administracions locals

Normativa

- Decret 46/2008, d'11 d'abril, de creació de la Comissió Interdepartamental per a la Participació Ciutadana.
- Decret 49/2008, de 18 d'abril, de creació del Consell de Participació de la Dona de les Illes Balears.
- Decret 66/2008, de 30 de maig, pel qual s'aprova el Reglament de desplegament de la Llei 18/2006, de 22 de novembre, de mediació familiar.
- Decret 80/2008, de 25 de juliol, de l'Agència de Cooperació Internacional de les Illes Balears.
- Ordre de la consellera d'Afers Socials, Promoció i Immigració de 18 d'abril de 2008 per la qual s'estableixen les bases reguladores de les subvencions en matèria d'immigració de la Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració.
- Ordre de la consellera d'Afers Socials, Promoció i Immigració de 29 de juliol de 2008 per la qual es posa en funcionament el programa 'Atura't'.
- Decret 134/2008, de 5 de desembre, de modificació del Decret 1/2006, de 13 de gener, sobre competències, funcions, composició i organització del Consell de Cooperació al Desenvolupament de les Illes Balears.
- Decret 1/2009, de 16 gener, pel qual es regula el Fòrum de la Immigració de les Illes Balears.

Requisits per a la presentació d'articles

1. Els temes dels articles han d'estar relacionats amb el treball social, la política social o els serveis socials.
2. L'extensió dels articles ha de ser d'un màxim de 8 pàgines, amb un interlineat d'1,5 punts. L'extensió dels articles a l'apartat de monografies han de tenir una extensió mínima de 4 pàgines i màxima de 20.
3. Els articles s'han de presentar en suport informàtic (Word o RTF).
4. La lletra ha de ser Arial, de cos 9.
5. Les taules, els gràfics, els esquemes i les imatges s'han de presentar en un arxiu a part, indicant el lloc on s'ha d'inserir i les fonts per a la seva elaboració. S'han de presentar en format Excel.
6. Les notes a peu de pàgina s'han de numerar per ordre d'aparició en el text.
7. Quan se citin organismes o entitats mitjançant sigles, la primera vegada n'ha d'aparèixer el nom complet.
8. S'ha de presentar un breu resum de l'article, en un màxim de 10 línies i 5 paraules clau.
9. S'ha de fer constar si l'article és inèdit o, si s'escau, on s'ha publicat anteriorment parcialment o totalment. Si ja s'ha publicat s'ha d'acompanyar de l'autorització de l'entitat corresponent per a la possible reproducció en aquesta revista.
10. Les referències bibliogràfiques van al final de l'article, ordenades per ordre alfabètic i han d'ajustar-se a criteri o normativa internacionalment acceptada.
11. Els articles han d'anar acompanyats de les dades següents: nom i llinatges, DNI, adreça, telèfon, adreça electrònica, professió, responsabilitat o/i entitat.
12. Els articles s'han de trametre a l'adreça electrònica: revista@sgcaspi.caib.es

L' incompliment dels requisits pot implicar no publicar l'article.

El Consell de Redacció de la Revista d'Afers Socials:

1. Es reserva el dret de rebutjar els originals que no jutgi apropiats i de proposar als seus autors modificacions i canvis quan ho consideri necessari.
2. S'encarrega de la correcció lingüística i de les proves d'impresió.
3. Notificarà la recepció de l'article a l'autor.
4. Emetrà als autors els certificats pertinents d'autoria.
5. No editen separades. L'autor rebrà un màxim de dos exemplars de la revista en que s'hagi publicat el seu article.

La Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració:

1. No es fa responsable de les opinions i valoracions que facin els autors dels treballs publicats. Els autors són els únics responsables de les seves opinions i de la propietat del text que es fa públic.
2. Els articles acceptats i publicats podran ser reproduïts per la Conselleria d'Afers Socials per diversos mitjans i formats. Els autors autoritzen aquest tipus d'ús en el moment que envien l'article.
3. Idioma dels articles: català o castellà.

Si estau interessats a rebre la revista, emplenau aquesta butlleta:

Revista d'Afers Socials

Butlleta d'inscripció

Nom i llinatges .....

Telèfon .....

Adreça .....

Població ..... CP .....

Ocupació .....

Adreça electrònica .....

Vull rebre la revista:

en format pdf (per correu electrònic)

impresa

**Trameteu la butlleta d'inscripció a la Conselleria
d'Afers Socials, Promoció i Immigració:**

- Pl. de la Drassana, 4
07012 Palma
- revista@sgcaspi.caib.es

Govern de les Illes Balears
Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració

